

Джон льо Каре

Събуждане за мъртвеца

ГЛАВА 1

Кратка история на Джордж Смайли

Когато някъде към края на войната лейди Ан Съркоум се омъжи за Джордж Смайли, тя го представи пред удивените си приятели от богаташкия квартал Мейфеър като един главозамайващо обикновен човек. А когато две години по-късно го напусна заради някакъв автомобилен състезател от Куба, тя много загадъчно обяви, че ако не го стори сега, вероятно никога няма да го направи; висконт Соли пък си направи труда да отиде специално до своя клуб, за да види сам дали вече се е разчуло.

Тази забележка, която, макар и за кратък период, се ползва с определена популярност, можеше да се проумее само от онези, които познаваха Смайли. Нисък на ръст, пълен и с крогък нрав, той като че ли притежаваше склонността да пръска много пари за наистина ужасни дрехи, които висяха по неговата тантуреста фигура като кожата на изсъхнала жаба. На венчавката Соли направо заяви, че „Съркоум е пристанала на жабок с пожарникарска шапка“. А Смайли, който и не подозираше, че особата му е заслужила подобно описание, се клатушкаше към олтара, за да получи целувката, която щеше да го превърне в принц.

Какъв беше той – богаташ или бедняк, светец или пройдоха? Откъде го бе изнамерила? Несъмнената красота на лейди Ан още повече подчертаваше колко неподходящи бяха те един за друг; мистичността на двойката се подсилваше още повече и от явното несъответствие между фигурите на младоженеца и младоженката. Ала клюката повелява да вижда героите си само в черно и бяло, да ги окичва с грехове и мотиви, които лесно могат да виреят в телеграфния стил на подшушванията. И така Смайли, лишен от престижно училище, от подходящи родители, от военна служба или професия, с която да се гордее, без да е богат, нито беден, зае своето прескромно място в житейския влак, за да се превърне не след дълго в изгубен багаж, чиято съдба, след като разводът бе вече отминал, бе да остане, забравен от всички, върху прашния рафт на вчерашните вестникарски колони.

Когато лейди Ан хукна след своята звезда към Куба, тя не забрави Смайли. Макар и малко неохотно, тя с възхита призна пред себе си, че ако в живота ѝ трябваше да има само един мъж, то той би бил единствено Смайли. Връщайки се назад в мислите си, тя с удовлетворение отбеляза, че бе удостоила този факт със свещеността на законния брак.

Обществеността далеч не се заинтересува от ефекта, който заминаването на лейди Ан произведе върху бившия ѝ съпруг, защото обществеността никога не се е интересувала от това, което сензацията оставя след себе си. Все пак не би било безинтересно да се узнае какво биха сторили Соли и неговото обкръжение с реакцията на Смайли; с това пълно, очилато лице, сбръчкано от енергичните усилия, докато чете задълбочено по-второстепенните немски поети, с месестите влажни ръце, стиснати в юмрук в провисналите ръкави. Соли успя да се измъкне от случая с вдигане на рамене и с измърморването на „заминаването лекува“, като явно той не проумяваше, че макар лейди Ан да бе заминала току-що, нещо в Джордж Смайли бе вече безвъзвратно мъртво.

Онази част от Смайли, която оцеля, бе в противоречие с външността му също както любовта или влечението към непризнати поети – това бе неговата професия, професията на офицер от разузнаването. Той обичаше работата си, а тя пък милостиво го даряваше с колеги, еднакво неразгадаеми както по характер, така и по произход. Даряваше го също така и с нещо, което бе обичал най-много в живота си – академични разходки в тайнствените дебри на човешкото поведение, изпълвани със съдържание от собствените му съждения, прилагани на практика.

Когато някъде през двадесетте години Смайли напусна невзрачното си училище, за да затрополи, премигвайки, под сенчестите сводове на скромния си колеж в Оксфорд, той мечтаеше за стипендии и за живот, посветен на неизяснените моменти от литературната история на Германия от XVII век. Ала собственият му преподавател, който познаваше Смайли по-добре, умело го отведе далеч от почестите, които несъмнено биха му принадлежали. В едно свежо юлско утро на 1928 година Джордж Смайли, смутен и позачервен, редеше пред комисията на Презокеанския комитет за академични проучвания – организация, за която той, необяснимо защо, не бе чувал нищо. Джебъди (неговият преподавател) бе смутелевил няколко не много ясни думи, с които да го въведе в обстановката: „Пробвайте с тези хора, Смайли, може да ви наемат, а пък и плащат ужасно малко, за да ви осигурят сваятна компания.“ Смайли обаче бе раздразнен и го заяви. Притесняваше го фактът, че Джебъди, известен със своята яснота, сега нещо шикалкавеше. С доста неохота той се съгласи да отложи отговора си до срещата си с „мистериозните хора“ на Джебъди в колежа Ол Соулс.

Никой не му представи членовете на комисията, но той бе виждал половината от тях. Един от тях беше Фийлдинг, който преподаваше френска средновековна литература в Кембридж, там беше и Спарк,

който се занимаваше с източни езици, както и Стийд-Аспри, който бе седял на масата за преподаватели в оная вечер, когато Джебъди бе поканил Смайли. Трябваше да признае, че бе впечатлен. Фийлдинг да напусне апартамента си, ла не говорим за Кембридж – това бе истинско чудо. По-късно Смайли винаги си спомняше за това интервю като за танц с ветрило – някакъв предначертан ход на следващи едно след друго действия, всяко от които сваляше още една преграда, за да разкрие нова част от едно мистериозно цяло. Най-накрая Стийд-Аспри, който навярно беше председател, вдигна и последната завеса и истината застана пред него в цялата си ослепителна голота. Предлагаха му работа в това, което, поради липса на по-подходящо име, Стийд-Аспри смутено описа като Сикрет Сървис.

Смайли поиска време за размисъл. Дадоха му една седмица. Никой не отвори дума за пари.

Същата вечер той отседна в хубав лондонски хотел и отиде на театър. Почувствува се странно главозамаян и това го притесни. Знаеше много добре, че ще приеме, че можеше да го направи още на самото интервю. Беше го възпряло само инстинктивната предпазливост, а може би и простимото желание до пококетира с Фийлдинг.

След като прие, последва период на обучение: анонимни къщи извън градовете, анонимни инструктори, много пътуване и нещо, което се очертаваше все по-ясно – невероятната възможност да работи напълно самостоятелно.

Първото му назначение беше относително приятно – двугодишно назначение като доцент по английски в провинциален германски университет; лекции върху Кийгс и ваканции в баварски ловни хижи с групи от ревностни и не дотам подредени немски студенти със сериозни изражения. В края на всяка дълга ваканция той довеждаше някои от тях в Англия, след като вече бе набелязал вероятните обекти и предал препоръките си по таен канал до един адрес в Бон; през всичките тези две години той не разбра дали препоръките му са били взети под внимание или не. Нямахше как да научи дори дали неговите кандидати са станали обект на внимание. Той дори не бе сигурен дали информацията му изобщо са стигнали до местопредназначението си; нямаше и контакт с Отдела по време на престоя си в Англия.

Чувствата, които го обземаха, когато вършеше всичко това, бяха смесени и противоречиви. Интересно му беше да прави преценка от позицията на страничен наблюдател на това, което се бе научил да нарича „потенциала за агент“ на някое човешко същество; да измисля дребни

изпитания за характера и поведението, които да го осветлят за качества на евентуален кандидат. Тази част от него беше бездушна и безчовечна – в тази роля Смайли беше просто международният наемник в своя занаят, лишен от морал и други мотиви, освен тези на личното удовлетворение.

И обратно – натъжаваше го, когато ставаше свидетел на постепенната смърт на собствената си естествена способност да изпитва удоволствие. Винаги затворен в себе си, той вече се улавяше как се отдръпва от изкушенията на приятелството и човешката преданост; пазеше се внимателно от прояви на спонтанна реакция. Със силата на интелекта си се принуждаваше да наблюдава човечеството с клинична обективност и понеже не беше нито безсмъртен, нито безпогрешен, ненавиждаше и се страхуваше от фалша на живота си.

Ала Смайли беше сантиментален и продължителното изгнаничество подсили дълбоката му любов към Англия. Ровеше се жадно в спомените си от Оксфорд – неговата красота, благоразумното му спокойствие и зрялата неприбързаност на неговите преценки. Мечтаеше за почивка под поривите на есенния вятър в Хартлънд Кий, за дълги разходки по корнуелските стръмни скали, където да чувствава лицето си гладко и горещо на морския вятър. Това бе неговият таен, друг живот; постепенно намрази просташката намеса на новата Германия – маршовете и кръсците на униформени студенти, насечените, арогантни лица и техните евтини отговори. Ненавиждаше и начина, по който преподавателското тяло се погаври с предмета му – неговата любима немска литература. Имаше и една нощ, една ужасна зимна нощ на 1937, когато Смайли бе стоял до прозореца си и бе наблюдавал огромната клада в университетския двор – около него се бяха струпали стотици студенти, лицата им екзалтирани и лъщящи на танцуващите пламъци. Мятаха книги в огнените езици, мятаха ги със стотици. Знаеше чии са тези книги – на Томас Ман, на Хайне, на Лесинг и на много други. Смайли, затулил цигара с потната си шепа, наблюдаваше с омраза и същевременно ликуваше, защото бе познал своя враг.

Хиляда деветстотин тридесет и девета го завари в Швеция като акредитиран представител на известен швейцарски производител на малокалибрено оръжие; за удобство, по документи връзката му с фирмата датираше достатъчно отдавна. И като че ли пак за удобство външността му се бе попроменила – Смайли бе открил в себе си талант, който надминаваше елементарната промяна на цвета на косата и появата на малък мустак. В продължение на четири години игра тази роля, пътувайки ту

натам, ту насам през Швейцария, Германия и Швеция. Никога преди не му бе минавало през ума, че човек може да се страхува толкова дълго. Получи нервен тик в лявото око, който изчезна чак след петнадесет години; напрежението проряза с бръчки пълните му страни, челото му. Научи какво е да не спиш, да не се отпуснеш, да усещаш денем и нощем неспокойните удари на сърцето си, да опознаеш крайностите на самотата и себесъжалението, внезапното, почти умопомрачаващо желание за жена, за алкохол, за раздвижване, за каквото и да е лек, стига да премахне напрежението от живота му.

Това бе картината, на чийто фон той провеждаше своята истинска търговска дейност и работата си на шпионин. С течение на времето мрежата се разрастваше, а и други страни започнаха да работят за отстраняване на пропуските си в това отношение. През 1943 го отзоваха. Не минаха и шест седмици и той вече изгаряше от желание да се завърне, ала не му позволиха: „Това е краят за теб – бе казал Стийд-Аспри. – Сега обучавай нови хора или си вземи отпуск. Ожени се, прави каквото искаш. Разпусни.“

Смайли направи предложение на секретарката на Стийд-Аспри, лейди Ан Съркоум.

Войната бе свършила. Платиха му дължимото и той заведе красивата си съпруга в Оксфорд, за да се посвети на изясняването на немската литературна история от седемнадесети век. Ала две години по-късно Ан беше вече в Куба, а разкритията, които млад руски шифровчик направи в Отава породиха нова необходимост от хора с опита на Смайли.

Работата бе нова, не съществуваше никаква конкретна заплаха и в началото той се трудеше с удоволствие. Пристигаха обаче по-млади мъже, които навярно притежаваха по-необременени умове. Смайли не влизаше в сметките за повишение и той постепенно разбра, че е прекрачил в средната възраст, без някога да е бил млад и че се бе озовал – при това по най-безболезнения начин – извън играта.

Нещата се бяха променили. Нямахше го Стийд-Аспри – той бе избягал от новия свят, за да дири в Индия друга цивилизация. Джебъди бе мъртъв. Качил се на влак в Лил през 1941 заедно с радиотелеграфиста си, някакъв млад белгиец, и оттогава ни вест, ни кост от тях. Фийлдинг се бе „венчал“ за нова тема върху Ролан – останал бе само Мастън, Мастън кариериста, вербуван по време на войната и сега съветник на министъра по въпросите на разузнаването; „първият човек – бе казал Джебъди, – който играе силов тенис на Уимбълдън.“ НАТО, както и отчаяните мерки, замислени от американците, промениха цялата същност на

службата на Смайли. Безвъзвратно бяха отминали дните на Стийд-Аспри, когато човек получаваше заповедите си на чаша портвайн в апартамента му в колежа Магдален; вдъхновеният аматьоризъм на шепа висококвалифицирани и нископлатени мъже бе изместен от експедитивността, бюрокрацията и машинациите на големия правителствен отдел, отдел, в който всичко зависеше от благословията на Мастън с неговите скъпи дрехи и благородническа титла, с открояващата му се сива коса и сребристи вратовръзки; Мастън, който помнеше дори рождения ден на секретарката си, чиито маниери бяха еталон за дамите от регистратурата; Мастън, който с извинителна усмивка разширяваше владенията си и с тъжно изражение се преместваше в по-високопоставени кабинети; Мастън, който даваше изискани приеми в Хенли и който правеше капитал от успехите на подчинените си.

Бяха го докарали по време на войната – професионалният чиновник от някакъв цивилен отдел, човек, който трябваше да се справя с бумащината и да съчетае бляскавите умствени способности на хората от отдела с тромавата машина на бюрокрацията. Височайшите бяха спокойни от факта, че имат работа с някого, когото познават, с човек, който можеше да сведе всеки цвят до оттенъка на сивото, който познаваше господарите си и който можеше да се движи сред тях. И всичко това той го правеше много добре. Нравеше им се неговата скромност, когато се извиняваше за своето присъствие, неискреността му, когато защитаваше приумиците на подчинените си, гъвкавостта му, когато формулираше нови задачи. Нито пък пропускаше да се възползува от привилегиите на човек, обвързан с плаща и кинжала – плаща той пазеше за пред господарите си, а кинжала – за подчинените си. На пръв поглед положението му беше малко странно. Той не беше действителният шеф на Секрет Сървис, а само Съветник на министъра по въпросите на разузнаването; Стийд-Аспри неизменно му прикачаше прозвището „Главния внук“.

За Смайли това бе един нов свят – свят на ослепително осветените коридори, на изисканите млади мъже. Чувствуваше се чужд и старомоден и копнееше за поолющената сграда с тераса в Нйтсбридж, където бе започнало всичко. Външността му като че ли бе влязла в унисон с тези негови притеснения и последвалата физическа промяна го правеше да изглежда по-прегърбен, оприличавайки го на жабок повече от всякога. Премигваше все по-често и му лепнаха прозвището „къртицата“. Ала неговата току-що постъпила секретарка го боготвореше и неизменно се обръщаше към него с думите „моя скъп мечок“.

Смайли беше вече твърде възрастен за работа в чужбина. Мастън се

бе произнесъл съвсем ясно по този въпрос: „Е, приятелю, и без това вероятно сте разкрит след всичкото онова ровичкане по време на войната. По-добре си стойте тук, старче, и поддържайте огъня у дома.“

В общи линии това бе причината, поради която Джордж Смайли седеше отзад в едно лондонско такси в два часа сутринта на 4 януари, сряда, на път за Кембридж Съркъс.

ГЛАВА 2

Ние никога не затваряме

Таксито му вдъхваше сигурност. Усещане за сигурност и топлина. Топлината бе контрабанда – открадната от леглото му и скрита от влажната януарска нощ. Сигурността идваше от нереалността на всичко – всъщност само духът му кръстосваше лондонските улици и наблюдаваше нерадостните търсачи на удоволствия, които притичваха към чадърите на порттиерите; виждаше проститутките, накичени с подарен найлон. Реши, че всъщност духът му бе изпълнял от кладенеца на съня, за да спре телефонния звън, идещ откъм масичката до леглото му... Оксфорд Стрийт... защо Лондон бе единствената столица в света, чиято самоличност изчезваше в нощта? Загъвайки се по-добре с палтото си, Смайли не можеше да се сети за друго място, от Лос Анджелис до Берн, което така лесно да се отказва от ежедневната си битка за собствен облик.

Таксито свърна към Кембридж Съркъс и Смайли бързо отдели гръб от облегалката. Спомни си защо звъня дежурният офицер и мисълта за това немилостиво прогони съновиденията му. Припомни си разговора дума по дума – умение, овладяно до съвършенство преди много години.

– Дежурният офицер на телефона, Смайли. Момент да говорите със Съветника...

– Смайли, обажда се Мастън. В понеделник сте разговаряли със Самюъл Артър Фенън във Форин Офис, нали не греша?

– Да... разговарях.

– Какъв беше случаят?

– Анонимно писмо, обвиняващо го в членство в Партията, когато е бил в Оксфорд. Съвсем обикновено интервю, по искане на директора на сигурността.

(Не е възможно Фенън да се е оплакал, бе си помислил Смайли; той разбра, че ще гарантирам за него. Не бе имало нищо нередно, абсолютно нищо.)

– Имаше ли опит за постресване от ваша страна? Показахте ли някаква неприязън към него, Смайли? Кажете ми.

(Господи, той наистина е подплашен. Фенън трябва да е насъскал целия министерски кабинет срещу ни.)

– Не. Беше изключително дружелюбен разговор; струва ми се, че и

двамата си допаднахме. Фактически малко надскочих пълномощията си, поне в известен смисъл.

– Как, Смайли, в какъв смисъл?

– Ами почти му казах да не се притеснява.

– Казахли сте му какво?

– Казах му да не се притеснява; явно беше доста притеснен, затова и му го казах.

– Какво точно му казахте?

– Казах му, че аз лично нямам никаква власт, нито пък Сикрет Сървис; пък и не виждам причина да се занимаваме с него допълнително.

– Това ли е всичко?

Смайли бе замълчал за малко; за пръв път Мастън се показваше в такава светлина, за пръв път изглеждаше толкова уязвим.

– Да, това е всичко. Абсолютно всичко. (Никога няма да ми го прости. С цялото му престорено спокойствие, с всичките му кремави ризи и сребристи вратовръзки, с изисканите му обеди с министри.)

– Той твърди, че сте поставили под съмнение лоялността му, че сте провалили кариерата му във Форин Офис, че е жертва на платени доносници.

– Моля? Трябва да е полудял. Много добре знае, че ще гарантирам за него. Какво още иска?

– Нищо. Той е мъртъв. Самоубил се е снощи в десет и половина. Оставил писмо до министъра на външните работи. Полицията позвънила на един от секретарите му и получила позволение да отворят писмото. След това ни се обадиха. Ще има разследване. Смайли, вие сте сигурен, нали?

– Сигурен в какво?

– ... няма значение. Елате тук по възможно най-бързия начин.

Минаха часове, докато повика такси. Позвъни на три пиащи, но никой не му отговори. Най-сетне някой вдигна телефона на пиащата при Слоун Скуеър и Смайли зачака до прозореца на спалнята си, загърнат във връхното си палто, докато таксито намали ход и спря пред входа. Тази тревога с нереални очертания посред нощната тъма му напомняше въздушните нападения в Германия.

Край Кембридж Съркъс той спря таксито на около стотина метра преди службата си, отчасти по навик, отчасти за да проясни главата си и да се подготви за трескавия разпит, който Мастън вероятно му готвеше.

Показа пропуска си на охраната и бавно се запъти към асансьора.

При появяването му дежурният офицер го поздрави с облекчение и

дватама заедно се отправиха по ярко осветения коридор.

– Мастън беше при Спароу в Скотлънд Ярд. Нещо не могат да се разберат кой полицейски отдел трябва да поеме случая. Спароу казва Специалния отдел, Ивлин казва Криминалния отдел, а пък полиците в Съри още не могат да се свестят. Лошо като завещание. Ела да пийнеш чашка кафе в бърлогата на дежурния. Нес кафе е, но не е съвсем лошо.

Смайли бе благодарен, че тази нощ дежурен беше Питър Гилам. Възпитан и внимателен, специалист по шпионаж със спътници, дружелюбен човек, който винаги имаше в себе си разписание на влаковете и джобно ножче.

– От Специалния отдел позвъниха в дванадесет и пет. Съпругата на Фенън била на театър и го открила чак когато се върнала в единадесет без четвърт. После се обадила в полицията.

– Той живееше някъде в Съри.

– Уолистън, до околоръстния път край Кингстън. Точно извън градската част. Когато полиците пристигнали, намерили на пода край тялото писмо до министъра на външните работи. Старшият позвънил на началника на полицията, той позвънил на дежурния офицер във вътрешното министерство, който позвънил на дежурния чиновник във външното министерство и най-накрая получили позволение да отворят писмото. След това започнало цялото това забавление.

– Слушам те.

– Началникът на личния състав във външното министерство се обади тук. Искаше домашния телефон на Съветника. Каза, че това било за последен път ние от Сигурността да се занимаваме с негови служители, че Фенън бил лоялен и талантлив служител, и така нататък, и така нататък...

– Наистина е бил такъв. Наистина.

– Каза как цялата тази афера доказвала само, че Службата по сигурността правела каквото си поиска – гестаповски методи, които не били смекчени дори от някаква реална заплаха, и така нататък... Дадох му номера на Съветника и го избрах по другия телефон, докато той бълваше змии и гущери. По някакво гениално стечение на обстоятелствата изпреварих онзи от Външното министерство, свързах се с Мастън и му казах каква е работата. Това стана в 12.20. Мастън довтаса тук към един часа и се намираше в състояние на напреднала бременност – утре сутринта ще трябва да докладва на министъра.

Настана пауза, в която Гилам сипа кафе в чашите и наля гореща вода от електрическия чайник.

– Какъв беше той? – попита Гилам.

– Кой? Фенън ли? До преди няколко часа сигурно щях да ви отговоря. Само че сега не мога да кажа нищо за него. Още на пръв поглед се разбира, че е евреин. От нормално семейство, към което обаче явно поохладнява в Оксфорд и става марксист. Проницателен, културен... свестен човек. Добре говори, изслушва те добре. Но и образован; факти колкото щеш. Оня, дето го е натопил, е имал основание; Фенън наистина е бил в Партията.

– На колко години беше?

– На четиридесет и четири. Всъщност изглеждаше на повече. – Смайли продължи да говори, докато очите му обикаляха стаята. – С чувствително лице, косата му бе като на студент – права и оставена по-дълга отгоре; имаше профил на двадесетгодишно момче, само че кожата му беше суховата и с тебеширен цвят. Беше и много набръчкана, във всички посоки – лицето му бе нарязано на квадратчета. Пръстите му бяха изключително тънки... С две думи – човек, който няма нужда от другите, саможивец. Ако е имал някакви удоволствия, не ги е споделял. Предполагам, че не е споделял и онова, което го е измъчвало.

Мастън влезе и те се изправиха на крака.

– А, Смайли. Елате. – Той отвори вратата и протегна лявата си ръка, подканвайки Смайли да мине пред него. Мебелировката на кабинета на Мастън не съдържаха нищо, което да принадлежи на правителството. Веднъж бе купил колекция акварели от деветнадесети век и част от тях висяха по стените. Смайли реши, че всичко останало е като че ли купувано от евтин магазин. Ако става въпрос, самият Мастън имаше такъв вид. Костюмът му беше малко прекалено светъл, за да внушава нужното уважение; верижката на монокъла му падаше върху неизменната кремава риза. Носеше светлосива вълнена връзка. Германците биха го нарекли flott, помисли си Смайли; шик, ето това беше той – истинският дженгълмен в представите на бар-дамите.

– Видях се със Спароу. Чисто самоубийство. Тялото е отнесено и като се изключат обичайните формалности, началникът на полицията не предприема никакви действия. След около ден-два ще има разследване. Постигнато е споразумение – и това е само меко казано, Смайли – че журналистите не бива да узнават нищо за проявения от нас интерес към личността на Фенън.

– Ясно. (Опасен човечец си ти, Мастън. Слабохарактерен и подплашен. Всеки друг да обере каляя, но да не си ти, зная го. Точно затова ме оглеждаш сега – да премериш колко въже е нужно за врата ми.)

– Не мислете, че отправям някаква критика, Смайли. В края на краищата щом директорът на Службата за сигурност е одобрил разговора, вие няма от какво да се боите.

– С изключение на Фенън.

– Уви, така е. За съжаление директорът на Службата за сигурност е пропуснал да подпише доклада ви за разговора. Вероятно обаче е дал съгласието си устно, нали така?

– Да. Сигурен съм, че ще го потвърди. Мастън отново изгледа Смайли с остър и

изпитателен поглед; Смайли почувствува как в гърлото му се образува някаква буца. Съзнаваше, че се показва като неподатлив човек, съзнаваше, че Мастън го очаква да поомекне, да поддаде по някакъв начин.

– Знаете ли, че ми се обадиха от службата на Фенън?

– Да.

– Ще се наложи да се проведе разследване. Навярно няма да успеем да предотвратим намесата на журналистите. Утре сутринта непременно трябва да се срещна с министъра на вътрешните работи. (Пак се опитваш да ме сплашиш, Мастън... Наистина годинките ми напредват, трябва да мисля за пенсия, почти невъзможно ще ми е да си намеря работа, но не, Мастън, няма да ме накараш да участвам в лъжата ти.) – Нужни са ми всички факти, Смайли. Трябва да изпълня дълга си. Ако има нещо, което смятате, че е необходимо да ми кажете за този разговор, нещо, което е възможно да не сте отбелязали в доклада си, кажете ми го сега и оставете аз да преценя неговата важност.

– В действителност няма какво да се добави към доклада ми и към това, което вече ви казах преди малко. За вас навярно ще е от полза (може би това „вас“ беше доста натъртено)... за вас навярно ще е от полза да знаете, че разговорът беше проведен при отсъствието на каквато и да е формалност. Обвинението срещу Фенън беше доста тъничко – членство като студент през тридесетте и мъгляви приказки за симпатизанство сега. През тридесетте половината кабинет бяха в Партията. – Мастън се намръщи. – Когато отидох в кабинета му във Форин Офис, оказа се, че там имаше твърде много народ – през цялото време все някой влизаше и излизаше, затова му предложих да се разходим из парка.

– Продължавайте.

– Така и направихме. Времето беше приятно – слънчево и студено. Гледахме патиците. – Мастън махна нетърпеливо с ръка. – Останахме там около половин час, като през цялото време говори той. Стори ми се интелигентен човек, говореше добре и интересно. Само че беше малко

нервен, което не е неестествено. Хора като него умират да говорят за себе си, а освен това бях убеден, че с удоволствие сваля този товар от гърдите си. Разказа ми всичко от игла до конец – доста охотно споменаваха имена, – а после отидохме до някакво еспресо край Милкбанк, което посещавал често.

– Къде сте ходили?

– Кафене. Еспресото е вид кафе и го продават по шилинг чашката. Пихме по едно.

– Аха. Значи при тези, как да кажа... значи на чашка сте му казали, че отделът няма да предприеме никакви действия срещу него.

– Да. Често правим така, само че обикновено не го споменаваме в доклада. – Мастън кимна. Точно от тези работи си има понятие, помисли си Смайли; господи, ама той наистина е отвратителен. Мисълта, че Мастън се оказа толкова неприятен, колкото и бе очаквал, го оживи.

– Мога ли в такъв случай да допусна, че неговото самоубийство, както и писмото му, разбира се, за вас представляват истинска изненада? И че не можете да предложите какво обяснение?

– Ако можех, това щеше да бъде нещо невероятно.

– Нямате представа кой може да го е злепоставил?

– Не.

– Бил е женен.

– Да, зная.

– Питам се... струва ми се близо до ума, че жена му би могла да запълни част от празнотите. Колебая се дали да го предложа, но вероятно някой от отдела би могъл да я посети и, в рамките на добронамереността, да ѝ зададе някои въпроси.

– Сега ли? – Смайли го изгледа с безизразно лице.

Мастън стоеше до голямото си бюро и си играеше с дреболиите на бизнесмена – нож за хартия, цигарена кутия, запалка – целия неведом комплект на официалното гостоприемство. Изпод ръкава на сакото му се подават поне два-три сантиметра кремав маншет, помисли си Смайли, и сигурно се диви на белите си ръце.

Мастън вдигна поглед. На лицето му бе изписан израз на съчувствие.

– Смайли, зная как се чувствувате, ала въпреки трагедията трябва да се опитате да влезете в положението. Министърът ще иска възможно най-пълния доклад за случилото се и моя първостепенна задача е да му го представя. Особено що се отнася до информация, свързана с душевното състояние на Фенън непосредствено след разговора му с... с нас.

Възможно е да е разговарял с жена си за това. По принцип не би трябвало, но се налага да бъдем реалисти.

– Искате да отида там?

– Някой трябва да го направи. А навярно предстои и разследване. Разбира се, това ще го реши министърът на вътрешните работи, ала в момента ние не разполагаме с фактите. Времето е кратко, а вие познавате случая, нали сте правили предварителните проучвания. Нямаме време да чакаме друг да се запознава с материалите. Ако някой трябва да отиде, това сте вие, Смайли.

– Кога трябва да отида?

– По всичко личи, че мисис Фенън е малко особена. Чужденка е. Освен това и еврейка и, доколкото ми е известно, доста е пострадала през войната, а това само прави ситуацията още по-деликатна. Тя е жена със силен характер и сравнително малко е разстроена от смъртта на мъжа си. Несъмнено това е само на повърхността. Но е свята и общителна. От Спароу подразбрах, че е показала желание да ни помогне и навярно ще ви приеме веднага щом пристигнете там. Полицията в Съри може да я предупреди за идването ви и ще се видите още сутринта. Ще ви звънна там след известно време.

Смайли понечи да си тръгне.

– Смайли, вижте... – Почувствува ръката на Мастън върху лакътя си и се извърна. На лицето на Мастън цъфтеше усмивката, която обикновено пазеше за по-възрастните дами от службата. – Смайли, спокойно можете да разчитате на мен; разчитайте на моята подкрепа.

Боже господи, помисли си Смайли; май наистина работиш без почивка. Също като някое денонощно кабаре: „Ние никога не затваряме“. После излезе на улицата.

ГЛАВА 3

Елза Фенън

Меридейл Лейн е едно от онези кътчета на графство Съри, чиито жители водят непримирима борба срещу всяка прилика с облика на краен квартал. Дървета, малко попенаторени и подлъгани да заживеят във всяка градина, полузакриват маломерните „еднотипни жилища“, които се гушат зад тях. Неградският вид на зоната се подсилва от дървените бухали, поставени на стража над табелките с имена на домовете, както и от ронещите се джуджета, стоящи неуморно до басейните за златни рибки. Обитателите на Меридейл Лейн не боядисват джуджетата си, причислявайки подобно нещо към типичните пороци на крайните градски квартали, нито пък, отново поради същата причина, лакират бухалите; в замяна на това те търпеливо очакват времето да надари тези съкровища с вида на антики, докато един ден дори и гредите на гаража могат да се похвалят с бръмбари и дървесни червеи.

Уличката, въпреки уверенията на агентите от фирмите за недвижими имоти, не е точно „сляпа“; далечният ѝ край откъм Кингстън се изви-ва малко нервво, докато се превърне в чакълеста алея, която на свой ред пък деградира в нерадостна разкаляна пътечка, прекосяваща Мерис Фийлдс, за да отведе до друга уличка, която по нищо не се различава от Меридейл. Докъм 1920 година тази пътечка отвеждаше до енорийската църква, ала сега църквата стърчи на нещо като остров сред трафика на лондонския път, а някогашната пътечка, която на времето е отвеждала богомолците до храма, сега служи за не много надеждна връзка между обитателите на Меридейл Лейн и Кадоган Роуд. Незаетата земна площ, наречена Мерис Фийлдс, вече е придобила значимост, която далеч надминава и най-смелите ѝ аспирации; тя се е вклинила така дълбоко в тялото на местната управа, разделяйки интересите на тези, които искат мястото да се развива, от интересите на онези, които държат да го съхранят непокътнато, при това толкова здраво, че веднъж целият механизъм на местните власти в Уолистън се наложи да преустанови нормалното си функциониране. В момента е установен някакъв естествен компромис – наличието на трите стоманени пилона, наредени на равни интервали един от друг не би могло да се разглежда нито като опит за развитие, нито пък и като опит за съхранение на непокътнатостта на мястото. Насред Мерис Фийлдс се намира една неугледна колиба със сламен

покрив, носеща името „Военен мемориал Подслон“, издигната през 1951 година в знак на признателност към загиналите в две войни и за подслон на немощните и остарелите. На никого не му бе минало през ума какво ще дирят немощните и остарелите в Мерис Фийлдс, но поне паяците намериха подслон в покрива ѝ, а като място за отмора на работниците, издигали пилоните, тя се бе оказала място с необикновени удобства.

На Смайли му бяха необходими не повече от десетина минути, за да стигне там малко след осем часа сутринта, след като остави колата си пред полицейския участък.

Валеше силно и дъждът беше толкова студен, че го усещаше като твърди сачми по лицето си.

Полицията в Съри не се интересуваше повече от случая, но независимо от това Спароу беше изпратил в участъка офицер от Специалния отдел, който, ако се наложеше, щеше да бъде свързка между Сигурността и полицията. Не съществуваше съмнение относно характера на смъртта на Фенън. На слепоочието му имаше прострелна рана от упор, направена от малък френски пистолет, произведен в Лил през 1957. Пистолетът бе открит под тялото. Всички обстоятелства сочеха към самоубийство.

Номер 15 на Меридейл Лейн беше ниска къща в стил Тюдор, чиито спални се намираха в кулите, а до нея бе долепен гараж, наполовина изграден от греди. Домът изглеждаше малко занемарен, дори доста поизоставен от страна на грижи за него. В такъв дом биха могли да живеят художници. Фенън като че ли нямаше място тук. На Фенън повече му подходеше Хампстед, както и онези млади момичета от чужбина, които идваха в Англия да прекарат месец-два с местни семейства.

Той отвори портата и се отправи бавно по алеята към входната врата, като се опитваше да зърне някакъв признак на живот зад обрамчените с олово прозорци. Беше много студено. Той дръпна звънеца.

Елза Фенън отвори вратата.

– Позвъниха ми и ме попитаха дали имам нещо против. Не знаех какво да им отвърна. Заповядайте, моля. – Следа от немски акцент.

Сигурно беше по-възрастна от Фенън. Крехка и смръщена жена на около петдесет, с много късо подстригана коса, боядисана до тютюнев цвят. Макар и слаба, тя внушаваше усещане за издръжливост и кураж, а погледът на кафявите ѝ очи, които искряха на поизкривеното ѝ, дребно лице, изненадваше със силата си. Лицето ѝ бе повехнало, лице, преминало през мъки и лишения преди много време, лице на дете, израснало

сред глад и изтощение, лице на вечната изгнаница, на концлагеристка, помисли си Смайли.

Протегна чистата си, розова ръка към него – и той почувствува кокалестата ѝ длан, когато я пое в своята. Смайли се представи.

– Вие интервюирахте мъжа ми – каза тя. – За да проверите лоялността му.

Отведе го в притъмнената гостна със снишен таван. Камината бе студена. Изведнъж Смайли се почувствува противно. Лоялност към кого, към какво? В гласа ѝ не се долавяше неприязън. Той беше потисникът, но тя приемаше потисничеството.

– Вашият съпруг ми стана много симпатичен. Щеше да бъде оневинен.

– Оневинен? Оневинен от какво?

– На пръв поглед имахме случай, който трябваше да се разследва. Случаят бе предизвикан от анонимно писмо и аз бях натоварен с него. – Замълча и ѝ изгледа с истинска загриженост. – Преживяхте тежка загуба, мисис Фенън... сигурно сте уморена. Едва ли сте мигнала цяла нощ...

Тя не откликна с нищо към съчувствието му.

– Благодаря ви, но надали ще мога да дремна днес. Сънят за мен е лукс, който ми е отказан. – Тя погледна смръщено надолу към дребничкото си тяло. – С тялото ми се налага да се погаждаме по двадесет и четири часа на денонощие. Вече сме живели заедно по-дълго, отколкото мнозина други. А за ужасната загуба... Да, така е. Но знаете ли, мистър Смайли, години наред не съм притежавала нищо друго, освен четка за зъби, така че не успях да придобия чувството да притежаваш, дори и след осем години брак. Освен това съм свикнала да понасям страдание то без много шум.

Кимна му в знак че може да седне, а самата тя, с някакъв странно старомоден жест подви полата под себе си и се настани срещу него. Стаята беше направо ледена. Смайли се чудеше дали да подеме разговор; не смееше да я погледне, затова рееше поглед пред себе си, опитвайки се отчаяно в мислите си да проникне зад повехналото лице на Елза Фенън. Мина като че ли доста време, преди тя да заговори отново.

– Споменахте, че ви бил симпатичен. Явно обаче той не остана с това впечатление.

– Не съм виждал писмото на съпруга ви, но чух за съдържанието му. – Сега вече Смайли бе обърнал към нея своето сериозно, малко подпухнало лице. – Просто не мога да проумея. Аз почти направо му казах,

че... че предложението ни ще бъде този случай да не се разследва повече.

Тя седеше неподвижно и го слушаше. Какво ли можеше да й каже той? „Съжалявам, че убих съпруга ви, мисис Фенън, но просто изпълнявах дълга си. (Дълг към кого, боже мой?) Преди двадесет и четири години е бил в комунистическата партия в Оксфорд; скорошното му повишение му е давало възможност за достъп до много секретна информация. Някой се е престарал, написал ни е анонимно писмо и ние нямахме друг избор, освен да предприемем нещо. Разследването е предизвикало силно меланхолични настроения в съпруга ви и го е довело до самоубийство.“ Само че не каза нищо от това, което премина през мислите му.

– Това беше като игра – обади се тя внезапно, – някакъв нелеп опит за уравнивяване на идеи; нямало е нищо общо с него или с която и да е жива личност. Защо сте се заловили с нас? Вървете си в Уайтхол и търсете други шпиони там, където кроите плановете си. – Направи пауза и единственият признак за някакви емоции идеше от разгорещения поглед на тъмните ѝ очи. – Вие страдате от старо заболяване, мистър Смайли – продължи тя, като извади цигара от кутията на масичката, – а аз съм виждала твърде много негови жертви. Умът се отделя от тялото, губи връзка с действителността, започва да властвува над някакво картонено кралство и безчувствено да крои гибелта на своите картонени жертви. Понякога обаче преградата между вашия свят и нашия не е толкова здрава – на папките им порасват глави, ръце и крака, а това вече е ужасното, нали? Освен досиета, имената имат и семейства, имат и човешки мотиви, за да обяснят тъжните папчици и измислените грехове, скрити между папките им. Не ви завиждам, когато се случва нещо подобно.

Направи кратка пауза, после продължи:

– Също като Държавата и Народа. Държавата и тя е нещо нереално, символ на нещо несъществуващо, празнота, ум без тяло, игра с облаци в небето. Но държавите започват войни, нали така, хвърлят и хора в затворите? Да занимаваш мислите си с доктрини – колко пречистено! Сега и двамата със съпруга ми сме пречистени, нали?

Беше вперила поглед в него. Сега акцентът ѝ се чувствуваше по-силно.

– Вие се отъждествявате с държавата, мистър Смайли. Нямате място сред живите хора. Пуснахте бомба от вашето висине – сега не идвайте, за да видите кръвта или да чуете писъците.

Не бе повишила тон. Гледаше над него, някъде далеч отвъд.

– Имате шокиран вид. Предполагам, че трябва да плача, но вече нямам сълзи, мистър Смайли, очите ми са пресъхнали – рожбите на мъката ми са мъртви. Благодаря ви, че ме посетихте, мистър Смайли. Вече можете да си вървите, тук няма нищо повече за вас.

Той седеше изпънат на стола, поставил пълните си длани върху коленете си. На лицето му бяха изписани едновременно притеснение и святост, също като на бакалин, който трябва да чете от Библията. Лицето му бе преbledняло и кожата му проблясваше по слепоочията и горната устна. Само под очите му се бе запазил някакъв цвят – морави полумесеци, прорязани от тежките рамки на очилата му.

– Вижте, мисис Фенън, този разговор беше почти формалност. Струва ми се, че то се понарава на съпруга ви, дори си мисля, че с удовлетворение се отърва от този товар.

Как може да говорите така, как можете, вижте...

– Казвам ви, че е вярно. Ами че ние дори не го проведохме в някоя канцелария – когато го посетих, видях че през кабинета му се минава за две други стаи, затова излязохме в парка и така стигнахме до едно кафене. Едва ли някой ще нарече това инквизиция. Дори му казах да не се притеснява, наистина му го казах. Не мога да проумея писмото, то не...

– Не ме притесни писмото, мистър Смайли. Притесни ме това, което той сподели с мен.

– Какво искате да кажете?

– Сподели, че е много притеснен от разговора. Когато се върна по-неделник вечер, беше страшно отчаян, почти не можеше да говори. Строполи се в едно кресло и не искаше да се помръдне. Убедих го да си легне. Дадох му успокоително, което го държа половината нощ. На сутринта още говореше за това. Не излезе от ума му до самата му смърт.

Откъм горния етаж се разнесе звънът на телефон. Смайли се надигна.

– Извинете, но ме търсят от службата. Ще разрешите ли?

– В предната спалня е, точно над нас. Смайли се запъти нагоре по стълбището в

състояние на пълна обърканост. Какво ще каже сега на Мастън?

Вдигна слушалката и механично изговори номера, изписан на телефона:

– Уолисън 2944.

– Обаждаме се от телефонната централа. Добро утро. Поръчали сте събуждане за осем и половина.

– О... о, да, много ви благодаря.

Постави слушалката обратно, благодарен за тази пауза. Хвърли кратък поглед на спалнята. Това беше спалнята на Фенънови, строга, но с удобства. Пред газовата камина имаше две кресла. Смайли си спомни, че Елза Фенън била прикована на легло в продължение на три години след войната. Сигурно навикът да седят пред камината вечер им бе останал от онова време. Нишите от двете страни на камината бяха пълни с книги. В далечния ъгъл имаше бюро с пишеща машина. В обстановката се долавяше нещо интимно и трогателно и може би за пръв път Смайли почувствува непосредствено ужаса на смъртта на Фенън. После пое надолу към гостната.

– Беше за вас. Събудане в осем и половина от телефонната централа.

Почувствувал паузата, хвърли към нея поглед, в който нямаше любопитство. Ала тя се бе извърнала и стоеше до прозореца, загледана навън. Дребничкият ѝ гръб бе прав и неподвижен, а острата ѝ, къса коса се тъмнееше на утринната светлина.

Внезапно той се втрени в нея. На ум му дойде нещо, за което трябваше да се сети още докато беше горе в спалнята, нещо толкова неправдоподобно, че за момент мозъкът му отказа да го възприеме. Механично продължи да говори; трябваше да се махне оттук, да се махне от телефона ѝ истеричните въпроси на Мастън, да се махне от Елза Фенън и нейния мрачен, тревожен дом. Да се махне и да помисли.

– Прекалено дълго ви досаждах, мисис Фенън. Ще се вслушам в съвета ви и ще се върна в Уайтхол.

Отново студената, крехка длан, промърморените думи на съчувствие. Взе палтото си от преддверието и излезе навън, където блестеше ранното утро. Зимното слънце току-що се бе появило за миг след дъжда, за да преобядиса в бледи, влажни цветове дърветата и къщите на Меридейл Лейн. Небето бе все още тъмносиво, докато светът под него бе учудващо ярък, излъчвайки слънчевата светлина, която бе откраднал неизвестно откъде.

Вървеше бавно по чакълестата алея и се страхуваше да не го повикат обратно.

Върна се в полицейския участък, а главата му гъмжеше от обезпокоителни мисли. На първо място беше тази, че не Елза Фенън е поръчала събудането по телефона за тази сутрин.

ГЛАВА 4

Кафе във „Фонтана“

Началникът на криминалния отдел в Уолистън беше едър и общителен мъжага, който измерваше професионалната компетентност с броя на прослужените години и не виждаше нищо лошо в този свой навик. Докато от друга страна инспекторът на Спароу, Мендел, бе дребен човек с лице на невестулка, който говореше много бързо през единия край на устата си. Смайли скришом го бе оприличил на пазач на дивеч – човек, който познава територията си и не обича нарушителите.

– Обади се от отдела ви, сър. Трябва веднага да се свържете със Съветника.

Местният началник посочи към телефона си с огромната си длан и излезе през отворената врата на канцеларията си. Мендел остана. Смайли го погледа глуповато известно време, като се мъчеше да разбере нещо за него.

– Затворете вратата.

Мендел отиде до нея и внимателно я притвори.

– Искам да направя запитване за телефонната централа в Уолистън. Кой е най-вероятният контакт там?

– По правило заместник-началничката.

Самите началници винаги витаят из облаците. Работата се върши от заместниците.

– Някой от Меридейл Лейн 15 е помолил да го събудят в осем и половина тази сутрин. Искам да знам кога е била дадена поръчката и от кого. Искам да знам дали подобна поръчка за събуждане е дадена за постоянно и ако е така, искам подробностите.

– Кой е номерът?

– Уолистън 2944. На името на Самюъл Фенън, струва ми се.

Мендел се приближи до телефона и набра нулата. Докато чакаше да му се обадят, се обърна към Смайли:

– Не искате никой да научава за това, нали?

– В никакъв случай. Дори и вие не бива. Вероятно нищо няма да излезе от цялата работа. Ако се развикаме, че има убийство, ще...

Мендел вече говореше с централата и искаше да го свържат със заместник-началника.

– Обаждаме се от криминалния отдел в Уолистън, от канцеларията

на началника. Искаме информация от вас... да, разбира се... на външния номер тук, Уолистън 2421.

Остави слушалката и зачака да му се обадят пак.

– Умно момиче – измърмори той, без да поглежда към Смайли.

Телефонът иззвъня и той започна да говори веднага:

– Разследваме обир на Меридейл Лейн, номер 18. Възможно е да са използвали номер 15 като наблюдателен пункт, за да ограбят отсрещната къща. Можете ли да проверите дали са звънили от Уолистън 2944 или пък са им звънили на този телефон през последните двадесет и четири часа?

Последва пауза. Мендел закри с длан слушалката и се обърна към Смайли с лека усмивка. Смайли си помисли, че човекът отсреща изведнъж му стана симпатичен.

– Сега разпитва момичетата – каза Мендел, – а щяла да погледне и в тетрадките.

Отново насочи вниманието си към телефона и започна да записва цифри в бележника на местния началник. Тялото му внезапно се изопна и той се приведе над бюрото.

– О, да. – Гласът му бе спокоен, за разлика от стойката му. – Да знаете кога е помолила за това? – Последва нова пауза. – В 19.55 ли? Мъж ли е бил? Момичето е сигурно в това, нали? Аха, разбирам. Е, това обяснява всичко. Много ви благодаря все пак. Е, сега поне знаем откъде да започнем. Няма нищо, моля ви, много ни помогнахте... А, това е само една теория, нищо повече... Отново ще трябва да си понапрегнем мозъците, нали така? Е, много благодаря. Много мило, не го споделяйте с никого... Дочуване.

Той остави слушалката, откъсна листчето от бележника и го пхна в джоба си. Смайли бързо изрече:

– Малко по-надолу има едно отворително кафене. Искам да хапна нещо. Елате да пийнем по едно кафе.

Телефонът зазвъня при последните му думи. Смайли почти можеше да почувствува Мастън на другия край. Мендел го изгледа и като че ли разбра. Оставиха го да звъни и след като напуснаха полицейския участък, се запътиха към главната улица.

Кафенето „Фонтана“ (собственост на мис Глория Адам) се отличаваше с това, че ако трябваше да се мери с който и да е от своите събратя по отношение на стила Тюдор, конските сбруи и местен мед за по шест пенса, то нямаше да има равно на себе си. Самата мис Адам предлагаше най-противното кафе южно от Манчестър и говореше за клиентите си

като за „моите приятели“. Мис Адам не търгуваше с приятели, тя просто ги ограбваше и това някак си подсилваше илюзията за изискания аматьорзъм, който тя така държеше да опази. Произходът ѝ бе неясен, но тя често споменаваше покойния си баща като „полковника“. Сред приятелите на мис Адам, особено сред тези, които бяха платили прескъпо за приятелските си чувства, се носеше слухът, че полковническият чин му е бил даден от Армията на спасението.

Мендел и Смайли се настаниха на ъглова масичка до камината и зачакаха за поръчката си. Мендел погледна Смайли позачудено:

– Момичето ясно си спомня обаждането – било точно в края на смяната ѝ, снощи в осем без пет. Молба за събуждане в осем и половина тази сутрин. Обадил се самият Фенън, момичето е сигурно в това.

– Откъде е сигурна?

– Явно този същият Фенън се обаждал на Коледа и пак това момиче било на смяна. Искал да пожелае на всички в централата весела Коледа. Станало ѝ много приятно. Доста си поговорили. Момичето беше сигурно, че е бил същият глас, който се обадил за събуждането. „Много изискан джентълмен“, така се изказала тя.

– Но в това не виждам никакъв смисъл. В 10.30 написва писмо, че се самоубива. А какво се е случило между 8 и 10.30?

Мендел вдигна едно поочукано куфарче. Беше без ключалка – прилича повече на музикална кутия, помисли си Смайли. Извади от него обикновена папка и я подаде на Смайли.

– Факсимиле на писмото. Началникът каза да ви дам едно копие. Оригиналът го пращат във Форин Офис, а друго копие замина право за Марлен Дитрих.

– Коя, по дяволите, е пък тя?

– Съжалявам, сър. Така наричаме вашия Съветник, сър. Гиздавия генерал в отдела, сър. Много съжалявам, сър.

Колко прекрасно, помисли си Смайли, наистина колко прекрасно. Отвори папката и погледна факсимилето. Мендел продължи:

– За пръв път виждам писмо на самоубиец, написано на машина. Освен това за пръв път виждам да е написано и времето. Макар подписът да изглежда о'кей. Проверих го в участъка, като го сравних с разписка за изгубена вещ, подписана от него. Всичко е наред.

Писмото беше написано на машина, най-вероятно на преносим модел. И анонимното писмо беше написано на подобна машина. На листа, който държеше в ръцете си, стоеше ясният, четлив подпис на Фенън. Под адреса в горната част на страницата имаше дата, а под нея и час –

10.30 сутринта:

Драги Сър Дейвид,

След известно колебание реших да сложа край на живота си. Не мога да прекарам остатъка от годините си под облака на нелоялността и подозрението. Съзнавам, че кариерата ми е съсипана и че съм жертва на платен доносник.

Искрено Ваш, Самюъл Фенън

Смайли го прочете няколко пъти, присвил съсредоточено устни и леко повдигнал вежди, сякаш се изненадваше от нещо. Мендел го извади от това състояние с въпроса си:

– Как се добрахте до това?

– До кое?

– До това обаждане.

– А, просто аз вдигнах слушалката. Мислех, че е за мен. Само че не беше – обадиха се от централата за събуждането. Дори и тогава нищо не ми призрака. Допуснах, че е за нея. Слязох долу и й казах.

– Долу?

– Телефонът им е в спалнята. Стаята е нещо като спалня и дневна едновременно...

била е на легло дълго време и предполагам, че оттогава не са променяли нищо. В единия край е като кабинет – има книги, пишеща машина, бюро и така нататък.

– Пишеща машина ли?

– Да, от тия преносимите. Сигурно на нея е писал писмото си. Само че докато говорех, съвсем ми изскочи от ума, че това събуждане не може да го е поръчала тя.

– Че защо не?

– Сама ми каза, че страда от безсъние. Даже се пошегува с това. Предложих й да си почине малко, а тя ми отвърна следното: „С тялото ми се налага да се погаждаме по двадесет и четири часа на денонощие. Вече сме живели заедно по-дълго, отколкото мнозина други.“ Добави и още нещо – че не била в състояние да се наслаждава на лукса да спи. За какво й е тогава да поръчва събуждане за 8.30?

– Че за какво ще е притрябвало и на мъжа й, пък даже и на който и да е друг? Май вече приближава време за обяд. Господа да е на помощ на чиновническите душици.

– Точно така. И мен това ме учудва. По принцип Форин Офис

отваря късно, струва ми се чак в десет. Но дори и при това положение, ако Фенън не се е събудил до осем и половина, доста ще е трябвало да побърза, за да се облече, да се избърсне, да закуси и да хване влака, за да не закъснее. А освен това и жена му е можела да го събуди.

– Сигурно малко се е поизхвърлила с тези приказки, че не можела да спи – каза Мендел. – Жените все такива ги приказват – за безсъние, за мигрени и тям подобни. За да карат хората да ги мислят за нервни и темпераментни. Повечето са измислици.

Смайли поклати глава:

– Тя не може да е поръчала събуждането, нали така? Прибрала се е след 10.45. Дори и да предположим, че е сбъркала кога точно се е прибрала, тя не е могла да отиде до телефона, без да види тялото на мъжа си. Надявам си не искате да ме убедите, че реакцията ѝ при гледката на неговия труп е била да се качи горе и да помоли да я събудят сутринта?

Пиха кафето си известно време в мълчание.

– Има и още нещо – обади се Мендел.

– Какво?

– Жена му се върнала от театъра в единадесет без четвърт, нали така?

– Така казва.

– Сама ли е ходила?

– Нямам представа.

– Обзалагам се, че не. Обзалагам се, че ѝ се е наложило да му каже истината и е написала часа на писмото, за да си подготви алиби.

Мислите на Смэйли се върнаха към Елза Фенън, към яростта ѝ, към нейното смирение. Звучеше абсурдно да се говори така за нея. Не, не и Елза Фенън. Не.

– Къде са намерили тялото? – попита Смэйли.

– В основата на стълбището.

– В основата на стълбището ли?

– Да. Проснат на пода. Револверът е бил под него.

– А писмото? То къде е било?

– На пода до него.

– Нещо друго?

– Да. Чаша какао в гостната.

– Аха. Фенън решава да се самоубие. Помолва телефонната централа да го събудят в осем и половина. Приготвя си чаша какао и я оставя в гостната. Качва се горе и напечатва предсмъртното си писмо. Слиза пак долу, за да се застреля, като оставя какаото неизпито. Всичко пасва

отлично.

– Да, нали. Между другото, няма ли да е по-добре да звъннете в службата си?

Изгледа Мендел с особен поглед.

– С тези думи убихте едно прекрасно приятелство – каза той.

Докато вървеше към вратата с надпис „Private“¹ дочу гласа на Мендел: „Бас лоя, че така разправяте на всички момчета.“ На лицето му цъфтеше усмивка, когато набираще номера на Мастън.

Мастън поиска да го види незабавно.

Върна се до масата. Мендел бъркаше нова чашка кафе и това като че ли ангажираше цялото му внимание. Дъвчеше голяма кифла.

Смайли застана до него.

– Трябва да се връщам в Лондон.

– Е, вълчо сега ще се намъкне в кошарата. – Невестулчото лице се извърна към него. – Или се лъжа?

Говореше с предната част на устата си, докато задната продължаваше да се занимава с кифлата.

– Ако Фенън е убит, нищо на света не може да скрие новината от журналистите – а на себе си добави: – А това никак няма да се понарава на Мастън. Ще предпочете да е самоубийство.

– И все пак трябва да погледнем нещата в очите, нали така?

Смайли се спря, а лицето му бе сериозно и смръщено. Вече дочуваха как Мастън иронизира подозренията му, как ги отхвърля с нетърпелив смях.

– Не знам – каза той. – Наистина не знам.

Обратно в Лондон, мислеше си гой, обратно в „идеалния дом“ на Мастън, обратно в онази лудница, където обвиненията се гонеха едно подир друго. И обратно към налудничавата нереалност да събереш една човешка трагедия в доклад от три странички.

Пак валеше, този път топло и безспирно и за краткото разстояние от „Фонтана“ до полицейския участък успя да се намокри до кости. Сваля палтото си и го метна отзад в колата. С облекчение напускате Уолиътън – макар и за Лондон. Когато завиваше по главния път, с крайчеца на око си зърна фигурата на Мендел етически да тътри нозе по паважа към участъка, а меката му шапка бе обезформена и потъмняла от дъжда. Не му беше минало през ума, че Мендел може да иска да пътува до Лондон и се почувствува неловко. Мендел, без да се притеснява от

1. Private – частен; тук в смисъл „Вход забранен“. Б.е.р.

ситуацията, отвори вратата и се вмъкна вътре.

– Извадих късмет – каза той. – Мразя влаковете. До Кембридж Съркъс ли отивате? Ще ме оставите някъде по уестминстърския път, нали?

Потеглиха и Мендел измъкна поизтъркана табакера и си сви цигара. Насочи я към устата си, после се поколеба и я предложи на Смайли, като му я запали с някаква чудновата запалка, от която изригна петсантиметров пламък.

– Изглеждате доста притеснен – каза Мендел.

– Така е.

Настъпи пауза. Мендел се обади:

– Винаги те мъчи онова, което не знаеш.

След още седем-осем километра Смайли отби встрани. Извърна се към Мендел:

– Имате ли нещо против, ако се върнем до Уолистън?

– Добра идея. Да вървим да я попитате.

Обърна колата и бавно подкара по посока на Уолистън, към Меридейл Лейн. Остави Мендел в колата и пое по познатата чакълеста алея.

Тя му отвори и го покани в гостната, без да проговори. Носеше същата рокля и Смайли се попита как ли е прекарала времето си, след като я бе напуснал сутринта.

Дали беше ходила из къщата или пък е седяла неподвижна в гостната? Или пък на горния етаж, в спалнята с кожените кресла? Как ли виждаше себе си в новото си положение на вдовица? Възприемаше ли го вече сериозно или се намираще в онова тайно приповдигнато състояние, което идва непосредствено след мъката от смъртта? Дали все още преследваше отражението си в огледалата, опитвайки се да съзре промяната, ужаса върху собственото си лице и да плаче, когато не можеше?

Никой от двамата не седна – и двамата инстинктивно се стараяха да не се повтори сутрешната среща.

– Има нещо, за което ми се стори, че трябва да ви попитам, мисис Фенън. Много съжалявам, че се налага отново да ви безпокоя.

– Искате да ме попитате за обаждането, предполагам. Събуждането от телефонната централа.

– Да.

– Допуснах, че може да ви озадачи. Жена, която страда от безсъние, си поръчва събуждане по телефона. – Стараеше се да говори бодро.

– Да. Наистина ми се стори странно. Често ли ходите на театър?

– Да. Веднъж на две седмици. Член съм на Уейбриджския театрален клуб. Старая се да ходя на всичко, което поставят. Автоматично ми

запазват място всеки първи вторник за новите представления. Във вторник съпругът ми работеше до късно. Никога не е идвал с мен; ходеше само на класически представления.

– Но е харесвал Брехт, нали? Представленията на Берлинер Ансамбъл в Лондон му бяха направили голямо впечатление.

Изгледа го за момент, а после внезапно се усмихна – за пръв път я виждаше да прави така. Усмивката ѝ бе очарователна – цялото ѝ лице грейна, сякаш беше дете.

Смайли смътно си представи Елза Фенън като дете – източена и подвижна палавница като „малката Фадет“ на Жорж Санд – полужена, полумомиче, ведро и лукаво. Видя я като хитруващо момиченце, биешо се като котка само за себе си, видя я гладна и посърнала в концентрационен лагер, безмилостна в битката си за самосъхранение. Беше покъртително да видиш в тази усмивка зората на младенческата ѝ невинност и закаленото като стомана оръжие на битката ѝ за оцеляване.

– Опасявам се, че обяснението ще ви прозвучи доста глуповато – каза тя. – Паметта ми е ужасна, наистина непоносима. Отивам на пазар и забравям какво съм тръгнала да купувам, уговоря си среща по телефона и забравям за нея още щом поставя слушалката. Каня хора на гости за края на седмицата, а когато пристигнат, нас ни няма у дома. От време на време, когато трябва да го запомня нещо, обаждам се в телефонната централа и ги моля да ми позвънят няколко минути преди важния момент. Все едно, че си връзвам възел на носната кърпичка, само че възелът не може да ви позвъни по телефона, нали?

Смайли я гледаше, без да откъсва поглед. Почувствува гърлото си сухо и му се наложи да преглътне, преди да проговори:

– И за какво беше обаждането този път, мисис Фенън?

Очарователната усмивка проблесна отново:

– Ето ви пак. Съвсем ми изскочи от паметта.

ГЛАВА 5

Мастън и светлина на свещи

Докато караше обратно към Лондон, Смайли като че ли забрави за присъствието на Мендел.

Преди години имаше период, когато дори самото шофиране беше нещо като разтоварване за него; когато в нереалността на някое продължително, самотно пътуване бе намирал успокоение за тревожните си мисли, когато умората от няколкото часа на волана му бе позволявала да забрави мрачните си грижи.

Това, че вече не успяваше да покори по този начин ума си, навярно беше един от все още смътно очертаните признаци на средната възраст. Сега прибягваше до по-безмилостни прийоми – от време на време се опитваше да планира наум разходка из някой голям европейски град: да си отбелязва магазините и сградите, покрай които минава, например в Берн, изминавайки разстоянието от катедралата до университета. Ала въпреки тези енергична умствена гимнастика призраците на настоящето не го оставяха на мира и прогонваха виденията му. Ан беше тази, която ограби мира му, Ан, която някога бе направила от настоящето нещо много важно и която го бе накарала да придобие навика за реалност, а когато го напусна, след нея не остана нищо.

Не можеше да повярва, че Елза Фенън е убила съпруга си. Нейното инстинктивно начало бе да защитава, да опазва ценностите в живота си, да издига край себе си символите на нормалното съществуване. В нея нямаше агресивност, нямаше друга воля, освен тази да съхранява.

Но кой ли можеше да е сигурен? Какво беше писал Хесе? „Странно е да се броди из мъглата, всеки е самотен. Дърветата не познават съседите си. Всяко е самотно.“ Нищо не знаем един за друг, нищо, мислеше си Смайли. Колкото и близо да живеем един до друг, през което и време на денонощието да огласяваме най-съкровените си мисли един на друг, не знаем нищо. Как да съдя за Елза Фенън? Струва ми се, че разбирам страданието ѝ и родените от страха лъжи, но какво зная за нея? Нищо.

Мендел сочеше към някакъв пътен знак.

– ...Ей там живея. Мичъм. Не е лошо местенцето. Беше започнало да ми се повдига от ергенски квартири. Купих една малка къщичка там. Когато се пенсионирам.

– Когато се пенсионирате ли? Доста имате още.

– Да. Три дни. Затова приех тази работа. Нищо работа, без усложнения. Дай я на стария Мендел и той ще я оплеска.

– Хайде, хайде. Очаквам и двамата да сме без работа в понеделник.

Закара Мендел до Скотлънд Ярд и продължи до Кембридж Съркъс.

На влизане в сградата усети, че всички знаят. Издаваше ги видът им – отсянката на безразличие в погледите им, в тяхното отношение. Насочи се право към кабинета на Мастън. Секретарката му беше зад бюрото си и бързо вдигна очи към него, когато той влезе.

– Вътре ли е Съветникът?

– Да. Очаква ви. Сам е. Момент да почукам и да вляза. – Но самият Мастън бе вече отворил вратата и го викаше. Носеше черно сако и раиран панталон. Сега ще обяви някой кабаретен номер, помисли си Смайли.

– Опитвах се да се свържа с вас. Не ви ли предадох, че съм ви търсил? – попита Мастън?

– Обадиха ми се, но нямаше как да говоря с вас.

– Не ви разбирам.

– Вижте какво, не ми се вярва Фенън да се е самоубил. Според мен той е бил убит. Не можех да говоря за това по телефона.

Мастън свали очилата си и се вторачи в Смайли в пълно изумление.

– Убит? Защо?

– Фенън написва писмото си снощи в 10.30, ако приемем часа в писмото за верен.

– Е?

– В 7.55 се обажда в телефонната централа и ги помолва да го събудят в 8.30 на другата сутрин.

– Откъде, за бога, сте научили това?

– Бях там сутринта, когато телефонът иззвъня. Аз се обадох, защото помислих, че ме търсят от отдела.

– Откъде сте сигурен, че именно Фенън е поръчал събуждането?

– Проучих въпроса. Момичето от централата добре познавала гласа на Фенън. Беше сигурна, че е бил той и че е позвънил снощи в осем без пет.

– Фенън и момичето се познавали, така ли?

– Господи, не. Просто от време на време си разменяли любезности.

– И как от това заключавате, че е бил убит?

– Ами попитах жена му за обаждането...

– И?

– Тя излъга. Каза, че сама е поръчала събуждането. Представи се за

много разсеяна и затова от време на време поръчвала да ѝ се обаждат от централата – като взел на кърпичка, който да ѝ напомнял за важни ангажменти. И още нещо – точно преди да се застреля си е направил чаша какао. Какаото е останало недокоснато.

Мастън слушаше мълчаливо. Най-сетне се ухили и стана на крака.

– Нещо се разминаваме с вас – каза той. – Аз ви изпращам да разберете защо Фенън се е застрелял, а вие се връщате и ми казвате, че не го е направил. Ние не сме полицаи, Смайли.

– Не сме. Понякога се питам какво точно сме.

– Научихте ли нещо, което засяга нас тук, нещо, което може да обясни постъпката му? Нещо в подкрепа на писмото му?

Смайли се поколеба, преди да отговори. Очакваше това от доста време.

– Да. От мисис Фенън разбрах, че мъжът ѝ бил много разтревожен след разговора с мен. – Нямаше нужда да му спестява цялата история. – Мисълта за разговора не го напускала, не можал да спи след него. Наложило се да му даде успокоително. Думите ѝ за реакцията на Фенън спрямо разговора ни напълно подкрепят писмото. – Замълча за минута, премигвайки глуповато пред себе си. – Това, което искам да ви кажа, е, че не ѝ вярвам. Не вярвам, че Фенън е авторът на писмото, нито пък че е имал намерение да умира. – Обърна се към Мастън. – Нямаме право да пропускаме появилите се несъответствия. И още нещо – поде наново той, – не разполагам с мнението на експерт, но между анонимното писмо и писмото на Фенън има някаква прилика. Шрифтоът изглежда един и същ. Знам, че е нелепо, но това е. Трябва да се обадим на полицията и да ѝ предоставим фактите.

– Факти? – попита Мастън. – Какви факти? Да допуснем, че е излъгала – вярно, че тя е особена жена, чужденка, еврейка. Един господ знае какво се крие в главата ѝ. Научих, че е пострадала във войната, била е преследвана и така нататък. Във ваше лице може би вижда потисника, инквизитора. Усеща, че искате да изкопчите нещо, изпада в паника и ви казва първата лъжа, която ѝ идва наум. Но това прави ли я убийца?

– Защо тогава Фенън е поръчал събуждането? Защо си е приготвил чашата с какао?

– Кой може да каже? – Гласът на Мастън бе вече по-мазен, поубеждаващ. – Ако вие или аз, Смайли, сме доведени до този ужасен момент, когато вземаме решение да свършим със себе си, кой може да предскаже какви ще бъдат последните ни земни мисли? А какво да кажем за Фенън? Вижда кариерата си провалена, животът за него изгубва

смисъл. Не е ли допустимо, че в момент на слабост или нерешителност е пожелал да чуе гласа на друго човешко същество, да изпита отново топлината на човешкия контакт, преди да умре? Навярно звучи изкуствено и сантиментално, но не и невъзможно за човек, който е бил толкова изтерзан, толкова преследван от определени мисли, че решава да се самоубие.

Смайли трябваше да му отдаде заслуженото – представлението беше на ниво и той не можеше да се мери с Мастън, когато нещата опираха до подобни артистични изяви. Внезапно почувствува как вътре в него се надига паниката на отчаянието и как той не е в състояние да устои на силата ѝ. С паниката дойде и необузданата ярост към този натруфен подлизурко, този противен жен-чо със сивеещи коси и благоразумна усмивка. Паника и ярост се надигнаха във внезапен прилив, който изпълни гърдите му и заля цялото му тяло. Лицето му почервения, очилата му се замъглиха и в очите му се появиха сълзи, сякаш за да направят унижението му по-пълно.

Мастън продължи, за щастие без да забележи нещо:

– Не можете да очаквате от мен да заявя на Министъра на вътрешните работи въз основа на тези доказателства, че полицията е направила погрешен извод; знаете колко крехки са връзките ни с тях. От друга страна вие си имате подозренията – че, казано с две думи, снощното поведение на Фенън съвсем не е отразявало намерението му да се самоубива. Съпругата му явно ви е казала лъжа. Срещу това имаме мнението на опитни детективи, които не са открили нищо обезпокоително в обстоятелствата около неговата смърт, имаме и твърдението на мисис Фенън, че съпругът ѝ бил разтревожен от разговора с вас. Съжалявам, Смайли, но това е положението.

Настана пълна тишина. Смайли постепенно се съвземаше и излизането от това състояние го бе лишило от остротата на сетивата и членоразделността на речта му. Беше вперил късоглед поглед пред себе си, отпуснатото му, набраздено от бръчки лице все още розовееше, а долната му устна висеше глупаво. Мастън го чакаше да каже нещо, но той бе уморен и изведнъж го обзе пълно безразличие. Без да погледне Мастън, той стана и си излезе.

Влезе в стаята си и седна зад бюрото. Механично прегледа какво му предстои да свърши. Кутията, в която му носеха входящите материали, беше почти празна – няколко окръжни писма и един плик, адресиран до Дж. Смайли, Министерство на отбраната. Почеркът беше непознат; отвори писмото и го прочете.

Драги Смайли,
Наложително е да обядваме утре в „Къмплийт Англър“ в
Марлоу. Направете всичко възможно да дойдете там в един часа.
Трябва да ви кажа нещо.
Ваш
Самюъл Фенън

Писмото беше написано на ръка и носеше датата от предния ден, вторник, 3 януари. Клеймото му беше от Уайтхол и часът на него беше б следобед.

В продължение на няколко минути го гледа безучастно в непомръд-ващата си ръка, наклонил глава наляво. След това остави писмото, отво-ри едно от чекмеджетата на бюрото си и извади лист хартия. Написа кратко писмо до Мастън, в което си подаваше оставката и прикрепи към него с кламер поканата на Фенън. Натисна звънеца за секретарка, поста-ви писмото в кутията за изходящи документи и се отправи към асансьо-ра. Както обикновено, асансьорът се намираше в мазето, заключен от количката за чай на регистратурата и затова, след като почака малко, Смайли заслиза по стълбите. На половината път се сети, че е забравил шлифера си и някои дреболии в стаята си.

Няма значение, помисли си той, ще ми ги изпратят.

Седна в колата си на паркинга и се втренчи през влажното предно стъкло.

Не му пукаше, ама никак не му пукаше. Не можеше да се отрече, че бе изненадан. Изненадан от това, че почти изгуби контрол над себе си. Разговорите като този с Фенън бяха играли огромна роля в живота на Смайли и още преди много години той бе решил, че е станал неуязвим срещу всички тях, независимо дали ставаше дума за дисциплинарни, об-разователни, медицински и религиозни. Прикритата му природа нена-виждаше целта на всички подобни „разговори“, тяхната потисническа близост, неизбежната им реалност. Припомни си една безумно весела вечеря с Ан в Куаглинос, когато ѝ бе обрисувал системата „хамелеон-броненосец“, предназначена да сломи интервюиращия.

Вечеряха на светлината на свещи; бяла кожа и перли – пиеха брен-ди – очите на Ан огромни и влажни, само за него; Смайли играеше ро-лята на любовник и се справяше прекрасно; Ан му отвърщаше с подоба-ващи чувства и бе в еуфория от тяхната хармония.

– ...и така отначало се научих да бъда хамелеон.

– Искаш да кажеш, че си си седял там и си хълцукал, недодялани

жабоко?

– Не, всичко е въпрос на цвят. Хамелеоните менят цвета си.

– Зная го много добре. Сядат си на някое зелено листо и самите те позеленяват. И ти ли си позеленявал, жабоко?

Пръстите му погалиха леко връхчетата на нейните.

– Слушай, палавнице, да ти обясня метода „хамелеон-броненосец“, който Смайли използва срещу по-нахалните „инквизитори“. – Лицето ѝ беше близо до неговото и тя го гледаше с боготворящ поглед.

– Методът се основава на теорията, че инквизиторът, който не обича никого друго повече от самия себе си, ще бъде запленил от собствения си образ. Затова възприемаш точния социален, темпераментен, политически и интелектуален цвят на този, който те разпитва.

– Надут жабок. Но интелигентен любовник.

– Тихо сега. Понякога този метод се проваля поради идиотщината или злонамереността на инквизитора. Тогава се превръщаш в броненосец.

– И запасваш колани с метални кабари, нали, жабок?

– Не, просто го поставяш в толкова нелепо положение, че ти се оказваш над него. Подготвиха ме за одобрение от един пенсиониран епископ. Аз бях цялото му паство и за половин почивен ден получих заръки колкото за цяла епархия. Но като оглеждах лицето на епископа и като си представях, че под погледа ми то обрасва с гъста козина, успях да удържа надмощието. От онзи момент нататък умението ми започна да нараства. Превръщах го в маймуна, затисках го между падащата част на прозорец и перваза, пращах го гол на масонски банкети, прокълнавах го като змията да лази по вечно корем...

– Ах, какъв проклетник бил моят любим жабок.

Така беше наистина. Но способността му да се дистанцира го бе напуснала по време на последните му срещи с Мастън; чувствуваше, че губи безпристрастността си. Когато Мастън направи първите си крачки, Смайли се оказа твърде уморен и отвратен, за да намери сили да се противопостави. Според Мастън убийството било извършено от Елза Фенън, която е имала някаква основателна причина да го стори и нищо повече не го интересуваше. Проблемът повече не съществуваше – подозрение, опит, вникване, здрав разум – Мастън не признаваше нито едно от всички тези неща за съставни части на фактите. За него факти бяха хартията, министрите, а един Министър на вътрешните работи вече беше неоспорим факт. Отделът не се главоболеше с мъглявите впечатления на един-единствен служител, когато те влизаха в противоречие с

провежданата политика.

Смайли бе уморен, страшно и неописуемо уморен. Бавно караше към дома си. Щеше да вечеря навън. В някое много специално място. Още беше обяд; следобедните часове щяха да преминат в следване на Олеарий в пътешествието му през руските земи. След това вечеря в Куаглинос и самотен тост за успелия убиец, навярно за Елза, в знак на благодарност, че кариерата на Джордж Смайли е приключила с кончината на Сам Фенън.

Спомни си, че трябва да прибере прането си от Слоун Стрийт и за това малко по-късно свърна по Байуотър Стрийт, като намери място за колата на около три номера по-надолу от дома си. Излезе от колата си с големия кафяв пакет с чисто пране в ръце, заключи колата старателно и по навик я обиколи, за да пробва всички дръжки. Беше завалил ситен дъждец. Подразни се, че някой пак е паркирал пред дома му. Слава богу, че мисис Чапъл е затворила прозореца на спалнята му, защото дъждът щеше...

Изведнъж застана нащрек. Нещо бе помръднало зад прозореца на дневната. Светлина, сянка, човешка форма; че там имаше нещо, в това бе сигурен. Дали беше прозрение или инстинкт? Дали не се бе задействувало дремещото умение на собствения му занаят? Някакъв тънък усет или нерв, някаква смътна способност за възприемане го бе предупредила и той взе под внимание това предупреждение.

Без никакво колебание той пусна ключовете си в джоба на палтото си, изкачи стъпалата към собствената си входна врата и натисна звънеца.

Звънът отекна остро из дома. Последва кратка тишина, сетне слухът на Смайли долови отчетливия звук на стъпки, твърди и уверени, които идваха към вратата. Веригата издрънка, езикът на ключалката „Ингерсол“ щракна и вратата се отвори бързо и отривисто.

Смайли не го бе виждал никога. Висок, рус, симпатичен, на около тридесет и пет. Светлосив костюм, бяла риза и сребриста вратовръзка – по дипломатически модел. Немец или швед. Лявата му ръка остана небрежно в джоба на самото му.

Смайли го изгледа с извинителен поглед:

– Добър ден. Мистър Смайли у дома си ли е, моля?

Вратата се отвори докрай. Пак кратка пауза.

– Да. Ще влезете ли?

За част от секундата изпита колебание.

– Не, благодаря. Бихте ли му предали това?

Подаде му пакета с прането и се спусна надолу по стъпалата към колата си. Знаеше, че все още го наблюдават. Запали колата, зави и навлезе в Слоун Скуеър без да поглежда към дома си. Намери място за паркиране на Слоун Стрийт, сви до тротоара и бързо записа в бележника си седем поредици от цифри. Това бяха номерата на седемте коли, паркирани на Байуотър Стрийт.

Какво трябваше да направи? Да извика някой полицаи? Който и да беше онзи, досега сигурно е изчезнал. Освен това съществуваха и други съображения. Отново заключи колата и влезе в телефонна кабинка на срещния тротоар. Позвъни в Скотланд Ярд, свърза се със Специалния отдел и поиска да говори с инспектор Мендел. Оказа се обаче, че инспекторът, след като се обади на началника си, явно скришом е започнал да предчувствува удоволствията на пенсионерския живот и тръгнал за Мичъм. След доста увъртания Смайли най-сетне успя да вземе адреса му; потегли отново с колата си и след като обиколи три четвърти от един площад, се озова на Албърт Бридж. Поръча си сандвич и голямо уиски в една нова кръчма с изглед над реката и четвърт час по-късно вече пресичаше моста на път за Мичъм; дъждът все още трополеше по невзрачната му, малка кола. Смайли беше разтревожен, при това разтревожен много силно.

ГЛАВА 6

Чай и съчувствие

Дъждът все още продължаваше, когато пристигна. Мендел беше в градината, а на главата си имаше най-невероятната шапка, която Смайли беше виждал някога. Тя беше започнала живота си като шапка от австралийската армия, но сега огромната ѝ периферия висеше от всички страни и тя напомняше единствено на висока гъба. Мендел се беше надвесил със замислен вид над един дънер, а във вдигнатата му жилеста десница се мъдреше покорно брадва със зловещ вид.

Хвърли за миг остър поглед към Смайли, а след това, когато протегна ръка към него, по лицето му бавно се разля усмивка.

– Проблеми – каза Мендел.

– Проблеми.

Смайли го последва по пътеката към къщата. Домът беше с типичен крайградски вид и изглеждаше удобен.

– Не съм запалил огъня в дневната – току-що се върнах. Какво ще кажете да пийнем по чаша чай в кухнята?

Влязоха в кухнята. Смайли с удивление забеляза изключителната чистота и почти женската спретнатост на всичко наоколо. Само полицейският календар на стената разваляше илюзията. Докато Мендел се занимаваше с чайници, чаши и чинийки, Смайли разказа с равнодушен тон за случилото се на Байуотър Стрийт. След като свърши, Мендел дълго го гледа в мълчание.

– Но защо ще ви кани вътре? Смайли премигна и леко порозовя.

– И аз се питам. За момент това ме разколеба. Цял късмет беше, че носех този пакет.

Отпи от чая си.

– Макар че не вярвам пакетът да го е измамил. Възможно е, само че се съмнявам. При това много силно се съмнявам.

– Че не е бил измамен ли?

– На негово място аз не бих се измамил. Някакво човече с „Форд“ разнася пакети с пране. Кой може да съм бил аз? Освен това първо питам за Смайли, а след това не искам да се видя с него – не може да не му се е сторило доста странно.

– Но какво е целият? Какво е цял да прави с вас? За кого ви е взел?

– Точно там е работата, точно там е цялата работа. Мисля, че е

чакал мен, но, разбира се, не е допуснал, че ще звъня на вратата. Това го разколебава. Мисля, че е искал да ме убие. Затова ме кани вътре – разпознал ме е, но не е бил много сигурен, навярно е разполагал само с моя снимка.

Мендел го изгледа мълчаливо.

– Боже господи – каза той.

– Да предположим – продължи Смайли, – че съм прав изцяло. Да предположим, че Фенън е бил убит снощи и че тази сутрин аз почти съм го разкрил. За разлика от вашия занаят, в моя не стават убийства всеки ден.

– Какво искате да кажете?

– Не зная. Просто не зная. Дали ще може, преди да продължим нататък, да се обадите да проверят номерата на тези коли? Бяха паркирани на Байуотър Стрийт тази сутрин.

– Вие защо не го направите?

Смайли го изгледа озадачено за секунда. После се сети, че не е споменавал за оставката си.

– Извинявайте. Не съм ви казал, нали? Тази сутрин си връчих оставката. Успях да го направя, преди да ме изгонят. Така че сега съм свободен като птичка и мога да правя каквото си искам. Само че не съм чувал някой да иска на назначи птичка на работа.

Мендел взе листчето с номерата и излезе в коридора, за да телефонира. Върна се след малко.

– Ще ни се обадят след час – каза той. – Я елате да ви разведа из владенията си. Разбирате ли нещо от пчели?

– Съвсем малко. В Оксфорд ми беше бръмнала някаква муха да се занимавам с естествознание.

Искаше му се да разкаже на Мендел как се бе борил с гътевите метаморфози на растения и животни с надеждата да открие, както Фауст, „кое крепи света в най-съкровената му точка“. Искаше му се да обясни защо е невъзможно да се проумее Европа от деветнадесети век без работни познания за естествените науки; почувствува в себе си прилив на сериозни мисли и скришом установи, че това се дължи на преумората от борбата с днешните събития, че се намира в състояние на нервно напрежение. Дланите на ръцете му бяха влажни.

Мендел го изведе през задната врата – три спретнати кошера стояха пред ниската тухлена стена, която ограждаше края на градината. Мендел заговори, докато стояха под ситния дъждец:

– Винаги ми се е искало да отглеждам пчели, да разбера какво

толкова има в тях. Чел съм много по въпроса – мога да ви кажа, че направо ме е хващал страх. Опасни човечета са.

Кимна два-три пъти в потвърждение на казаното и Смайли го изгледа с любопитство. Лицето му беше слабо, но мускулесто, изражението – напълно непредразполагащо към общуване; стоманеносивата му коса бе подстригана късо и стърчеше почти като игли на таралеж. Изглеждаше съвсем безразличен към лошото време, както и времето към него. Смайли знаеше прекрасно какъв живот е останал зад гърба на Мендел, беше виждал в полицаи по света същата обветрена кожа, същите запаси от търпение, горчивина и яд. Можеше да си представи дългите, безплодни часове наблюдение във всякакво време, чакането на някого, който можеше и да не дойде... или да дойде и замине прекалено бързо. Знаеше също така колко много Мендел и другите като него зависеха от милостта на други – от техните капризи или наглост, нервност или променливост, от спорадично проявени мъдрост и съчувствие. Знаеше как интелигентни мъже се пречупват под глупостта на стоящите над тях, как седмици търпеливо извършвана денонощна работа може да се заличи само с едно махване на такава ръка.

Мендел го заведе по неугледната пътечка, застлана с камъни, до кошерите и, все още без да обръща внимание на дъжда, започна да разглобява един от тях на части, да показва и обяснява. Говореше на пресекулки, с доста продължителни паузи между думите си, допълвайки казаното прецизно и бавно с движенията на тънките си пръсти.

Най-сетне отново се прибраха вътре и Мендел му показа двете стаи на приземния етаж. Гостната беше цялата в цветя – цветя по пердетата и килима, карета с цветя по мебелите. В малък шкаф в ъгъла имаше няколко бирени халби и чифт великолепни пистолети до купа от състезания по стрелба.

Смайли го последва на горния етаж. Откъм печката на стълбищната площадка се носеше миризма на парафин, а от казанчето на тоалетната долиташе шум на течаща вода.

Мендел му показва собствената си спалня.

– Стаята за брачната нощ. Леглото го купих за една лира от разпродажба. С матрак. Направо да се чудиш какви неща можеш да намериш без пари. Килимите пък са от „Куийн Елизабет“. На кораба ги подменят всяка година. Намерих ги в един магазин в Уотфърд.

Смайли стоеше в очертанията на вратата и се чувствуваше доста смутен. Мендел се обърна и мина покрай него, за да отвори другата спалня.

– А това е вашата стая. Ако я искате. – Обърна се към Смайли. – На ваше място не бих се върнал да спя вкъщи. Никой не може да е сигурен, нали? Освен това тук ще спите по-добре. Въздухът е по-добър.

Смайли понечи да се противопостави.

– Ваша работа. Правете каквото... – Мендел се навъси в смущение-то си. – Честно казано, не разбирам от работата ви повече, отколкото вие разбирате тази на полицията. Правете каквото знаете. Доколкото вече разбрах, можете да се грижите за себе си.

Отново слязоха долу. Мендел бе запалил газта в гостната.

– Е, добре, но поне ми позволете да ви покания на вечеря – каза Смайли.

Телефонът в коридора извънтя. Обадаше се секретарката на Мендел със сведения за колите.

Мендел се върна и подаде на Смайли списък със седем имена и адреса. Четири от тях можеха да се отхвърлят, защото хората живееха на Байуотър Стрийт. Оставаха три – кола, наета от фирмата „Адам Скар и синове“ в Батърси, товарен фургон, притежание на Севърн Тайл Кампъни от Истборн, а третата бе специално записана като собственост на панамския посланик.

– Пратих човек да провери панамския въпрос. Няма да има никакъв проблем там

– в посолството разполагат само с три коли.

– Батърси не е далеч – продължи Мендел. – Можем да отскочим до там с колата ви.

– Разбира се, разбира се – бързо се съгласи Смайли. – Можем да вечеряме в Кенсингтън. Ще запазя маса в Онтршат.

Часът беше четири. Поседяха още малко, като говореха ту за пчели, ту за домашни грижи – Мендел беше съвсем спокоен, а Смайли все още не се бе отърсил от притеснението и неловкостта – опитваше се да налучка начина да разговаря и внимаваше да не оставя впечатление на хитрец. Досещаше се какво би казала Ан за Мендел. Щеше да го хареса, да го възприеме като личност, щеше да намери специален глас и гримаси, за да го имитира, щеше да го превърне в истинска история, която да се вплете в техния живот и да престане да е тайна: „Мили, кой ще допусне, че той може да е толкова голям сладур. Последният човек, за когото ще предположа, че може да ми каже откъде да купя евтина риба. И каква сладка къщурка – никакъв проблем – сигурно знае, че онези бирени халби са ужасно шик, а на него никак не му пука. Мисля, че е страховтен. Мили, покани го на вечеря. Трябва да го направиш. Не за да му се

подиграваме, а защото е сладур.“ Разбира се, той не би го поканил, но Ан би била доволна – щеше да е намерила начин да го хареса. И след като го направеше, щеше да го забрави.

Точно от това имаше нужда Смайли – начин да хареса Мендел. Не беше така бърз като Ан в тези неща. Но Ан си беше Ан – веднъж тя насмалко наистина да убие един свой братовчед, завършил в Итън, защото бе пил червено вино с риба, но ако Мендел запалеше лула, докато тя беше заета със своята палачинка, това едва ли би й направило впечатление.

Мендел направи още чай, който те изпиха. Към пет и четвърт поеха към Батърси в колата на Смайли. По пътя Мендел купи вечерен вестник. Четеше го трудно, използвайки светлината от уличните лампи. След няколко минути се обади с неочаквана злоба:

– Зелки. Мръсни зелки. Боже, колко ги мразя!

– Зелки?

– Зелки. Джерита. Дойчовци. Мръсни германци. И петаче няма да дам за цялата им пасмина. Кръвожадни и гадни овце. Отново се нахвърлят срещу евреите. А за нас да не говорим. Съборихме ги, пак ги вдигнахме. Прощаваме и забравяме. Защо трябва да забравяме, не мога да разбера? Да забравим грабежите, убийствата и изнасилванията, само защото са ги вършили милиони? Боже, ами че когато някое банково чиновниче свие половин лира, цялата градска поиция се мята отгоре му. Но щом става дума за Круп и цялата тази банда – о, не. Господи, ако бях евреин в Германия, шях... Смайли изведнъж се разсъни:

– Какво щяхте да направите? Какво щяхте да направите, Мендел?

– О, предполагам, че щях да си седя да задника и да кротувам. Сега всичко е статистика и политика. Не е разумно да им даваме водородни бомби, значи това е политика. А янките какво са? Милиони шибани евреи в Америка. И какво правят те? Проклети да са всички – дават още бомби на зелките. Всички сега сме приятелчета и затова заедно ще хвъркнем във въздуха.

Мендел трепереше от ярост, а Смайли замълча, замисляйки се за Елза Фенън.

– Какъв е отговорът? – попита той, просто за да каже нещо.

– Един господ знае – едно отвърна Мендел.

Завиха по Батърси Бридж Роуд и спряха до един полицаи на тротоара. Мендел извади полицейската си карта.

– Гаражът на Скар ли? Ами това едва ли може да се нарече гараж, сър, това е просто един двор. Занимава се най-вече с метални отпадъци

и с препродажба на стари коли. Ако на един не му харесат, ще харесат на друг – така казва Адам. Трябва да се спуснете по Принс ъв Уелс Драйв, докато стигнете до болницата. Ще го видите там, натикан е между два панелни блока. Мястото е разорано от бомби. Старият Адам го застла със сгур и оттогава никой не го е мърдал оттам.

– Знаете доста за него – отбеляза Мендел.

– Как няма да знам, нали сам съм го арестувал на няколко пъти. Малко са поразните, които старият Адам още не е правил. Може да се каже, че е изпечен рецидивист този Скар.

– Аха. В момента има ли нещо покрай него?

– Не мога да ви кажа, сър. Но винаги мога да го пипна за незаконно обзалагане. Практически старият Адам вече е в нарушение на закона.

Потеглиха към болницата в Батърси. Паркът от дясната им страна изглеждаше мрачен и враждебен зад уличните лампи.

– Какво означава да е в нарушение на закона? – попита Смайли.

– А, шегува се. Просто списъкът с нарушенията ти е толкова дълъг, че подлежиш на така нареченото „превантивно задържане“, което означава цели години. Този приятел май е от моя контингент – продължи Мендел. – Оставете го на мен.

Намериха двора както им бе казал полицаят – между два неугледни панелни блока, на реда от паянтови постройки, издигнати върху разораното от бомби място. Всичко наоколо беше затрупано с отломки, отпадъци и сгурия. Парчета азбест, дървен материал и старо желязо, навярно донесени тук от мистър Скар за продажба или като материали за ремонт, бяха струпани в един тъгъл, смътно видим на бледата светлина от отсрещния панелен блок. Двамата мъже се огледаха мълчаливо. След това Мендел сви рамене, пхна два пръста в устата си и изсвири пронизително.

– Скар! – извика той.

Тишина. Външната лампа на панелния блок светна и от мрака изплуваха корпусите на три или четири коли довоенно производство, намиращи се в различна степен на разпадане.

Вратата бавно се отвори и момиче на около дванадесет години застана на прага.

– Баща ти тук ли е, момиченце? – попита Мендел.

– Ъ-ъ. Сигурно е в Прод.

– Добре, малката. Благодаря.

Поеха обратно към пътя.

– Какво, за бога, е Прод, или по-добре да не питам? – обади се

Смайли.

– Продигалс Каф. Една кръчма наблизо.

– Можем да отидем и пеш – няма и сто метра дотам. Оставете колата тук.

Кръчмата беше току-що отворила. Барът беше празен и докато чакаха появяването на съдържателя, входната врата се отвори широко и някакъв много пълен мъж с черен костюм влезе вътре. Насочи се направо към бара и зачука по плота с монета от половин کرونا.

– Уилф – провикна се той. – Стига си си смукал пръста, имаш клиенти, щастливецо. – След това се обърна към Смайли: – Добър вечер, приятелю.

Откъм задната част на кръчмата долетя глас:

– Кажим да си оставят парите на бара и да дойдат по-късно.

Пълният човек изгледа за момент недоумяващо Мендел и Смайли, а после изведнъж избухна в гръмогласен смях:

– С тия няма да стане, Уилф, тия са ченгета!

Шегата явно толкова му допадна, че най-накрая се наложи да седне на пейката, която беше до стената, с ръце на коленете и с рамене, които се тресяха от смях, а по бузите му потекоха сълзи. От време на време, когато си поемаше дъх преди да избухне отново, повтаряше само: „О, боже! О, боже!“

Смайли го наблюдаваше с любопитство. Носеше много замърсена колосана яка със заоблени краища, червена връзка на цветя, грижливо забодена върху черната му жилетка, армейски ботуши и излъскан черен костюм, доста поизтрит и без следа от ръб на панталоните. Маншетите на ризата му бяха почернели от пот, мръсотия и машинно масло и се придържаха от картонени щипки, чиито краища бяха преплетени на възел.

Съдържателят се появи и взе поръчките им. Непознатият плати голямо уиски и джинджифилово вино и веднага ги понесе към салона, където гореше камина. Съдържателят го изгледа неодобрително.

– Скъперник до мозъка на костите си, това е то. Не иска да плаща цените в салона, ама обича да седи до камината.

– Кой е той? – попита Мендел.

– Той ли? Казва се Скар. Адам Скар. Един господ знае защо Адам. Само си го представете в райската градина – истинска картинка, няма шега. Тукашните хора говорят, че ако Ева му дадяла ябълка, той щял да изяде огризката ѝ. – Съдържателят пое въздух през зъбите си и поклати глава. Сетне извика към Скар: – Ама все пак те бива за бизнес, нали,

Адам? Идват чак от майната си при теб, а? Ти си едно извънземно чудовище, плашило за децата, това си ти. Елате и го вижте. Само един поглед и веднага ще се подпишеш с две ръце, че се отказваш от алкохола.

Последва още лудешки смях. Мендел се наведе към Смайли:

– Идете в колата и ме чакайте. По-добре е да не се намесвате. Имате ли петачка?

Смайли му подаде пет лири от портфейла си, кимна и излезе навън. Не можеше да си представи нещо по-ужасно от това да си имаш работа със Скар.

– Ти ли си Скар? – попита Мендел.

– Позна, приятелю.

– TRX 0891. Твоя ли е тази кола?

Мистър Скар се понамръщи над уискито си. Въпросът сякаш го натъжи.

– Е? – попита Мендел.

– Беше, господине, беше.

– Какво, по дяволите, искаш да кажеш?

Скар вдигна ръка на няколко сантиметра нагоре и после внимателно я остави да падне.

– Мътни води, господине, тъмни води.

– Слушай, имам много по-важна работа, отколкото можеш да си представиш. Както виждаш, не съм някоя госпожичка. Не ми пука за твоите гадни далавери. Къде е колата?

Скар като че ли възприе тази реч по начина, по който тя заслужаваше.

– Загрявам за какво става дума, приятелю. Искаш малко информация.

– Искам и не се шегувам.

– Трудни времена настанаха, господине. Животът поскъпва и цената му лети нагоре като въздигаща се звезда. Информацията е стока, която се продава, нали така?

– Каж ми кой е наел тази кола и няма да гладувам.

– Аз и сега не гладувам, приятелю, само че ми се хапва нещо похубавичко.

– Петара.

Скар изпи чашата си и шумно я постави на масата. Мендел стана и му донесе още една.

– Откраднаха я – каза Скар. – Държах я няколко години и я давах под наем. Заради де-пе-зето.

– Заради какво?

– Де-пе-зето – депозита. Идва някакъв и иска кола за един ден. Вземаш му дваيسة лири депозит в банкноти, нали така? Като върне колата, дължи ти четиресе шилинга, ясно? Даваш му чек за трийсет и осем лири, пишеш го в тефтера като загуба и цялата далавера ти носи десетачка. Загриваш ли?

Мендел кимна.

– Та преди три седмици идва някакъв. Дълъг шотландец. Мангизлия. Беше с бастун. Плати де-пе-зето, взе колата и оттогава не съм виждал нито него, нито колата. Жив грабеж.

– Защо не се обади в полицията?

Скар замълча и отпи от чашата си. Изглежда Мендел с тъжен поглед.

– Много са факторите, дето ме възпират от такава постъпка, господине.

– Да не си я свил самият ти?

Лицето на Скар придоби слисано изражение.

– Бях подочул обезпокоителни слухове за човека, от когото придобих колата. Повече не казвам нищо – лицемерно добави той.

– Когато му даде колата, онзи попълни документи, нали? Застраховка, разписка и така нататък. Къде са те?

– Фалшиви, всички те са фалшиви. Даде ми адрес в Илинг. Ходих там, но такъв адрес няма. Не се съмнявам, че и името му е фалшиво.

Мендел нави парите на руло в джоба си и го подаде през масата на Скар. Скар го разгъна и без да се стеснява преброи парите пред очите на всички, които желяеха да гледат.

– Знам къде да те намеря – каза Мендел. – Знам и някои неща за теб. Ако си ме излъгал, ще ти счупя врата.

Отново валеше и Смайли съжали, че не си бе взел шапка. Пресече улицата, свърна по пресечката, която водеше към владенията на мистър Скар и закричи към колата. Улицата беше безлюдна и необичайно тиха. На около двеста метра по-надолу болницата на Батърси, малка и спретнатата, пръскаше множество лъчи светлина от незакритите си прозорци. Уличната настилка беше влажна и ехото на собствените му стъпки беше отчетливо и сепващо.

Изравни се с първия панелен блок, който граничеше с двора на

Скар. В двора имаше кола с включени габаритни светлини. Подтикван от любопитство, Смайли свърна от уличката и се запъти към колата. Беше стар модел „MG“, навярно зелен или с онова кафяво, в което ги боядисваха преди войната. Номерът ѝ беше осветен слабо и зацапан с кал. Спря се, за да го прочете, като проследяваше буквите с пръст: TRX 0891. Разбира се – това беше един от номерата, които записа тази сутрин.

Чу стъпки зад себе си и се изправи полуизвърнат. Беше започнал да вдига ръцете си, когато му нанесоха удара.

Ударът беше ужасен и сякаш разцепи черепа му на две. Докато падаше, усети топла струйка кръв да се стича над лявото му ухо. „Недей пак, господи, недей“ – мина му през ума. Ала той почти не почувствува останалото – беше просто като някакво видение: тялото му, някъде далеч, бива разтрошено като парче скала; пропукано и начупено на късчета, а после нищо. Нищо друго, освен топлината на собствената му кръв, която се стичаше по лицето му и капеше в сгурта и, някъде далеч, ударите на каменотрошачите. Но не тук. Някъде далеч.

ГЛАВА 7

Разказът на мистър Скар

Мендел го погледна и се попита дали не е мъртъв. Изпразни джобовете на палтото си и грижливо зави с него Смайли през раменете, а след това побягна като луд към болницата и през подвижната врата на отделениято за изписване на пациенти се втурна в яркоосветеното, отворено двадесет и четири часа в денонощието здание на болницата. Дежурен беше млад цветнокож лекар. Мендел му показа картата си, изкрещя му нещо, грабна го за ръката и го задърпа към улицата. Лекарят се усмихна търпеливо, поклати глава и телефонира за линейка.

Мендел хукна надолу по улицата и зачака. След няколко минути линейката пристигна и обучени мъже повдигнаха Смайли и го отнесоха.

„Ще го сринва – помисли си Мендел. – Скъпо ще ми плати този негодник.“

Постоя там известно време, втрещен в петното от кал и сгур, където бе паднал Смайли; червената светлина от задните светлини на колата не му показваха нищо. Земята бе безнадеждно отъпкана от нозете на медицинския персонал и на няколкото обитатели на панелните блокове, които се бяха появили и изчезнали като лешояди. Наоколо витаеше бедата. А те не я обичаха.

– Негодник – просъска Мендел и бавно закрачи обратно към кръчмата.

Салонът се пълнеше с хора. Скар си поръчваше нова чаша. Мендел го сграбчи за ръката. Скар се извърна и каза:

– Здравсти, приятел, пак си тука. Пийни малко от това, дето уби леля.

– Млъквай – каза Мендел. – Трябва пак да си поговорим с теб. Ела навън.

Мистър Скар поклати глава и съчувствено пое въздух през зъбите си.

– Няма да стане, приятел, няма да стане. Имам компания. – Той кимна с глава към една русокоса осемнайсетгодишна девойка с мръсно-бяло червило и невероятен бюст, която кротуваше на една маса в ъгъла. Изрисуваните ѝ очи имаха неизменно учуден вид.

– Слушай – пошепна му Мендел, – само след две секунди ще ти откъсна ушите, долен лъжец такъв.

Скар повери чашите си под надзора на съдържателя и излезе бавно, с достойнство. Даже и не погледна към момичето.

Мендел го поведе през улицата към панелните блокове. На петдесетина метра по-надолу габаритните светлини на колата на Смайли грееха в тъмното.

Свърнаха в двора. „MG“-то още беше там. Мендел здраво стискаше Скар за лакътя, готов при необходимост да му извие ръката назад и нагоре и да му счупи или изкълчи раменната става.

– Аха – извика Скар с явно удовлетворение. – Върнала се е в лоното на своите праотци.

– Открадната, а? – извика Мендел. – Открадната от висок шотландец с бастун и адрес в Илинг. Много почитено от негова страна да я върне, нали? Приятелски жест, след толкова дълго време. Сбъркал си, мой човек. – Мендел трепереше от ярост. – Защо светят габаритите? Отваряй вратата, Скар.

В тъмното Скар се обърна към Мендел, а свободната му ръка потупваше джобове за ключове. Измъкна връзка с три-четири ключа, порови из тях и най-сетне отключи колата. Мендел влезе, намери пасажерската лампичка и я включи. Започна методично да претърсва вътрешността на колата. Скар стоеше отвън и чакаше.

Мендел претърсваше бързо, но не пропускаше нищо. Жабката, седалките, пода, пространството пред задното стъкло – нищо. Пъкна ръка в джоба на вратата откъм пътника и извади оттам карта и плик. Пликът беше дълъг и плосък, сивосинкав на цвят. От континента, помисли си Мендел. Не беше надписан. Разкъса го. В него имаше десет употребявани банкноти от по пет лири и къс обикновена пощенска картичка. Мендел я вдигна към светлината и прочете написания с химикалка ред:

СВЪРШИХ, ПРОДАЙ я.

Липсваше подпис.

Излезе от колата и сграбчи лактите на Скар. Скар бързо се отдръпна.

– Какъв проблем имаш, приятелю? – попита той.

Мендел заговори тихо:

– Проблемът не е мой, Скар, проблемът е твой. Най-големият проблем, който някога си имал. Заговор за убийство, опит за убийство, престъпления според Закона за опазване на държавна тайна. Към това можеш да добавиш нарушение на Закона за пътищата, заговор за измама

на данъчните власти и още поне петнадесет други обвинения, които ще ми дойдат наум, докато мислиш по проблема си в килията.

– Чакай малко, шефе, успокой се. Каква е тази работа? Кой ти говори за убийство?

– Виж какво, Скар, ти си дребна риба, дето се е оплела в мрежата на големите прекарвачи. Само че сега ти си големият прекарвач, защото ще ти се наложи да прекараш на топло поне петнадесет годинки.

– Шт, моля ти се, не говори така.

– Ще говоря, дребна рибо. Напъхал си се между шамарите и то здравата. А на мен какво ми е? Ще се побъркам от смях, докато гниеш в затвора и съзерцаваш дебелилото си шкембе. Виждаш ли я тази болница? Там сега умира човек, нападнат от твоя висок шотландец. Преди половин час го намериха в двора ти, а кръвта му течеше като на заклано прасе. Има още един убит в Съри, а мен ако питаш, има по един убит във всяко графство край Лондон. Значи това го прави твой проблем, мръсно, не мой. И още нещо – ти си единственият, който го познава, нали така? А дали няма да му се прииска да поправи този пропуск, как мислиш?

Скар бавно премина от другата страна на колата.

Мендел седна на шофьорското място и отключи пасажерската врата. Скар се настани до него. Не включиха осветлението.

– Тук съм свъртял малък бизнес – каза Скар тихо. – Не печеля кой знае колко, но ми стига. Поне ми стигаше, докато не се появи този.

– Кой?

– По-полека, шефе, не ме назорвай. Беше преди четири години. Не врявах в дядо Мраз, докато не срещнах този човек. Каза, че бил холандец и че се занимавал с диаманти. Няма да те лъжа, като ти кажа, че го взех за свестен, ама нито ти си балама, нито пък аз. Никога не съм го питал каква е далаверата му и той никога не ми е казвал, ама си мисля, че е било контрабанда. Пари имаше да ги ринеш с лопата, капеха от него като есенни листа. „Скар – казва ми той, – ти си човек на бизнеса. Аз не обичам публичността, никога не съм я обичал и съм чувал, че по това си приличаме. Имам нужда от кола. Не за постоянно, а да я наемам.“ Той не каза точно така, защото говореше малко по-особено, но това е смисълът. „Каква е твоята оферта? – питам го аз. – Я да чуем офертата.“ „Виж какво – казва ми той, – аз съм малко стеснителен. Искам кола, дето никой да не я запомня, ако стане някоя беля. Купи ми кола, Скар, някоя бричка, ама да има нещо под предния капак. Купи я на твое име – ми казва той – и я дръж в готовност за мен. Ето ти пет стотачки като

начало и още двајсе лири наем за гараж. Ще има и допълнително, Скар, за всеки ден, когато я ползувам. Само че ти казах, дето съм стеснителен и това значи, че не ме познаваш. Затова са и парите – казва ми той. – Получавах ги, за да не ме познаваш.“ Никога няма да го забравя този ден. Валеше като из ведро, а аз се дупех над едно старо такси, дето го взех от един от Уондзуърт. Дължах четиресе лири на един буки², а пък ченгетата яко душеха подире ми заради една кола, дето я купих от „свободния магазин“, а после я шитнах в Клапам.

Мистър Скар си пое дъх и го изпусна с изражение на комично примирение.

– И ето ти един, дето се изтъпанчва над теб като собствената ти съвест и ръси банкнотите, сякаш са стари фишове от тотото.

– Как изглеждаше? – попита Мендел.

– Доста младичък. Висок, рус. Ама хладнокръвен като риба. След този ден повече не съм го виждал. Пращаше ми писма от Лондон, печатани на обикновена хартия. Само: „Бъди готов за понеделник вечер“, „Бъди готов за вторник вечер“ и така нататък. Всичко бяхме уговорили. Оставях колата вън от двора, с пълен резервоар и в изправност. Никога не ми е казвал кога ще се върне. Просто я докарваше малко преди да затворя или по-късно, като оставяше габаритите да светят, а вратите заключени. Оставяше ми по някоя и друга лира в страничния джоб за всеки ден, когато ползуваше колата.

– Ами ако нещо се случеше, ако те приберяха за нещо друго?

– Имахме телефонен номер. Беше ми казал да се обадя и да попитам за име.

– Какво име?

– Беше ми казал да си избира едно. Казах му Блонди. Май не му хареса много, ама остана. Примроуз 0098.

– Използувал ли си го някога?

– Да, преди една-две години заведох една мацка до Маргейт за десет дни. Реших, че е по-добре да му кажа. На телефона се обади някаква женска – по гласа и тя ми заприлича на холандка. Каза ми, че Блонди е в Холандия и че щяла да му предаде каквото имам да кажа. Но след това не си правех труда.

– Защо?

– Започнах да му хващам цаката. Идваше веднъж на две седмици, първия и третия вторник освен януари и февруари. Този януари идва за

2. Буки (англ. жарг.) – Събирач на залози. Б.е.р.

първ път. Обикновено връщаше колата в четвъртък. Странно защо ще дойде тази вечер, нали? – Скар държеше в огромната си ръка парчето пощенска картичка, което беше взел от Мендел.

– Пропускаш ли е дати? Отсъствувал ли е за дълго време?

– Зимата идваше по-рядко. Януари изобщо не се появяваше, нито февруари. Нали ти казах.

Мендел все още държеше петдесетте лири в ръката си. Хвърли ги в скута на Скар.

– Не се мисли за късметлия. Не искам да съм на твоето място и за десет пъти повече. Пак ще се видим.

Мистър Скар изглеждаше притеснен.

– Не съм доносник – каза той, – но не искам да се набърквам в нищо, нали разбираш. Особено ако може да пострада нашата стара Англия, нали така, шефе?

– Я си затваряй устата – каза Мендел.

Беше уморен. Взе обратно пощенската картичка, излезе от колата и се запъти към болницата.

Там нямаше никакви новини. Смайли все още беше в безсъзнание. Криминалният отдел беше уведомен. За Мендел щеше да е по-добре да остави името и адреса си и да се прибере. От болницата щяха да му позвънят веднага щом имаше новини. След дълги препирни със сестрата Мендел се сдоби с ключа от колата на Смайли.

Мичъм, помисли си той, изобщо не ставаше за живот.

ГЛАВА 8

Размишления в болничната стая

Мразеше леглото, както удавник мрази морето. Мразеше чаршафите, които така го бяха впримчили, че не можеше да помръдне нито ръка, нито крак.

Мразеше и стаята, защото тя го плашеше. До вратата имаше количка с инструменти – ножици, бинтове и шишета, чудати предмети, които внушаваха ужаса на неизвестността, покрити в бяло за последното причастие. Имаше кани, високи и полупокрити от бели кърпи, застанали като бели орли в очакване да се нахвърлят върху вътрешностите му, имаше и по-малки, в които като змии бяха навити гумени маркучи. Мразеше всичко и се страхуваше. Вдигаше висока температура и потта се лееше от него, втрисваше го от студ и потта го сграбчваше в лапите си, които го гъделичкаха по ребрата като студена кръв. Денят и нощта се редуваха, а Смайли не можеше да ги различи. Бореше се с нокти и зъби против съня, защото щом затвореше очи, те като че ли извърщаха погледа си навътре към хаоса на съзнанието му; а когато понякога клепачите му се слепваха, той призоваваше цялата си сила, за да ги отвори и да се втрени отново в бледата светлина, премигваща някъде над него.

Тогава дойде един благословен ден, когато някой бе дръпнал щорите и пуснал в стаята сивата зимна светлина. Чу шума на колите отвън и най-сетне разбра, че ще живее.

И така въпросът за смъртта отново придоби академичен характер – дълг, който той щеше да отложи, докато не стане богат, за да заплати по свой начин. Усещането внушаваше някакъв лукс, почти граничеше със съвършената чистота. Съзнанието му беше прояснено и бродеше като някакъв Прометей из целия негов свят; къде беше чувал това: „умът се Отделя от тялото и се възцарява над картонено кралство...“? Лампата над него го отегчаваше и му се искаше погледът му да среща повече неща. Отегчаваше го гроздето, мирисът на медена пита и цветя, на шоколадови бонбони. Искеше книги и литературни списания; как можеше да поддържа нивото си, като не му даваха книги? И без това толкова малко изследвания се правеха за неговия период, толкова малко критика се създаваше за седемнадесети век.

Изминаха три седмици, преди да разрешат на Мендел да го посети. Той влезе с шапка в ръка и с книга за пчелите. Остави шапката си в края

на леглото, а книгата на масичката до него. На лицето му грееше усмивка.

– Купих ви книга – каза той, – за пчелите. Малки и умни просячета.

Може да ви се стори интересна.

Приседна на ръба на леглото.

– Имам нова шапка. Малко налудничава работа. По случай пенсионирането ми.

– О, бях забравил. Значи и вие сте вече вън.

Засмяха се и двамата, после отново замълчаха. Смайли премигна.

– Боя се, че не ви виждам много ясно в момента. Не ми дават старице очила. Сега ми правят нови. – Направи пауза. – Нямате представа кой ме подреди така, нали?

– Може и да имам. Зависи. Струва ми се, че подхванах някаква нишка. Само че не зная достатъчно. Става въпрос за вашата работа. Източногерманското представителство за търговия със стомана, говори ли ви нещо?

– Мисля, че да. Установиха се тук преди четири години, за да се опитат да влязат в Търговската камара.

Мендел разказа за делата си с мистър Скар:

– ...Каза ми, че бил холандец. Единственият начин за свързка на Скар бил телефонен номер в Примроуз. Проверих абоната. Записан е на Източногерманското представителство за търговия със стомана, в Белсайз Парк. Изпратих един от нашите да души наоколо. Духнали са оттам. Помещението беше празно – нито мебели, нито нищо. Само телефона, само че кабелът му беше изтръгнат от стената.

– Кога са изчезнали?

– На 3 януари. В същия ден, когато е бил убит Фенън.

Отправи въпросителен поглед към Смайли, който размисли малко и каза:

– Свържете се с Питър Гилам от Министерството на отбраната и го доведете утре тук. Хванете го за ушите и го домъкнете, ако трябва.

Мендел вдигна шапката си и се отправи към вратата.

– Довиждане – каза Смайли. – Благодаря за книгата.

– До утре – отвърна Мендел и излезе.

Смайли се отпусна назад в леглото. Главата го болеше. По дяволите, не му благодарих за меда. И той беше купен от „Фортнъм“.

Защо беше това събуждане по телефона? Въпросът го мъчеше най-

много от всичко. Глупаво беше наистина, предполагаше Смайли, но от всички неясни въпроси този го тормозеше най-много.

Обяснението на Елза Фенън беше направо несъстоятелно и също толкова неправдоподобно. Ако беше Ан – да, Ан щеше да обърне цялата централа с главата надолу, стига да поискаше, но не и Елза Фенън. В това изострено и интелигентно лице, както и в цялото усещане за независимост, което тя излъчваше, нямаше нищо, което да подкрепи смешното твърдение за разсеяност. Можеше да каже, че от централата са направили грешка, че са сбъркали деня, каквото и да е друго. Докато Фенън – да, той беше разсеян. При предварителните проучвания именно тази противоречива черта на характера му беше направила странно впечатление на Смайли. Жаден читател на уестърни и страстен шахматист, музикант и любител-философ, човек с дълбоко мислене – но разсеян. Веднъж станала голяма разпрavia за някакви секретни документи, които изнесъл от Форин Офис – оказало се, че преди да си тръгне за Уолистън, ги поставил в куфарчето си заедно с броя на „Таймс“ и вечерния вестник.

Възможно ли беше в своята паника Елза Фенън да е поела върху себе си покрива на съпруга си? Или пък мотива му? Да не би Фенън да е поръчал събуждането, за да му се напомни за нещо, а Елза да е използвала мотива? А какво ли е трябвало да му се припомня на Фенън и какво беше това, което жена му толкова се мъчеше да скрие?

Самюъл Фенън. Старият и новият свят се срещаша в него. Вечният евреин, културен, космополитен, със свободен дух, трудолюбив и умен – един неимоверно привлекателен образ за Смайли. Дете на своя век – преследвано, като Елза, и прокудено от новоприетата си родина Германия в университет в Англия. По силата единствено на своите способности той бе елиминирал пречките и предубежденията, за да влезе най-накрая във Форин Офис. Било е значително постижение, дължащо се единствено на собствения му бляскав ум. И кой може да го обвинява, ако е проявявал известна самоувереност, известна склонност да се опълчва срещу мненията на умове, стоящи под него? Имало е един неловък момент, когато Фенън се обявил в защита на разделена Германия, но всичко отминало – преместили го в азиатски Отдел и случилото се било забравено. Що се отнася до останалото, бил е чак до болка великодушен и се е радвал на популярност както в Уайтхол, така и в Съри, където бе отделял по няколко часа всеки уикенд за благотворителна работа. Голямата му любов били ските. Всяка година вземал цялата си отпуска наведнъж и прекарвал по шест седмици в Швейцария или Австрия. В

Германия ходил само веднъж, припомни си Смайли – с жена си преди около четири години.

Било е съвсем естествено Фенън да се присъедини към левите в Оксфорд. Тогава е бил великият меден месец за университетския комунизъм, а и неговите каузи, господ е свидетел, са били много близки до сърцето му. Надигането на фашизма в Германия и Италия, японското нахлуване в Манчурия, франкизмът в Испания, голямата икономическа криза в Америка и преди всичко вълната от антисемитизъм, която бе заляла Европа – Фенън не е имал друг път, освен да подири сфера за изблик на своята ярост и отвращение. Освен това по онова време Партията се ползуваше с добро име; провалът на лейбъристите и на коалиционното правителство бяха убедили много интелектуалци, че единствено комунистите могат да предложат реална алтернатива на капитализма и фашизма. Всичко е било съпровождано от вълнението, от атмосферата на заговорничене и другарство, които навярно са се понаравили на пламения характер на Фенън и са му донесли утеха в самотата. Имал е намерение да ходи в Испания; някои наистина бяха отишли, като Корнфорд от Кембридж, за да не се върнат никога.

Смайли си представяше Фенън в ония дни – подвижен и сериозен, несъмнено внушаващ на компаньоните си преживяването на истинско страдание, „стар войник“ сред младоци. Родителите му бяха починали – баща му е бил banker, имал благоразумието да запази малка сметка в швейцарска банка. Парите не били много, но достатъчно, за да го издържат в Оксфорд и да го предпазят от студените ветрове на бедността.

Смайли си спомняше изключително добре разговора с Фенън – наистина един от многото, но все пак по-различен. Различен заради езика. Фенън говореше така ясно, бързо и уверено. „Техният голям ден – бе казал той – настъпи, когато дойдоха миньорите. Дойдоха от Ронда и на другарите се стори, че с тях от планините е слязъл и духът на свободата. Беше гладен поход. Като че ли на никой от Групата не му дойде на ума, че участниците в похода може наистина да са гладни, но аз се сетих за това. Наехме камион и момичетата приготвиха задушено – с тонове. Купихме месото евтино от един наш симпатизант на пазара. Излязохме с камиона да ги посрещнем. Излязоха задушеното и продължиха. Всъщност не ни харесаха много, нямаха ни доверие.“ На това място се бе засмял. „Бяха толкова дребни – това си спомням най-добре – дребни и тъмнокожи като елфи. Надявахме се да ни попеят и те го направиха. Но не за нас – пяха за себе си. Тогава за пръв път срещях хора от Уелс. Струва ми се, че тогава започнах да разбирам собствената си народност по-

добре – евреин съм, нали знаете.“ Смайли бе кимнал.

„Не знаеха какво да правят, след като уелсите си заминаха. Какво се прави, когато ви се сбъдне някоя мечта? Тогава проумяха защо Партията не цени много интелектуалците. Мисля, че се почувствуваха най-вече евтини и засрамени. Засрамени от своите легла и стаи, от пълните си кореми и умните есета, които пишеха. Засрамени от своите способности и чувство за хумор. Постоянно разправяха как Киър Харди се научил на стенография с парче тебешир върху въглищното лице в мината. Срамуваха се, че имат моливи и хартия. Но все пак не е хубаво да ги изхвърлиш на боклука, нали? Научих го най-накрая и това. Предполагам, че това ме накара да напусна Партията.“

На Смайли му се бе приискало да попита Фенън как се е чувствувал, но Фенън бе заговорил отново. Осъзнал, че с тях нямал нищо общо. Те не били мъже, а деца, които мечтаели за огньовете на свободата, за циганска музика и един утрешен свят; които яздели бели коне в Бискайския залив или с детинско удоволствие черпели с бира гладуващите елфи от Уелс; деца, безсилни да се противопоставят на източното слънце, затова покорно обръщали рошавите си глави към него. Обичали се един друг и вярвали, че обичат човечеството, борели се един срещу друг и мислели, че се борят срещу света.

Не след дълго започнал да ги намира смешни и трогателни. В неговите очи те спокойно са можели да бъдат плетачки на чорапи за войниците. Несъответствието между мечти и реалност го накарало да изследва отблизо и двете; заел се с цялата си енергия да чете философи и историци и открил, за своя изненада, утеха и мир в интелектуалната чистота на Марксизма. Изпитвал огромно удоволствие от неговата интелектуална непоколебимост, вълнувал се от смелостта, от академичното преобръщане на традиционните ценности. В крайна сметка именно тези неща, а не Партията му дали сила в самотата, философия, изискваща пълна саможертва за една неопровержима формула, която едновременно го унижавала и вдъхновявала; и когато най-сетне се добрал до успеха, до просперитета и градивното начало, обърнал им тъжно гръб като на съкровище, което е надрасъл и което трябвало да остави в Оксфорд заедно с дните на младостта си.

Така Фенън бе описал всичко и Смайли го бе разбрал. В разговори като този Смайли едва ли можеше да очаква разказ, изтъкан от гняв и ненавист, но (а навярно именно поради това) тя му се бе сторила по-реална. Имаше и още нещо в този разговор – убедеността на Смайли, че Фенън бе скрил нещо важно.

Имаше ли някаква връзка, основана на факти, между инцидента на Байуотър Стрийт и смъртта на Фенън? Смайли се укори, че се е отплеснал. Погледнато в перспектива, единственото нещо, което поставяше Смайли и Фенън в рамките на един и същ проблем, беше единствено последователността на събитията.

Последователността на събитията и тежестта на интуицията на Смайли, на опита му или каквото друго название може да се даде на това – онова допълнително чувство, което му бе казало да позвъни, а да не използва ключа си, същото онова чувство, което обаче не го предупреди, че в мрака на нощта се е криел убиец с оловна тръба в ръка.

Разговорът с Фенън бе преминал съвсем неофициално. Разходката из парка му бе напомнила повече за Оксфорд, отколкото за Уайтхол. Разходката из парка, кафенето в Милбанк – да, имаше и някаква процедурна разлика, но до какво се свеждаше тя? Служител на Форин Офис се разхожда из парка и разговаря сериозно с анонимен човечец... Освен ако този човечец не е анонимен!

Смайли извади книга с меки корици и започна да пише с молив на свободния ѝ лист:

„Да предположим това, което не е безспорно доказано: че убиецът на Фенън и опитът за убийство на Смайли са свързани. Какви обстоятелства са свързвали Смайли с Фенън преди смъртта на Фенън?

1. За пръв път видях Фенън по време на разговора в понеделник, 2 януари. Прочетох досието му в Отдела и бях извършил известни предварителни проучвания.

2. На 2 януари отидох до Форин Офис сам, с такси. Разговорът беше по поръчка на Форин Офис, но там не знаеха, повтарям – не знаеха предварително кой ще го проведе. Следователно Фенън не е могъл да знае за мен или кой съм аз, нито пък който и да е извън Отдела.

3. Разговорът имаше две части; първата беше във Форин Офис, когато през стаята преминаваха хора и не ни забелязваха, а втората – когато всеки би могъл да ни види.“

И какво следваше от всичко това? Нищо, освен ако...

Да, това беше единственото възможно заключение – освен ако този, който ги е видял, е разпознал не само Фенън, но и Смайли и страшно много е поискал да се противопостави на тяхната връзка.

Защо? Какво бе направило Смайли опасен? Очите му изведнъж се разтвориха широко. Ама разбира се – имаше едно обяснение, едно-единствено обяснение – той беше офицер от сигурността.

Остави молива.

Така че който и да е убил Сам Фенън, той не е искал Фенън да разговаря с офицер от сигурността. Навярно някой от Форин Офис. Но основното е това, че този някой познава и Смайли. Някой, когото Фенън е познавал в Оксфорд, познавал като комунист, някой, който се страхува да не го разкрият, който е помислил, че Фенън ще проговори, че навярно вече е проговорил? И ако пък вече е проговорил, тогава разбира се ще трябва да се убие и Смайли – да се убие преди да го отрази в доклада си.

Това можеше да обясни убийството на Фенън и нападението срещу Смайли. Прозираше определена смисленост, но не много голяма. Беше построил кула от карти, висока колкото му бе позволило въображението, а в ръката си стискаше още карти. Ами Елза с нейните лъжи, съучастничество, със страха ѝ? Ами колата и обаждането в 8.30? Ами анонимното писмо? Ако убиецът се страхуваше от контакт между Смайли и Фенън, едва ли би привлякъл внимание върху Фенън, разобличавайки го в анонимно писмо. Кой тогава? Кой?

Отпусна се назад и затвори очи. Главата му отново пулсираше. Навярно Питър Гилам щеше да помогне. Той беше единствената надежда. Зави му се свят. Болеше го ужасно...

ГЛАВА 9

Почистването

Мендел въведе Питър Гилям в болничната стая, ухилен до уши.

– Докарах го – каза той.

Разговорът не вървеше; неловкостта беше видна поне у Гилям, а тя се дължеше на внезапната оставка на Смайли и на нелепостта на срещата в болнична обстановка. Смайли беше облечен в син халат, косата му стърчеше немита над превръзките, а на лявото му слепоочие още имаше следи от силно охлузване.

След една особено мъчителна пауза Смайли каза:

– Вижте какво, Питър, Мендел ви е разказал какво ми се случи. Вие сте експертът – какво е известно за Източногерманското представителство за търговия със стомана?

– Чисти са като пресен сняг, приятелю, като изключим внезапното им заминаване. Само трима души и едно куче в цялата работа. Живееха някъде в Хампстед. Никой нямаше представа защо идват тук, когато пристигнаха, но за четири години свършиха доста добра работа.

– Какви компетенции имат?

– Един господ знае. Мисля си, че дойдоха с намерението да убедят Търговската камара да разчупи европейските стоманени кръгове, но не ги огря. После започнаха да се занимават с консулски дела, като главно ставаше въпрос за металорежещи инструменти и завършени изделия, обмен на промишлена и техническа информация и така нататък. Нищо общо с това, за което бяха дошли, но нещо доста по-приемливо според мен.

– Кои бяха те?

– Уф, ами двама-трима с техническо образование – професор доктор някой си и доктор еди-кой си, едно-две момичета и един младок за всичко.

– Кой беше младокът?

– Не го познавам. Някакво младо дипломатче, дето да изглажда гънките. Имаме досиета за тях в Отдела. Предполагам, че ще мога да ви изпратя подробности.

– Ако нямате нищо против.

– Не, разбира се.

Последва нова неловка пауза. Смайли я наруши:

– Снимките ще бъдат от голяма полза, Питър. Можете ли да ги уредите?

– Да, разбира се. – В неудобството си Гилам извърна поглед от Смайли. – Всъщност не знаем много за източногерманците. Научаваме по нещичко оттук-оттам, но като цяло си остават някаква мистерия. Ако „работят“ изобщо, не го правят под търговско или дипломатическо прикритие – затова, ако сте прав за това момче, толкова по-странно е да е от Търговското представителство.

– О – безизразно изрече Смайли.

– Как „работят“? – попита Мендел.

– Трудно е да се говори общо на базата на няколко изолирани случая, които са ни известни. Моето впечатление е, че ръководят агентите си направо от Германия, без да има контакт между контролора и агента в оперативната зона.

– Но това трябва много да ги ограничава – извика Смайли. – Може да ти се наложи да чакаш с месеци, преди агентът ти да е в състояние да се добере до място за среща извън страната си. А той може да няма необходимото прикритие, за да извърши изобщо пътуването.

– Да, вярно е, че го ограничава, но обектите им сякаш не са много значителни. Предпочитат да работят с чужденци – шведи, емигрирали поляци и какви ли не и да ги наемат за кратки мисии, където ограниченията на метода им не са от значение. В изключителни случаи, когато разполагат с агент-резидент в чуждата страна, работят на система с куриери, която съответствува на съветския модел.

Смайли слушаше внимателно.

– В действителност – продължи Гилам – наскоро американците хванаха куриер и малкото, което знаем за методите на ГДР, го научихме от тях.

– И какво е то?

– Е, ами никога да не се чака на среща, никога да не се срещаш в уреченото време, а двадесет минути преди това; разпознавателни сигнали – всичките обичайни фокуси, които придават блясък на по-маловажната информация. Играят си и с имената. Може да се наложи един куриер да се свърже с трима или четирима агенти, а контролорът пък може да отговаря дори за петнадесет. Никога не си измислят имена за прикритие.

– Как така? Трябва да го правят.

– Карат агента да го прави вместо тях. Агентът избира име, каквото му харесва, и контролорът го приема. Просто трик... – той спря,

поглеждайки изненадано към Мендел.

Мендел беше скочил на крака.

Гилам се изправи на стола си. Прииска му се да запали цигара, но с неохота реши, че сигурно тук не е позволено. А му се пушеше.

– Е? – попита Смайли.

Мендел бе привършил разказа си за разговора с мистър Скар.

– Съвпада – каза Гилам. – Ясно е, че съвпада с всичко, което знаем. Само дето не знаем много. Ако Блонди е бил куриер, това означава, че е истинско изключение – поне според моя опит – да използва търговско представителство като междинна пощенска кутия.

– Казахте, че представителството е тук от няколко години – обади се Мендел. – Блонди посещава Скар за пръв път преди четири години.

Известно време прекараха в мълчание. После Смайли каза със сериозен тон:

– Но това е възможно, нали, Питър? Искам да кажа, че при известни оперативни условия биха имали нужда от междинна база тук, наред с куриерите.

– Да, разбира се, при положение, че са се заели с нещо наистина голямо, биха могли.

– Значи ли това, че могат да имат някой високопоставен действущ резидент?

– В общи линии – да.

– И ако предположим, че имат агент от ранга на Маклейн или Фукс, възможно ли е да установят тук база под прикритието на търговско представителство, която да няма никакви оперативни функции, освен да държи агента за ръчичка?

– По принцип е възможно. Но това е вече голямата игра, Джордж. Вашата теза е следната – агентът се управлява от чужбина, обслужва се от куриер, куриерът се обслужва от представителството, което се явява и личният ангел-хранител на агента. Този агент трябва да е наистина голяма клечка.

– Мисълта ми не беше точно такава, но в общи линии – да. Приемам, че системата изисква много високопоставен агент. Не забравяйте – единствено от Блонди знаем, че той идва от чужбина.

Мендел се обади:

– Този агент, той може ли да се свързва с представителството направо?

– О, господи, не – каза Гилам. – Навярно съществува начин за свързка, към който да се прибегва само в екстрена ситуация – телефонен код или нещо подобно.

– Как действа това? – попита Мендел.

– Различно. Може да е по системата на грешните номера. Избираш номер от външна кабина и искаш да говориш с Джордж Браун. Отвърщат ти, че Джордж Браун не живее там, след което се извиняваш и затваряш телефона. Така се уговарят времето и мястото на срещата – сигналът за извънредна връзка се съдържа в името, което търсиш. Някой ще дойде на срещата.

– Какво още би могло да върши представителството?

– Трудно е да се каже. Да му плащат вероятно. Да уредят явка за оставяне на доклади. Контрольорът урежда тези неща за агента, разбира се, и го уведомява за това, което трябва да знае, посредством куриер. Както ви казах, работата им се доближава много до съветската система – дори и най-малките подробности се уреждат под контрол. На така наречените „полеви“ работници не им позволяват голяма независимост.

Настъпи нова пауза. Смайли погледна Гилам, после Мендел, премигна и каза:

– През януари и февруари Блонди не е посещавал Скар, нали?

– Не – отвърна Мендел. – Тази година е било за пръв път.

– Фенън винаги е ходел на ски през януари и февруари. Тази година за пръв път пропуснал.

– Питам се – обади се Смайли – дали е наложително да се видя отново с Мастън.

Гилам се протегна с удоволствие и каза:

– Винаги можете да опитате. Страшно ще се развълнува като научи, че са ви халосали по главата. Според мен доста е възможно да помисли, че Батърси е някъде на морето, но няма значение. Кажете му, че са ви нападнали, докато сте бродели из нечий частен двор – той ще разбере. Кажете му и за нападателя си, Джордж. Никога не сте го виждали и не знаете името му, но той е куриер на източногерманското разузнаване. Мастън ще ви подкрепи, той винаги постъпва така. Особено когато трябва да докладва на министъра.

Смайли погледна към Гилам, но не каза нищо.

– Още повече и след удара ви по главата – добави Гилам. – Ще разбере.

– Но, Питър...

– Зная, Джордж, зная.

– Добре, ще ви кажа тогава още нещо. Блонди е вземал колата всеки първи вторник от месеца.

– Е, и?

– През вечерите на тези дни Елза Фенън е ходела на театър. Тя каза, че Фенън работел до късно всеки вторник.

Гилам се изправи.

– Остави ме да се поразровя малко, Джордж. Довиждане, Мендел, сигурно ще ви се обадя довечера. И без друго не виждам какво можем да направим сега, но ще е приятно да разберем, нали? – До вратата се спря. – Между другото, къде са личните вещи на Фенън – портфейл, бележник и така нататък? Вещите, които са намерили на трупа?

– Сигурно са още в полицията – каза Мендел. – Остават там до приключване на следствието.

Гилам остана загледан в Смайли, сякаш се чудеше какво да каже.

– Вие да искате нещо, Джордж?

– Не, благодаря. О, има едно нещо.

– Да?

– Можете ли да ме отървете от ония от Криминалния отдел? Вече три пъти идват при мен и, разбира се, не са стигнали доникъде. Ще можете ли да прехвърлите засега случая под компетентността на разузнаването? Да се направите на малко мистериозен и вдъхващ успокоение?

– Да, мисля, че няма да е проблем.

– Зная, че не е лесно, Питър, защото вече не...

– А, още нещо за добро настроение. Получих резултата от сравнението между последната бележка на Фенън и анонимното писмо. Писани са от различни хора на една и съща машина. Различен натиск върху буквите и различни интервали между думите, но шрифътът е един и същ. До скоро виждане, приятелю. Нападайте гроздето.

Гилам затвори вратата след себе си. Чуха отдалечаващите му се стъпки да отекват ясно по празния коридор. Мендел си сви цигара.

– Господи – каза Смайли. Вие от нищо ли нямате страх? Не сте ли виждали тукашната Главна сестра?

Мендел се ухили и поклати глава.

– Само веднъж се умира – отвърна той, като пхна цигарата между тънките си устни.

Смайли го наблюдаваше как я пали. Извади запалката си, свали й капачката и завъртя колелцето с пожълтелите си палец, като бързо сви длани около нея и поднесе пламъка към цигарата. Човек би си помислил, че наоколо бушуваше ураган.

– Е, вие сте експертът по криминалистика – каза Смайли. – Как се справяме?

– Объркана работа – отвърна Мендел. – Сякаш си в неразтробена стая.

– Защо?

– Много разкъсани нишки, чиито краища не се срещат. Липсва полицейска работа. Нищо не е проверено. Като алгебра.

– Какво общо има алгебрата тук?

– Първо на първо трябва да се докаже това, което може да се докаже. Намерете константите. Наистина ли е ходила на театър? Била ли е сама? Съседите чули ли са я да се прибира? Ако са я чули, по кое време? Фенън наистина ли е закъснявал във вторниците? Жена му наистина ли е ходела на театър през седмица, както твърди тя?

– И обаждането в 8.30. Можете ли да ми „почистите“ това?

– Това обаждане не ви дава мира, нали?

– Да. От всички разкъсани нишки тази е най-разкъсаната. Блъскам си главата над него и не мога да го проумея. Прегледах разписанието на влаковете му. Бил е много точен – често пъти е пристигнал във Форин Офис преди другите, за да отключи шкафа си. Би могъл да хване влака в 8.54, този в 9,08 или в най-лошия случай – в 9.14. С влака в 8.54 би пристигнал в 9.38 – а той е обичал да е в кабинета си в десет без четвърт. Не е могъл да иска да го събудят в 8.30.

– Може би просто е обичал да чува звънци – каза Мендел и се надигна.

– И писмата – продължи Смайли. – Различни автори, но една и съща машина. Като изключим убиеца, до машината са имали достъп двама души – Фенън и жена му. Ако приемем, че последното му писмо е писано от него – поне е сигурно, че го е подписал, – трябва да приемем, че анонимното писмо го е писала Елза. Защо ще го е направила?

Смайли бе уморен и изпита облекчение, че Мендел си тръгва.

– Отивам да „почиствам“. Да установя константите.

– Ще ви трябва пари – каза Смайли и му подаде няколко банкноти от портфейла си. Мендел ги прие без излишни церемонии и си тръгна.

Смайли се отпусна по гръб. Слепоочията му биеха, цялата му глава бе пламнала. Мина му през ума да повика сестрата, но страхът го надви и той се отказа. Постепенно туптенето поотслабна. Отвън долетя звънът на линейка, която зави откъм Принс ъв Уелс Драйв и влезе в двора на болницата. „Може би просто е обичал да чува звънци“ – промърмори той и заспа.

Събуди го шумът от препирня в коридора – чу гласа на Главната сестра да протестира; чу стъпки и гласа на Мендел, който нетърпеливо й се противопоставяше. Вратата внезапно се отвори и някой светна лампата. Премига и се изправи в леглото, поглеждайки часовника си. Беше шест без четвърт. Мендел му говореше нещо, почти викаше. Какво му говореше? Нещо за Батърси Бридж... полицейски патрули край реката... липсвал от вчера... Най-сетне се разбуди напълно. Адам Скар беше мъртъв.

ГЛАВА 10

Разказът на Девата

Мендел караше добре, с някаква учителска педантичност, която Смайли би намерил за комична. Както винаги пътят за Уейбридж беше задръстен от коли. Мендел ненавиждаше шофьорите. Дай му на мъжа кола и той захвърля смиреността и здравия разум в някой ъгъл на гаража. Според него нямаше значение какъв си – беше виждал епископи в червените си одежди да надуват със сто километра в час из градски райони, изкарвайки ума на пешеходците. Колата на Смайли му харесваше. Харесваше му малко претенциозния начин, по който беше поддържана, харесваха му нейните разумно поставени допълнителни приспособления, външните странични огледала и фара за задната скорост. Това беше една свята малка кола.

Харесваха му хора, които се грижат за нещата, които завършват това, което са започнали. Обичаше усърдието и прецизността. Мразеше пресметливостта. Като у този убиец например. Какво беше казал Скар? „Младичък, ама хладнокръвен. Хладнокръвен като риба.“ Познаваше хората с подобен вид, опознал го бе и Скар... видът на пълно отрицание, залегнало в погледа на млад убиец. Не вида на младия звяр, не дивашката ухиленост на маниака, а вид, породен от върховната дееспособност, изпитана и проверена. Това надминаваше опита, който човек придобива на война. Срещата със смъртта по време на война ражда своя собствена софистика; но зад нея, далече зад нея е убедеността за превъзходство в сърцето на професионалния убиец. Да, Мендел го бе виждал преди – този, който се дели от бандата, с хладен поглед, безизразен, този, на когото налитат момичетата, този, за когото говорят без усмивка. Да, той наистина е хладнокръвен.

Смъртта на Скар уплаши Мендел. Накара Смайли да му обещае, че няма да се връща в дома си на Байуотър Стрийт, когато го изпишат от болницата. При повечко късмет можеха да помислят, че е мъртъв. Разбира се, смъртта на Скар доказваше едно нещо – че убиецът е все още в Англия и че все още желае да разчисти след себе си. „Когато стана на крака – бе казал Смайли предната вечер, – трябва отново да го изкараме от бърлогата му. Ще натрошим малко сиренце.“ Мендел знаеше кой ще бъде сиренето – Смайли. И разбира се, ако не грешаха за мотива, щеше да има и друго сирене – съпругата на Фенън. Всъщност това, мислеше

Мендел мрачно, че не е убита, едва ли говори в нейна полза. Засрами се от себе си и насочи мислите си към други неща. Например към Смайли.

Странно човече беше този Смайли. Напомняше му на негов съученик, с когото играеха футбол в училище. Не можеше да тича, не можеше да рита, сляп като къртица, но играеше като дявол, не мирясваше, докато не каталясаше съвсем. Беше опитал и да се боксира. Идваше срещу теб със свален гард и мяташе ръце като мелница – насмалко да го убият, преди съдията да спре мача. Беше и умна глава.

Мендел спря пред крайпътно кафене за чаша чай и кифла, после продължи към Уейбридж. Театърът се намирал в една затворена пряка на Главната улица, където паркирането беше невъзможно. Най-накрая остави колата на гарата и пеша се върна в градчето.

Централният вход на театъра беше заключен. Мендел обиколи сградата, докато стигна до тухлен свод. Боядисана в зелено врата стоеше отворена. От вътрешната си страна имаше дръжки и надпис с тебешир „вход за сцената“. Нямаше звънец; откъм тъмнозеления коридор се носеше лек аромат на кафе. Мендел прекрачи прага и закрачи надолу по коридора; в дъното му имаше каменни стъпала с метални перила, които водеха до още една зелена врата. Ароматът на кафе беше станал по-силен, чуваха се и гласове.

– О, майната му, скъпи, честно ти казвам. Ако онези от Съри, дето толкова примират за култура, искат Бари да им върви три месеца, моля, ще го имат, това е мнението ми. Или Бари, или „Кукувица в гнездо то“ за трета година на сцената, а според мен Бари се класира малко по-напред – това беше изречено от гласа на жена на средна възраст. Отвърна ѝ кисел мъжки глас:

– Ама Людо може винаги да направи Питър Пан, нали, Людо?

– Гледайте си работата – каза трети глас, също мъжки, преди Мендел да отвори вратата.

Беше се озовал в крилата на сцената. Отляво имаше парче дебел картон с около дузина електрически ключове, монтирани на дървено табло. Под него се намираше някакъв нелеп стол в стил „рококо“ за суфльора и момчето за всичко.

В средата на сцената двама мъже и една жена седяха върху варели, пушеха и пиеха кафе. Декорът представляваше корабна палуба. В средата на сцената стърчеше мачта с такелаж и въжени стълби, а голямо картонено оръдие сочеше безутешно към нарисваните в дъното море и небе.

Разговорът секна с появяването на Мендел. Някой промърмори:

– Господи, призракът идва на пиришеството – и те всички го изгледаха и се изхилиха.

Жената се обади първа:

– Търсите ли някого, скъпи?

– Съжалявам, че се натрапвам. Исках да разбера как да стана абонат на театъра. Да вляза в клуба.

– Ама разбира се. Колко мило – каза тя, като се надигна и се приближи към него. – Страшно мило.

Пое лявата му ръка в своите и я стисна, като същевременно направи крачка назад и разпери широко ръце. Това беше нейният жест на домакиня – лейди Макбет посреща Дънкан. Килна главата си на една страна и се усмихна по момински, отново го улови за ръка и го поведе през сцената към отсрещното крило. Една врата водеше към малка канцелария, осеяна със стари програми и плакати, грим, перуки и евтини части от морски костюм.

– Гледали ли сте нашата пантомима тази година? Островът на съкровищата. Такъв благодарен успех. С толкова повече социално съдържание, не мислите ли, отколкото ония вулгарни детски приказки?

Мендел смутолеви:

– Да, така е – без ни най-малка представа за какво говореше тя, а очите му мернаха купчина сметки, подредени доста спретнато и захванати от голям кламер. Най-горната беше за мисис Людо Ориъл и беше просрочена с четири месеца.

Тя го наблюдаваше лукаво през очилата си. Беше дребна и мургава, с бръчки по шията и много грим. Бръчките под очите ѝ бяха запълнени с грим, но това не бе имало продължителен ефект. Носеше панталон и огромен пуловер, произволно намазан с темперни бои. Пушеше непрестанно. Устата ѝ беше продълговата и тъй като държеше цигарата си по средата, точно под носа, устните ѝ образуваха огромна елипса, която изкривяваше долната част на лицето, придавайки ѝ зло и нетърпеливо изражение. Мендел си помисли, че тя сигурно е с труден характер и интелигентен ум. Почувствува облекчение при мисълта, че не е в състояние да плаща сметките си.

– Имате огромно желание да станете член на клуба, така ли?

– Не.

Изведнъж тя избухна:

– Ако сте още някой шибан търговец, можете да си вървите. Казах, че ще платя и ще го направя, само не ме тормозете. Ако карате хората да ме мислят за свършена, наистина ще стане така и тогава ще изгубите

вие, а не аз.

– Не съм от кредиторите ви, мисис Ориъл. Дойдох да ви предложа пари.

Тя чакаше.

– Занимавам се с разводи. Богат клиент. Искам да ви задам няколко въпроса. Готови сме да ви заплатим за времето.

– О, боже – въздъхна с облекчение тя. – Защо не казахте още от самото начало?

И двамата се разсмяха. Мендел сложи пет лири върху снопчето от сметки.

– Сега – започна Мендел – ми кажете как поддържате списъка с клубните членове? Каква е ползата им от това членство?

– Ами всяка сутрин, точно в единадесет, раздаваме на сцената разводно кафе. Членовете могат да общуват с актьорите в почивката между репетициите – от 11.00 до 11.45. Разбира се, те си плащат кафето, само че достъпът е само за членове на клуба.

– Ясно.

– Сигурно ви интересуваше точно това. Сутрин ни посещават само педали и нимфоманки.

– Навярно. Какво още се случва?

– Имаме премиера на всеки две седмици. Членовете могат да си резервират места за определен ден от този период – например втория вторник и така нататък. Новите постановки винаги ги започваме на първия и третия понеделник от месеца. Представленията започват в 19.30 и ние пазим местата за хората от клуба до 19.20. Скицата е при момичето на касата и тя отбелязва всяко продадено място. Резервациите за членовете са отбелязани в червено и не се продават до последно.

– Разбирам. Значи ако някой от членовете не заеме обичайното си място, това ще бъде отбелязано на скицата.

– Само ако е продадено.

– Разбира се.

– Салонът не се пълни много след първата седмица. Опитваме се да правим по една нова постановка всяка седмица, но не е лесно да се осигурят... въз... средствата. Няма как да се издържа при постановки дори и на две седмици.

– Да, да, разбирам. Пазите ли старите скици с местата?

– Понякога, за осчетоводяване.

– Какво е положението с вторник, 3 януари?

Тя отвори един шкаф и извади папка със стари скици.

– Това, разбира се, е вторият двуседмичен период на нашата пантомима. Традиция.

– Ясно – каза Мендел.

– А за кого се интересувате? – попита мисис Ориъл, вземайки бележник от бюрото.

– Дребна блондинка, на около четиридесет и две-три години. Името ѝ е Фенън, Елза Фенън.

Мисис Ориъл отвори бележника. Мендел доста нахално надникна иззад рамото ѝ. Имената на клубните членове бяха грижливо изписани в лявата част на страницата. Червените отметки пред имената означаваха, че клубните членове са си платили вноската. В дясната част на страницата бяха нанесени постоянните резервации, направени за годината. Членовете бяха около осемдесет на брой.

– Името не ми подсказва нищо. Къде седи?

– Нямам представа.

– О, да, ето я. Меридейл Лейн, Уолистън. Меридейл! Нямам думи! Момент да погледна. Заден ред, крайно място на реда. Доста странен избор, не мислите ли? Място номер R2. Един господ знае обаче дали го е заела на 3 януари или не. Не ми се вярва да пазим скицата още, макар лично аз да не съм изхвърляла нищичко в живота си. Нещата просто се изпаряват, нали? – Стрелна го с крайчеца на окоото си, като се питаше дали е спечелила петте лири. – Вижте какво, ще попитаме Девата. – Стана и отиде до вратата. – Фенън... Фенън... – повтори тя. – Секунда само, името май ми говори нещо. Чудно обаче защо. О, божичко – разбира се – музикалното куфарче. – отвори вратата. – Къде е Девата? – попита тя някого на сцената.

– Да не съм вързан за нея.

– Много си любезен, прасе такова – каза мисис Ориъл и пак затвори вратата. Обърна се към Мендел. – Девата е единствената ни надежда. Тя е една английска роза, дъщеря на местен адвокат, полудяла по театъра – ходи с памучни чорапи и видът ѝ е „хвани ме, ако можеш“. Ненавиждаме я. От време на време получава по някоя роличка, защото баща ѝ плаща учебна такса. Когато има повече хора, разпределя местата вечер – заедно с мисис Тор, която пък се грижи за палтата. Когато е поспокойно, мисис Тор се справя сама с всичко, а Девата обикаля зад завесата и се надява изпълнителката на главната роля да умре. – Тя замълча. – Съвсем сигурна съм, че помня това име. Съвсем сигурна. Чудя се къде ли може да бъде тази крава.

Излезе навън и се върна след няколко минути с висока и доста

симпатична девойка с рошава руса коса и розови бузи – явно беше добра в тениса и плуването.

– Това е Елизабет Пиджън. Тя би могла да помогне. Мила, искаме да открием мисис Фенън, член на клуба. Ти не ми ли разказва нещо за нея?

– Ами да, Людо. – Сигурно си мислеше, че гласът ѝ звучи сладко. Усмихна се безизразно на Мендел, килна главата си встрани и склочи пръсти пред себе си. Мендел кимна към нея.

– Познаваш ли я? – попита мисис Ориъл.

– Ами да, Людо. Тя е адски музикална; поне така ми се струва, защото винаги носи музика със себе си. Тя е адски слаба и странна. Чужденка е, нали, Людо?

– Защо странна? – попита Мендел.

– Ами вижте какво, последният път, когато беше тук, тя вдигна голяма олелия за мястото до нея. Беше клубна резервация и бяха изминали вече часове след седем и двадесет. Току-що бяхме започнали да играем пантомимата, имаше милиони желаещи да влязат и затова пуснах мястото. Тя все повтаряше, че била сигурна в идването на човека, защото той винаги пристигал.

– И дойде ли? – попита Мендел.

– Не. Продадох мястото. Тя сигурно се бе побъркала от яд, защото напусна след второто действие и забрави да си прибере музикалното куфарче.

– Този човек, за когото тя е твърдяла, че ще дойде – попита Мендел, – приятел ли е на мисис Фенън?

Людо Ориъл смигна не съвсем прилично на Мендел.

– Ами да, господи, сигурно. Това е съпругът ѝ, нали така?

Мендел я изгледа в продължение на близо минута и после се усмихна.

– Няма ли да предложим стол на Елизабет? – каза той.

– О, боже, благодаря – каза Девата и седна на ръба на стар позлатен стол като онзи за суфльора в крилото на сцената. Постави червените си, дебели ръце, на коленете и се наведе напред, усмихвайки се през цялото време, развълнувана от факта, че е център на такова голямо внимание. Мисис Ориъл я гледаше с ненавист.

– Кое ви кара да мислите, че той е съпругът ѝ, Елизабет? – попита Мендел.

В гласа му можеше да се долови изострена нотка, която липсваше до този момент.

– Ами зная, че пристигат поотделно, но си помислих, че щом сядат по-далеч от местата на другите членове, трябва да са мъж и жена. И той носи музикално куфарче, разбира се.

– Ясно. Какво още можете да си припомните за онази вечер, Елизабет?

– О, боже, много неща, защото се почувствувах ужасно, че тя напусна толкова разстроена, а по-късно през нощта тя позвъни. Искам да кажа мисис Фенън. Представи се и каза, че си тръгнала по-рано и забравила музикалната си кутия. Загубила си и марката от гардероба и беше в ужасно състояние. Стори ми се, че даже плаче. Чух някакъв глас до нея и после тя каза, че ще мине човек да го прибере, ако може да се уреди без марката. Казах ѝ, че няма проблеми и половин час по-късно мъжът дойде. Той е доста симпатичен. Висок и рус.

– Разбирам – каза Мендел. – Благодаря ви много, Елизабет, много ми помогнахте.

– О, боже, няма нищо. – Тя се изправи.

– Между другото – попита Мендел, – този мъж, който прибра музикалната ѝ кутия, не беше ли случайно същият, който седи до нея в театъра?

– Ами да. Божичко, много съжалявам, трябваше да ви го кажа преди.

– Разговаряхте ли с него?

– Ами само му казах нещо като „Заповядайте“.

– Какъв беше гласът му?

– О, на чужденец, като на мисис Фенън – нали и тя е чужденка? На това именно отдадох всичко – цялото ѝ притеснение и състояние – на чуждестранния темперамент.

Тя се усмихна на Мендел, почака малко, а после се измъкна навън като Алиса.

– Крава – каза мисис Ориъл, гледайки затворената врата. Обърна поглед към Мендел. – Е, надявам се, че заслужих петте лири?

– Напълно – отвърна Мендел.

ГЛАВА 11

Клубът с незавидна репутация

Мендел завари Смайли седнал в една кресло, напълно облечен. Питър Гилам се бе изтегнал на леглото, а в ръката си държеше небрежно бледозелена папка. Навън небето беше мрачно и заплашително.

– Влиза третият убиец – каза Гилам, когато Мендел прекрачи прага.

Мендел приседна в края на леглото и кимна щастливо към Смайли, който изглеждаше блед и потиснат.

– Моите поздравления. Приятно е да ви види човек на крака.

– Благодаря. Боя се, че ако наистина ме видите изправен на крака, не бихте ме поздравили. Чувствувам се слаб като малко котенце.

– Кога ще ви изпишат?

– Не зная кога очакват от мен да...

– Не сте ли ги питали?

– Не.

– Добре ще е да го направите. Нося ви новини. Не зная какво означават, но сигурно е нещо.

– Охо – обади се Гилам. – Всеки носи новини за другия. Колко вълнуващо. Джордж гледаше допреди малко семейния ми албум със снимки – той повдигна зелената папка – и разпозна всичките си стари приятели.

Мендел се почувствува объркан и малко поизостанал от развитието на нещата. Намеси се Смайли:

– Ще ви разкажа всичко утре на вечеря. Рано сутринта изчезвам от тук, независимо какво ще ми кажат. Струва ми се, че открийме убиеца, а покрай него и още много други неща. Сега да чуем вашите новини.

В очите му не се четеше триумф. В тях имаше само загриженост.

Членството в клуба, към който се числеше Смайли, не се споменаваше сред почетните придобивки на онези, чиито имена красяха страниците на „Кой какъв е“. Клубът беше дело на един младеж на име Стийд-Аспри, изхвърлен от клуба Джуниър Карлтън, защото секретарят го бе чул да богохулства в обсега на слуха на някакъв южноафрикански епископ. Той бе убедил бившата си хазайка от Оксфорд да изостави тихия си дом в Холиуел и да наеме две стаи и изба на Манчестър Скуеър,

предоставени му от заможен роднина. Преди време броят на членовете наброяваше четиридесет, като всеки от тях плащаше малко повече от петдесет лири годишно. Сега бяха останали тридесет и един. Нямахме никакви жени и правила, нямаше секретари и епископи. Човек можеше да си вземе сандвичи и да си купи бутилка бира, както и да си вземе само сандвичи, без да си купува бира. Доколкото всеки оставаше сравнително трезв и си гледаше работата, никой не даваше и пет пари в какво си облечен, какво правиш или говориш или кого си довел със себе си. Мисис Стърджън вече не се занимаваше с бара, нито пък ти носеше пържолата пред камината в избата, а спокойно и бодро осъществяваше надзора над двама бивши сержанти от малък граничен полк, които й помагаша.

Съвсем естествено беше повечето от членовете да са състуденти на Смайли от Оксфорд. Винаги бе властвувало мнението, че клубът е предназначен да служи само на едно поколение и че той ще старее и изчезне заедно със смъртта на членовете си. Войната бе взела своите жертви в лицето на Джебъди и някои други, но никой не бе предлагал да се приемат нови членове. Освен това сградата вече им принадлежеше, бъдещето на мисис Стърджън беше осигурено, а клубът беше платежоспособен.

Беше събота вечер и там се намираха само половин дузина хора. Смайли беше поръчал вечерята предварително и за тях бе отредена маса в избата, в чиято камина играеха пламъците на уютен огън. Бяха сами, а на масата им имаше говеждо филе и червено вино; навън дъждът не преставаше. Тази нощ, независимо от странните дела, които ги бяха събрали тук, и за тримата светът изглеждаше спокойно и почтено убежище.

– За да проумеете по-добре това, което ще ви кажа – започна Смайли най-сетне, обръщайки се главно към Мендел, – ще трябва да ви разкажа повече за себе си. Както знаете, по професия съм офицер от разузнаването – в Интелиджънс Сървис съм още от времето на Потопа, така да се каже, много преди да започнат борбите за надмощие с Уайтхол. В онези дни бяхме малко на брой и ни плащаха малко. След обичайния срок на обучение и изпитание в Южна Африка и Централна Европа започнах работа като лектор в един немски университет, където имах за задача да търся млади германци с талант и потенциал за агенти. – Направи пауза, усмихна се на Мендел и каза: – Извинете ме за техническия израз. – Мендел кимна сериозно и Смайли продължи. Съзнаваше, че звучи помпозно, но не знаеше как да превъзмогне това. – Това беше точно преди войната – времената в Германия бяха ужасни, нетърпимостта

беше взела размерите на истинска лудост. Трябваше и аз да съм луд, за да подхожда към някого. Единствения! ми шанс беше да остана възможно най-незабележим, безличен в политическо и социално отношение и да предлагам кандидати за вербуване от някой друг. Опитах се да доведа няколко души на кратки студентски пътувания в Англия. Нарочно не влязох в контакт с Отдела, когато се върнах, защото в ония дни няхамхе представа доколко ефективно беше немското контраразузнаване. Така и не узнах с кого са направили опит и това, разбира се, беше много по-добре. Искам да кажа по-добре, в случай, че съм разкрит. Историята ми започва в действителност през 1938. Една лятна вечер си седях в кабинета. Денят беше чудесен, топъл и спокоен. Човек можеше да си помисли, че фашизмът изобщо никога не е съществувал. Работех по риза на бюрото до прозореца, но не се напругах – вечерта беше толкова приятна.

Той спря, явно притеснен от нещо и пръстите му си поиграха с чашата за вино. В горната част на бузите му се бяха появили две розови петънца. Почувствува се леко замаян, макар да бе пил много малко вино.

– Да продължим – каза той и се почувствува глупав като истинско магаре. – извинете ме, усещам, че не мога да говоря съвсем отчетливо... както и да е, седях си там, когато на вратата се почука и влезе един млад студент. В действителност беше на деветнадесет, но изглеждаше по-малък. Казваше се Дитер Фрай. Беше мой студент, интелигентно момче с изключителна външност. – Смайли спря отново, загледан пред себе си. Може би болестта и слабостта му бяха причина споменът да изникне така живо пред очите му. – Дитер беше момче с много хубава външност, с високо чело и непокорна черна коса. Долната част на тялото му беше деформирана от детски паралич, струва ми се. Ходеше с бастун и силно се подпираше на него при вървене. В един малък университет той, естествено, минаваше за изключително романтична фигура; сравнявах го с Байрон и така нататък. Въсщност аз никога не бях го намирал за романтичен. У немците има някаква страст да откриват млади гении – от Хердер до Щефан Георг, – практически още от люлката някой все им набива в главите мания за величие. Пред Дитер това обаче не можеше да мине. В себе си той носеше дух на яростна независимост, на някаква безжалостност, който можеше да уплаши и най-решителния човек. Тази защитна реакция у Дитер водеше началото си не само от недъга му, но и от расата му, защото той беше евреин. Как успяваше да се задържи в университета – така и не разбрах. Възможно е да не знаеха, че е евреин

– хубостта му можеше да бъде южняшка, например италианска, но наистина не можех да проумея това. За мен той си беше съвсем очевидно евреин. Дитер беше социалист. Дори и в онези времена не криеше възгледите си. Веднъж го бях набелязал за вербуване, но беше безсмислено да се занимавам с човек, съвсем недвусмислено белязан за концентрационен лагер. Освен това той беше твърде непостоянен, твърде припрян, твърде суетен и се открояваше прекалено много сред обикновените хора. Оглавяваше всички кръжоци в университета – за полемика, за политика, за поезия и така нататък. Заемаше почетни места във всички атлетически сдружения. Имаше куража да не пие в един университет, където мъжествеността се доказваше с това да не изтрезняваш през повечето време от първата си година. Такъв беше Дитер тогава – висок, хубав и хром, с волята на водач, идол на поколението си – евреин. Той именно дойде да ме види в онази топла лятна вечер. Поканих го да седне и му предложих да пийне нещо. Отказа ми. Направих кафе, струва ми се, на газовата горелка. Заговорихме откъслечно за последната ми лекция за Кийтс. Бях се оплакал срещу прилагането на немските критически методи спрямо английската поезия и това доведе до оживена дискусия – както обикновено – за нацистката интерпретация на „декадентството“ в изкуството. Дитер отново подхвана темата и започна да говори все по-открито, че осъжда съвременна Германия и в крайна сметка самия нацизъм. Аз, естествено, бях предпазлив – мисля се, че тогава имах повече ум в главата, отколкото сега. Накрая, съвсем в упор, попита за мнението ми за нацистите. Отвърнах му малко остро, че не желая да критикувам домакините си, както и това, че не изпитвам удоволствие от политиката. Никога няма да забравя отговора му. Той изпадна в ярост, скочи на крака и се развика: „Von Freide ist nicht die Rede!“ – „Не си говорим за удоволствия!“ – Смайли млъкна и погледна през масата към Гилам. – Извинете ме, Питър, много се отплеснах.

– Глупости, приятелю. Разкажете го, както си е според вас.

Мендел изръмжа одобрението си; той седеше доста сковано, поставил двете си ръце на масата. В стаята не светеше нищо друго, освен тлеещият огън, който мятеше дълги сенки по неравната повърхността на стената зад тях. Шишетото с виното беше вече три четвърти празно; Смайли си наля малко и го подаде на другите.

– Нахвърли се срещу мен. Той просто не разбираше как мога да прилагам към изкуството критика на независима основа и да оставам толкова безучастен към политиката, как мога да бляя за артистична свобода, когато една трета от Европа е в окови. Нищо ли не значело За мен

това, че на съвременната цивилизация ѝ изтичала кръвта? Какво толкова свято имало в осемнадесети век, та съм захвърлял двадесетия на бунтището? Дошъл при мен, защото моите семинари му харесвали и ме мислел за просветен човек, но сега проумял, че съм бил по-лош от всички тях. Оставих го да си иде. Какво можех да сторя? На хартия той си беше заподозрян и без това – бунтарски настроен евреин, студент, който по един мистериозен начин все още е на свобода. Но го наблюдавах. Семейството беше към края си и предстоеше дългата ваканция. На заключителния дебат за семейства приказките му надминаха всяка граница. Наистина уплаши хората и те се смълчаха уплашени. Дойде краят на семейства и Дитер си замина, без да си вземе довиждане с мен. Не очаквах да го срещна отново. Минаха цели шест месеца, преди да стане това. След гостуване у приятели край Дрезден, родния град на Дитер, пристигнах на гарата половин час по-рано. Вместо да вися на перона, реших да се поразходя. На около двеста-триста метра от гарата се издигаше висок и доста мрачен дом от седемнадесети век. В предната му част имаше малък двор с висока метална ограда и врата от ковано желязо. Явно бяха го превърнали във временен затвор – група затворници с остригани глави, мъже и жени, бяха изведени на разходка и крачеха в кръг. В средата на кръга стояха двама стражи с автомати. Докато наблюдавах, зърнах позната фигура, по-висока от останалите, която накуцваше, но се стремеше да не изостава. Беше Дитер. С отнет бастун. Когато после се размислих за това, разбира се, проумях, че Гестапо едва ли би арестувало най-популярния член на университета, докато се е намирал на върха на славата си. Забравих за влака си, върнах се в града и потърсих родителите му в телефонния указател. Знаех, че баща му е лекар и ги открих лесно. Отидох на адреса, където намерих само майка му. Бащата вече бе починал в концентрационен лагер. Тя нямаше желание да разговаря за Дитер, но стана ясно, че той не е в затвор за евреи, а в общ, при това бил изпратен там привидно за „изправителен период“. Очакваше го да се върне след три месеца. Оставих писмо за него, в което пишех, че у мен все още има някои негови книги и че ще ми бъде приятно да му ги върна, ако ми се обади. Боя се, че събитията от 1939 заеха цялото ми съзнание, защото, струва ми се, че не се сетих за него повече тази година. Скоро след завръщането ми в Дрезден от Отдела ми наредиха да се прибера в Англия. За четиридесет и осем часа си събрах багажа и заминах, за да намеря Лондон в смут. Поставиха ми ново назначение, за което ми трябваше интензивна подготовка, инструктаж и обучение. Трябваше да се върна в Европа веднага и да активирам почти непроверени агенти в

Германия, вербувани за целите на подобни особени обстоятелства. Започнах да запаметявам дузината странни имена и адреси. Можете да си представите моята реакция, когато сред тях открих Дитер Фрай. Когато се запознавах с досието му, научих, че той горе-долу се беше вербувал сам, като нахлул в консулството в Дрезден и поискал да узнае защо никой не си мърдал пръста, за да се спре преследването на евреите. – Смайли замълча и се засмя. – Дитер беше страшен, когато трябваше да се кара някой да свърши нещо. – Хвърли бърз поглед към Мендел и Гилам. И двамата го гледаха втренчено. – Предполагам, че още щом съм го видял и нещо ме е жегнало. Момчето е било под носа ми, а аз не съм го преценил за подходящо – какво е свършил тогава един глупак в Дрезден? Освен това се обезпокоих, че ще имам работа с тази луда глава, чийто импулсивен темперамент можеше да струва на мен, а и на други живота ни. Въпреки леката промяна във външността ми и новото прикритие, под което работех, явно трябваше да се явя пред Дитер като най-обикновен Джордж Смайли от университета, за да може да ме вдигне на балон. Струваше ми се извънредно неудачно начало и почти бях решил да изградя мрежата си без Дитер. В случая бях на грешен път. Той се оказа великолепен агент. Не се беше укротил, но използваше яркостта на характера си като двоен блъф. Недъгът му го беше спасил от армията и си беше намерил работа като чиновник в железниците. За съвсем кратко време се издигна до отговорна служба и количеството информация, до която се добираше, беше фантастично. Подробности за движение на войскови части и муниципални, техните крайни гари и времето им на преминаване. По-късно предоставяше сведения за резултатите от нашите бомбардировки, уточняваше местоположението на важни цели. Беше чудесен организатор и мисля, че това го спаси. Вършеше прекрасна работа в железниците, стана незаменим, трудеше се денонощно; стана почти напълно чист. Дадох му дори цивилна награда за изключителни заслуги и предполагам, че в Гестапо са „загубили“ досието му. Дитер си имаше теория, която беше изцяло фаустовска. Мисълта сама по себе си била без стойност. Трябвало да действуваш за нея, за да може тя да се реализира. Казваше, че най-голямата грешка на човека била да различава ума и тялото като две отделни неща – заповедта била нещо несъществуващо, ако не се изпълнела. Често цитираше Клайст „Ако всички очи са от зелено стъкло и ако всичко, което изглежда бяло, всъщност е зелено, кой ще го разбере?“ Нещо подобно. Както казах, Дитер беше великолепен агент. Той дори отиде толкова далеч, че уреждаше определени товари да се транспортират в удобни за полети нощи заради нашите

бомбардировачи. Разполагаше със свои трикове – имаше природна дарба за малките тухлички, които изграждат големия шпионаж. Беше абсурдно да се мисли, че това може да продължи, но ефектът от бомбардировките ни често пъти беше толкова широк, че би било по детински да се отдаде това само на ролята на една личност – да не говорим за личност, така компрометирана със словоизлиянията си като Дитер. Работата ми с него вървеше много лесно. Дитер и бездруго пътуваше много – притежаваше специален пропуск. В сравнение с други агенти комуникирането с него беше детска игра. От време на време се срещаме и разговаряхме в някое кафене, или пък ме взимаше с кола на министерството и ме откарваше на осемдесет или сто километра по някой главен път, сякаш ме беше качил на автостоп. Най-често пътувахме в един и същи влак и си разменяхме куфарчета в коридора или пък ходехме на театър с пакети, а после си разменяхме марките за гардероба. Рядко ми даваше истински доклади, а предимно просто копия на транспортни нареждания. Караше секретарката си да върши много работа – тя поддържаше специална информационна система, която той „разрушаваше“ на всеки три месеца, като я изсипваше в куфарчето си. Та през 1943 бях върнат в Англия. По него време прикритието ми на търговец беше поизтъняло и започваше да прозира. – Замълча и си взе цигара от табакерата на Гилам. – Но да не изпускаме Дитер – каза той. – Беше най-добрият ми агент – управлението му беше просто пикник в сравнение с други. Когато войната свърши, опитах се да разбера от моя приемник какво е станало с Дитер и останалите. Някои били разселени в Австралия и Канада, някои се върнали в останките от родните им градове. Допускам, че Дитер се е колебал. Руснаците са били в Дрезден, разбира се, и той може да е имал известни съмнения. В края на краищата отишъл там – трябвало е, наистина, заради майка му. Освен това мразеше американците. И, разбира се, той беше социалист. По-късно научих, че там направил кариера. Административният опит, който бе натрупал през войната, му помогнал да заеме някакъв правителствен пост в новата република. Предполагам, че репутацията му на бунтовник и страданията на семейството му са отворили вратите пред него. И се е оправил много добре.

– Защо? – попита Мендел.

– Бил е тук допреди месец и е завеждал Търговското представителство.

– Това не е всичко – обади се бързо Гилам. – За да не помислите, че чашата ви ще прелее, Мендел, спестих ви тази сутрин едно посещение до театъра в Уейбридж и отидох при Елизабет Пиджън. Идеята беше на

Джордж. – Той се обърна към Смайли: – Тя е нещо като Моби Дик, а? Като бял кит-людоед.

– Е? – каза Мендел.

– Показах ѝ снимка на онова младо дипломатче на име Мундт, дето са го държали тук, за да им върши черната работа. Елизабет веднага позна в него симпатичния господин, който прибрал музикалната кутия на Елза Фенън. Не е ли всичко много шик?

– Но...

– Зная какво ще попитате, умни младежо. Искате да разберете дали и Джордж го е познал. Да, позна го. Това е същият онзи гадник, който се опита да го примаме в собствения му дом на Байуотър Стрийт. Доста шетлив се оказа този приятел.

Мендел шофира до Мичъм. Смайли бе уморен до смърт. Валеше пак и беше студено. Смайли се загърна с палтото си и въпреки умората си наблюдаваше с кротко удоволствие лондонската нощ, през която пътуваха. Винаги бе обичал да пътува. Дори и сега, ако трябваше да избира, би прекосил Франция с влак вместо да лети. Все още можеше да откликва на магическите шумове на едно нощно пътуване през Европа, на чудатите безразборни удари на камбани и на френските гласове, които внезапно го събуждаха от английските му сънища. Ан също обичаше това и те на два пъти бяха пътували по суша, за да споделят съмнителните радости на това лишено от удобства пътешествие.

Когато се прибраха, Смайли си легна веднага, докато Мендел приготви чай. Изпиха го в спалнята на Смайли.

– Какво ще правим сега? – попита Мендел.

– Мисля утре да отида до Уолистън.

– Утре трябва да лежите. Какво искате да правите там?

– Да се видя с Елза Фенън.

– Опасно е да се движите сам. По-добре е да дойда и аз. Ще остана в колата, докато си говорите. Тя е еврейка, нали?

Смайли кимна.

– Баща ми беше евреин. Само че никога не вдигаше шум за това.

ГЛАВА 12

Мечта за продан

Тя отвори вратата и остана мълчаливо загледана в него известно време.

– Можехте да ме известите, че ще дойдете – каза тя.

– Сметнах, че ще е по-безопасно да не го правя.

Тя замълча отново. Най-сетне каза:

– Не зная за какво говорите. Това като че ли й струваше много.

– Мога ли да вляза? – попита Смайли. – Не разполагаме с много време.

Изглеждаше състарена и уморена, издръжливостта ѝ като че ли беше отслабнала. Поведе го към гостната и с нещо като примирение му посочи стол.

Смайли ѝ предложи цигара и сам запали една. Тя стоеше до прозореца. Докато наблюдаваше учестеното ѝ дишане и трескавия ѝ поглед, той осъзна, че тя почти е загубила силата да се защитава.

Когато заговори, гласът му беше благ и отстъпчив. На Елза Фенън този глас навярно ѝ се стори като глас, за който е копняла, глас неотразим, който ѝ предлагаше цялата сила, утеха, състрадание и сигурност. Тя постепенно се отдалечи от прозореца и дясната ѝ ръка, която беше опряна на перваза, се плъзна по него и падна до тялото ѝ в жест на покорност. Седна срещу него и го загледа. Погледът ѝ излъчваше предаността на любовница.

– Сигурно сте била ужасно самотна – каза той. – Никой не може да издържи цяла вечност. Нужен е и кураж, а е трудно да си смел сам. Никога няма да го разберат, нали? Никога няма да узнаят какво струва

– жалките трикове на лъжа и измама, изолацията от обикновените хора. Въобразяват си, че можете да работите с тяхното гориво

– веене на знамена и биене на барабани. Но когато човек е сам, му е необходимо друг вид гориво, нали? Налага се да мразите, а за да мразите през цялото време, е нужна сила. А това, което трябва да обичате, е толкова далеч и така неясно, когато не сте част от него.

Замълча. Скоро, помисли си той, скоро ще се пречупиш. Отчаяно се молеше тя да приеме него, да приеме неговата утеха. Погледна я. Скоро щеше да се пречупи.

– Казах, че не разполагаме с много време. Знаете ли какао имам

предвид?

Беше хванала ръце в скута си и гледаше надолу към тях. Смайли видя тъмните корени на жълтата ѝ коса и се запита защо ѝ е трябвало да се боядисва. Тя не даде да се разбере, че е чула въпроса му.

– Когато си тръгнах оттук преди месец, се отправих към дома си в Лондон. Един човек се опита да ме убие. В онази нощ той почти успя – нанесе ми три или четири удара по главата. Току-що излизам от болница. Оказа се, че съм имал късмет. Следващият – човекът с гаража, откъдето той бе наел кола. Неотдавна полицията извади тялото му от Темза. Нямахше следи от насилие – бил просто налят с уиски. Не могат да го проумеят, защото гой от години не е ходил до реката. Но нали си имаме работа с компетентен човек? Обучен убиец. Изглежда иска да премахне всеки, който може да го свърже със Самюъл Фенън. Или със съпругата му, разбира се. После онова русокосо момиче от театъра в Уейбридж...

– Какви ги разправяте? – пошепна тя. – Какво искате да ми кажете?

Смайли изведнъж поиска да я нарани, да пречупи останките от волята ѝ, да я премахне веднъж завинаги като противник. Толкова дълго тя го бе спохождала в мислите му, докато лежеше безпомощен, толкова дълго беше тайнствена и силна.

– На какво мислехте, че си играете вие двамата? Да не мислите, че можете да флиртувате с власт като тяхната, да давате само малко, а да не давате всичко? Да не мислите, че вие можете да спрете танца, да контролирате силата, която им давате? Какви мечти сте лелеяли, мисис Фенън, та да бъдат те толкова далеч от света?

Тя зарови лице в ръцете си и той видя сълзите да се стичат между пръстите ѝ. Тялото ѝ се разтресе от хлипове, а думите ѝ идваха бавно, сякаш ги изтръгваха от нея:

– Не, не, никакви мечти. Не съм имала никакви мечти, а само него. Той имаше една мечта, да... една велика мечта. – Продължи да плаче безпомощно и Смайли, полупобедоносно, полузасрамено я чакаше да проговори отново. Внезапно тя вдигна глава и го погледна, а сълзите все още се стичаха по страните ѝ. – Погледнете ме – каза тя. – Каква мечта са ми оставили? Мечтаех за дълга руса коса, а те ме остригаха, мечтаех за красиво тяло, а те го унищожиха с глад. Виждала съм какво представляват хората – как бих повярвала в някаква формула за човешките същества? Казвах му, о, казвала съм му хиляда пъти: „не създавайте закони, прекрасни теории, преценки и хората може би ще обикнат, но дадете ли им една теория, оставите ли ги да измислят и един лозунг, тогава играта започва отново.“ Казвала съм му го. Говорили сме по цели нощи.

Но не, малкото момче си искаше мечтите и ако трябваше да се построи нов свят, то именно Самюъл Фенън щял да го направи. Питала съм го: „Слушай, дали са ти всичко, което имаш – дом, пари, доверие. Защо го вършиш против тях?“ А той ми е отвърщал: „Аз го правя за тях. Аз съм хирургът и един ден те ще го разберат.“ Беше дете, мистър Смайли и те го водеха за ръка като дете.

Той не посмя да се обади, не посмя да пробва нищо.

– Преди пет години срещна онзи Дитер. В една скиорска хижа до Гармиш. Фрайтаг ни каза по-късно, че Дитер го планирал така – Дитер и без това не караше ски заради краката си. Тогава нищо не изглеждаше истинско, Фрайтаг не беше истинско име. Фенън го кръсти Фрайтаг – като Петкан от Робинзон Крузо. На Дитер това се стори толкова забавно, че После никога не сме говорили за Дитер, а за мистър Робинзон и Петкан. – Замълча на това място и го погледна с почти незабележима усмивка. – Съжалявам – каза тя, – че не съм последователна.

– Разбирам – каза Смайли.

– За онова момиче, какво казахте за онова момиче?

– Жива е. Не се притеснявайте. Продължавайте.

– Фенън ви хареса. Фрайтаг се опита да ви убие... защо?

– Защото се върнах, предполагам и ви попитах за обаждането в 8.30. Казахте го на Фрайтаг, нали?

– О, боже – каза тя, вдигайки длан към устата си.

– Позвънихте му по телефона, нали? Веднага щом си тръгнах?

– Да, да. Бях изплашена. Исках да ги предупредя да си заминат, той и Дитер, да заминат и никога да не се връщат, защото знаех, че ще разберете всичко. Защо не ме оставиха на мира? Страхувах се от мен, защото знаеха, че нямам мечти, че исках единствено Самюъл, исках да е в безопасност, за да го обичам и да се грижа за него. Те разчитаха на това.

Смайли чувствуваше как от време на време главата му тупти.

– Значи му позвънихте веднага – каза той. – Първо сте опитала номера в Примроуз, но не сте се свързали.

– Да – вяло каза тя. – Да, така е. Но и двата номера са в Примроуз.

– Значи сте позвънила на другия номер, алтернативния...

Тя се отправи към прозореца, внезапно отпаднала и безволева; сега изглеждаше по-щастлива – бурята я бе оставила в размисъл и в известен смисъл – удовлетворена.

– Да. Фрайтаг беше цар на алтернативните планове.

– Кой беше другият номер? – настоя Смайли.

Наблюдаваше я загрижено докато тя се взираше през прозореца

към притъмнялата градина.

– Защо ви е да знаете?

Той се приближи до прозореца, застана до нея и я загледа в профил. Гласът му изведнъж стана остър и енергичен.

– Казах, че с момичето всичко е наред. Ние двамата също сме живи. Но не мислете, че това ще продължи.

Тя се извърна към него с уплаха в очите си, изгледа го за миг, а после кимна. Смайли я хвана за лакътя и я поведе към един стол. Трябваше да ѝ приготви нещо топло за пиене. Тя седна съвсем механично, почти с индиферентността на начална лудост.

– Другият номер е 9747.

– Някакъв адрес? Имахте ли адрес?

– Не, без адрес. Само телефона. Трикове по телефона. Без адрес – повтори тя, като неестествено натъртваше думите, така че Смайли я погледна недоумяващо. Изведнъж се сети за нещо – спомни си за умението на Дитер да поддържа връзки.

– Фрайтаг не дойде на срещата през нощта, когато Фенън умря, нали? Не дойде в театъра?

– Не.

– За първи път пропуска, нали? Вие сте изпаднали в паника и сте се тръгнала рано.

– Не... да, да, изпаднах в паника.

– Но не сте! Тръгнала сте по-рано, защото така е трябвало, такава е била уговорката. Защо тръгнахте рано? Защо?

Скри лице в ръцете си.

– Все още ли сте луда? – изкрещя Смайли. – Все още ли мислите, че можете да контролирате това, което сте сътворили? Фрайтаг ще ви убие, ще убие момичето, ще убива, убива, убива. Кого се опитвате да защитите – едно момиче или един убиец?

Тя плачеше и не каза нищо. Смайли се беше привел до нея и още крещеше:

– Да ви кажа ли защо си тръгнахте рано? Ще ви кажа какво мисля. Трябвало е да хванете последната поща онази нощ от Уейбридж. Той не е дошъл, не сте си разменили марките за гардероба, нали така, затова сте се подчинили на инструкциите и сте пуснали по пощата своята марка, значи имате адрес, не записан, а запаметен, запаметен завинаги: „ако стане нещо, ако не дойда, ето го адреса“ – така ви е казано, нали? Адрес, който никога да не се използва или да се споменава, адрес, който е забравен и запаметен завинаги, нали? Така ли е? Кажете!

Тя се изправи с извърната глава, отиде до бюрото и извади лист хартия и молив. Сълзите все още обливаха лицето ѝ. Написа адреса мъчително бавно, ръката ѝ трепереше и почти спираше между думите.

Той взе листа от нея, сгъна го внимателно и го пхна в портфейла си.

Сега вече можеше да ѝ приготви чай.

Тя имаше вид на дете, спасено от удавяне. Седеше на ръба на дивана, стискаше чашата в малките си длани и я притискаше към тялото си. Крехките ѝ рамене бяха приведени напред, глезените ѝ прилепени здраво един към друг. Докато я гледаше, Смайли разбра, че е разрушил нещо, което никога не е трябвало да докосва, защото е било така крехко. Почувствува се нечистоплътен и груб, а предложеният от него чай беше като напразна компенсация за неговата несръчност.

Не му идваше наум какво да каже. След малко тя се обади:

– Той ви хареса. Наистина сте му допаднали... каза, че сте бил умен човек. Много се изненадах, когато чух Самюъл да нарича друг човек умен. – Бавно поклати глава. Навярно самата реакция я накара да се усмихне. – Казваше, че на света има две сили – положителна и отрицателна. „Какво да правя тогава? – ме питаше той. – Да ги оставя да унищожат реколтата си, само защото ми дават хляб? Творчество, прогрес, сила, цялото бъдеще на човечеството чака пред вратата им – и аз да не ги пусна вътре?“ А аз му казвах: „Но, Самюъл, може би хората са щастливи и без тези неща?“ Но вие знаете, че гои не разсъждаваше за хората по този начин. И не можех за го спра. Знаете ли кое беше най-странното у Фенън? Въпреки всички тези идеи и разговори, той бе решил какво ще направи още много Отдавна. Останалото беше поезия. Липсваше му координация, така му казвах...

– ...и все пак сте му помагали – каза Смайли.

– Да, помагах му. Искаше помощта ми и аз му я давах. Той беше моят живот.

– Разбирам.

– Беше грешка. Той беше като малко момче. Забравяше като малко момче. И беше толкова суетен. Беше решил да го направи и го правеше толкова лошо. Не мислеше за това както вие или аз. Изобщо не мислеше по този начин. За него това беше работа и толкова. Всичко започна много просто. Една вечер ми показа вкъщи чернова на някаква телеграма. Каза ми: „струва ми се, че Дитер трябва да я види“. Това беше всичко. Отначало не можех да го проумея – имам предвид, че той стана шпионин. Защото точно това беше станал, нали? Постепенно го осъзнах.

Започнаха да искат от него специални неща. Музикалната кутия, която получавах обратно от Фрайтаг започна да съдържа заповеди, понякога пари. Казах му: „Виж какво ти пращат – ти желаш ли го?“ Не знаехме какво да правим с парите. В крайна сметка повечето от тях ги раздавахме, не зная защо. Когато го казах на Дитер в онази зима, той много се ядоса.

– През коя зима? – попита Смайли.

– Втората зима с Дитер – 1956 в Мюрен. За пръв път се срещнахме през януари 1955. Тогава започна всичко. Да ви кажа ли още нещо? Унгарските събития не направиха никакво впечатление на Самюъл, изобщо никакво впечатление. Тогава Дитер се беше изплашил за него – зная това, защото Фрайтаг ми каза. Когато тогава през ноември Фенън ми предаваше нещата за Уейбридж, аз направо полудях. Закресях насреща му: „Не виждаш ли, че и те са същите? Същите оръдия, същите деца, които загиват на улицата? Сменена е само мечтата – кръвта си е със същия цвят! Това ли искаш ти?“ На което той отвърна само: „Не, Елза, това е по-различно.“ И аз продължих да пренасям музикалната кутия. Разбирате ли?

– Не зная. Просто не зная. Струва ми се, че да.

– Той беше всичко за мен. Той беше животът ми. Предполагам, че съм се старала да се предпазя. Но постепенно станах част от това, а тогава вече беше твърде късно да спра... И знаете ли – каза тя шепнешком, – имаше моменти, когато бях доволна, моменти, когато светът като че ли аплодираше това, което вършеше Самюъл. Новата Германия далеч не беше приятна гледка за нас. Старите имена се връщаха, имена, които ни бяха плашили като деца. Онази ужасна и тлъста гордост се завърна, можете да я видите дори и в снимките по вестниците, да видите как маршируват под същия такт. И Фенън усещаше това, но, слава богу, той поне не бе преживял това, което видях аз. Бяхме в лагер край Дрезден, където живеехме преди това. Баща ми беше парализиран. Най-много му липсваше тютюнът и аз му свивах цигари от всякакъв боклук, който намирах из лагера, само за да го залъжа. Веднъж един от охраната го видя да пуши и започна да се смее. Дойдоха и други и те се присъединиха към него. Баща ми държеше цигарата си в парализираната си ръка и тя пареше пръстите му. Той не усещаше нищо. Да, когато отново дадох оръжие на германците, когато им дадох пари и униформи, тогава имаше моменти – макар и кратки, – когато бях доволна от това, което вършеше Самюъл. Ние сме евреи и така че...

– Да, зная, разбирам – каза Смайли. – И аз видях малко от това.

– Дитер го каза.

– Дитер го е казал?

– За. На Фрайтаг. Казал на Фрайтаг, Че сте много умен човек. Веднъж преди войната сте успели да измамите Дитер и изминало доста време, преди той да го разбере, така каза самият той. Каза, че сте бил най-добрият от всички, които е срещал.

– Кога ви го каза Фрайтаг?

Изглежда го продължително време. Никога досега не бе виждал толкова безнадеждно отчаяние в едно човешко лице. Спомни си как му бе казала преди: „Рожбите на мъката ми са мъртви.“ Сега разбра смисъла на думите ѝ и го долови, в гласа, когато заговори:

– Не е ли ясно? В нощта, когато уби Самюъл. Това именно е голямата шега, мистър Смайли. Точно в момента, когато Самюъл е можел да направи толкова много за тях – не само по едно парче оттук и оттам, а през цялото време – толкова много музикални кутии – в този момент собственият им страх ги погубва, превръща ги в животни и ги кара да унищожат това, което са създали. Самюъл винаги казваше: „Те ще победят, защото знаят, а другите ще загинат, защото не знаят едно – хора, които работят за една мечта ще работят винаги“ – това каза той. Но аз знаех тяхната мечта, знаех, че тя ще ни унищожи. Нима е останало нещо неунищожено? Дори и мечтата на Христос не е била пощадена.

– Значи Дитер ме е видял в парка с Фенън?

– Да.

– И е помислил...

– Да. Помислил, че Самюъл го е предал. Наредил на Фрайтаг да убие Самюъл.

– Ами анонимното писмо?

– Не зная нищо. Не зная кой го е писал. Предполагам, че някой, който познава Самюъл, някой от службата му, който го е наблюдавал и е знаел. Или пък от Оксфорд, от Партията. Не зная. И Самюъл не знаеше.

– Но последното му писмо...

Тя го погледна и лицето ѝ се сгърчи. Очите ѝ отново се напълниха със сълзи. Сведе надолу глава и промълви:

– Аз го написах. Фрайтаг донесе хартията и аз го написах. Подписът беше предварително поставен. Самюъл се беше подписал саморъчно.

Смайли се приближи към нея, седна наливана и пое ръката ѝ. Тя се извърна към него и в пристъп на ярост започна да рещи:

– Махнете ръцете си от мен! Да не мислите, че съм ваша, защото не им принадлежа? Махайте се! Махайте се и вървете да убиете Фрайтаг и Дитер, подновете играта, мистър Смайли. Но и за минутка не мислете, че съм на ваша страна, чувате ли? Защото аз съм еврейката-скитница, ничия земя, бойното поле за вашите оловни войници. Можете да ме ритате и тъпчете, но никога, никога не ме докосвайте, никога не казвайте, че съжалявате, чувате ли? Махайте се! Вървете и убивайте!

Тя седеше там и трепереше, сякаш ѝ беше студено. На вратата гой се обърна. В очите ѝ нямаше сълзи.

Мендел го чакаше в колата.

ГЛАВА 13

Нерезултатността на Самюъл Фенън

Пристигнаха в Мичъм по обед. Питър Гилам ги чакаше търпеливо в колата си.

– Е, деца, какви новини носите? Смайли му подаде листа от портфейла си.

– Имало е и телефонен номер за извънредни случаи – Примроуз 9747. Проверете го, но се съмнявам и за него.

Питър излезе в коридора и започна да телефонира. Мендел се усамоти в кухнята и се появи след десетина минути с табла, на която имаше бира, хляб и сирене. Гилам се върна и седна, без да каже нищо. Изглеждаше притеснен.

– Е – каза той най-сетне, – какво ти разказа тя, Джордж?

Мендел разчисти, докато Смайли свърши с разказа си за сутрешния разговор.

– Разбирам – каза Гилам. – Много тревожно, няма що. Е, това е всичко, Джордж, сега ще трябва да напиша всичко и ще трябва веднага да отида при Матън. Залавянето на мъртви шпиони не е много интересна игра и кара човек да се чувства нещастен.

– Какъв достъп е можел да има гой във Форин Офис? – попита Смайли.

– Напоследък много голям. Затова са решили и да го подложат на този разговор с вас, както вече знаете.

– До какви материали?

– Още не зная. Допреди няколко месеца е бил в азиатска кантора, но новата му работа е била по-различна.

– Нещо американско, доколкото си спомням – каза Смайли. – Питър?

– Да.

– Питър, мислили ли сте изобщо по въпроса защо толкова много са искали да убият Фенън? Имам предвид следното – дори и да предположат, че ги е предал, защо е трябвало да го убиват? Нищо не печелят.

– Сигурно е така. Като се замисли човек, наистина е нужно някакво обяснение, а всъщност дали е нужно? Ако предположим, че Фукс и

Маклейн ги бяха предали, питам се какво ли би станало тогава. Възможно е да са се страхували от верижна реакция – не само тук, но и в Америка, че и по целия свят. Не биха ли го убили, за да я предотвратят? Има толкова много неща, които никога няма да узнаем.

– Като обаждането в 8.30 ли?

– Довиждане. Стойте тук и чакайте да ви позвъня. Сто на сто Масън ще иска да ви види. Направо ще се юрнат по коридорите, когато им кажа хубавите вести. Ще трябва да си сложа онази усмивка, която пазя за наистина катастрофални новини.

Мендел го изпрати и след това се върна в гостната.

– Най-добре е да си вдигнете краката – каза той. – Видът ви е ужасен.

„Мундт или е тук, или не е – мислеше си Смайли, докато лежеше на леглото по жилетка с ръце на тила. – Ако не е, свършено е с нас. Тогава Масън ще трябва да решава какво да прави с Елза Фенън, а аз предполагам, че няма да направи нищо. Ако Мундт е тук, причините за това са три: Първо – защото Дитер му е казал да остане и да наблюдава как утихват нещата, второ – защото се е изложил и се страхува да се върне и трето – защото не си е свършил работата. Първото не е вероятно, защото не е в стила на Дитер да поема излишни рискове. А и идеята не е много смислена. Второто не е вероятно, защото докато Мундт се страхува от Дитер, той несъмнено се страхува и от обвинение в убийство тук. Най-мъдрото му решение ще е да замине за друга страна. По-вероятно е третото. Ако бях на мястото на Дитер, щях да се тревожа най-много за Елза Фенън. Онова момиче Пиджън е извън играта – ако я няма Елза да попълни празните места в показанията ѝ, тя не представлява никаква опасност. Тя не беше конспираторка и няма причина да е запомнила приятеля на Елза от театъра. Да, истинската опасност – това е Елза.“

Съществуваше, разбира се, и крайната възможност, която Смайли не беше в състояние да прецени – възможността Дитер да има други агенти, които да контролира тук чрез Мундт. По принцип беше склонен да я отхвърли, но несъмнено тази мисъл е минала през ума на Питър.

Не, все пак нещо не беше както трябва, нещата не изглеждаха „чисти“. Реши да започне отново.

Какво знаем? Надигна се, за да потърси хартия и молив и главата

му веднага започна да тупти. Напук на всичко той стана и взе молив от вътрешния джоб на самото си. В куфарчето си имаше подложка за писане и празни листи. Върна се на леглото, подреди възглавниците удобно, взе четири аспирина от шишенцето на масичката и се облегна на възглавниците, протегнал пред себе си късите си крака. Започна да пише. Отначало изписа заглавието с четливия си, школуван почерк и го подчерта.

Какво знаем?

След това започна стъпка по стъпка да си припомня, като се старееше да прави това възможно най-безпристрастно, последователността на събитията до този момент:

„В понеделник, 2 януари, Дитер Фрай ме вижда да разговарям с агента му и заключава...“ Да, до какво заключение всъщност стига Дитер? Че Фенън си е признал, че е щял да признае? Че Фенън е мой агент? ...и заключава, че Фенън е опасен поради причини, които все още не знаем. На следващата вечер, първия вторник от месеца, Елза Фенън занася доклада на съпруга си в музикална кутия до театъра в Уейбридж по уговорения начин и оставя кутията на гардероба, за което получава марка. Мундт е трябвало да донесе собствена музикална кутия и да направи същото. После по време на представлението Елза и Мундт е трябвало да си разменят марките за гардероба. Мундт не се появява. Съответно тя прибегва до процедурата за извънредни случаи и пуска марката си по пощата до уговорен адрес. Напуска театъра по-рано, за да свари последната поща от Уейбридж. После се прибира с колата си у дома, където я посреща Мундт, който, по това време, вече е убил Фенън, вероятно по нареждане на Дитер. Застрелял го е от упор още щом го е срещнал в коридора. Като познавам Дитер, предполагам че отдавна е взел мерки да се снабди предварително с няколко празни листа с подписи на Сам Фенън, подправени или автентични, в случай че му се наложи да го компрометира или изнудва. Като предполагам, че е било така, Мундт е носел със себе си лист, за да напише последното писмо на Фенън над неговия подпис на собствената му машина. В ужасната сцена, която навярно се разиграва след пристигането на Елза, Мундт осъзнава, че Дитер е изтълкувал погрешно срещата на Фенън със Смайли, но разчита на Елза да запази репутацията на мъртвия си съпруг, да не говорим за собственото й съучастие. По този начин Мундт си осигурява някаква сигурност. Той накарава Елза да напише писмото, навярно защото не е имал доверие в собствения си английски. (Забележка: Кой тогава, по дяволите, е написал първото писмо, анонимното?) Вероятно тогава

Мундт поисква музикалната кутия, която не успява да вземе, а Елза му казва, че се е подчинила на инструкциите за подобен случай и че е пратила по пощата марката от гардероба до адреса в Хампстед, оставяйки музикалната кутия в театъра. Мундт реагира по един знаменателен начин: накарва я да се обади в театъра и да уреди той да прибере музикалната кутия още тази нощ на път за Лондон. От което следва, че или адресът, на който е пратена марката, вече е невалиден, или че Мундт е възнамерявал на този етап да се завърне у дома си рано сутринта, когато няма да има време да прибере марката и кутията. Смайли посещава Уолисън рано сутринта в сряда, 4 януари и по време на първия разговор приема обаждане в 8.30 от телефонната централа, което (извън всяко съмнение) Фенън поръчва в 19.55 предната вечер. ЗАЩО? По-късно през същата сутрин С. се връща при Елза Фенън, за да попита за обаждането в 8.30 – което тя е знаела (сама го признава), че „ще ме притесни“ (несъмнено ласкавото описание на Мундт за моите способности е имало ефект). След като разказва на С. една глупава история за лоша памет, тя изпада в паника и звъни на Мундт. Той, навярно снабден със снимка или с описание от Дитер, решава да ликвидира С. (дали му е било наредено от Дитер) и по-късно през този ден почти успява. (Забележка: Мундт връща колата в гаража на Скар чак през нощта на четвърти. Това обаче не доказва, че Мундт не е имал намерение да лети по-рано същия ден. Ако първоначално е планирал да лети сутринта, спокойно е можел да остави колата на Скар по-рано и да отиде до летището с автобус.) Много вероятно е Мундт да променя плановете си след обаждането на Елза. Не е ясно дали ги променя заради обаждането ѝ.

Възможно ли е Мундт да изпадне в паника от Елза? Така че това да го накара да остане, да убие Адам Скар – кой можеше да каже?

В коридора звънеште телефонът.

– Джордж, обажда се Питър. Никаква радост около адреса или телефонния номер. Сляпа стена.

– Какво искате да кажете?

– И телефонът, и адресът водят до едно и също място – обзаведен апартамент в Хайгейт.

– Е, и?

– Нает от пилот в Луфтойропа. Платил си наема за два месеца на 5 януари и оттогава не се е вясвал.

– По дяволите.

– Хазайката си спомни Мундт много добре. Приятел на пилота. Много симпатичен господин бил, за германец, разбира се, много щедър.

Често преспивал на дивана.

– О, господи.

– Претърсих цялата стая. Като с микроскоп. В ъгъла има писалище. Всички чекмеджета бяха празни. Само в едно намерих марка от театрален гардероб. Откъде ли може да е? Ако ти е до смях, намини към Цирка. Целият Олимп кипи от дейност. А, между другото...

– Да?

– Поразшетах се из апартамента на Дитер. Пак ударих на камък. Заминал си е на 4 януари. При това не се е обадил да не му носят повече мляко.

– Прегледахте ли му пощата?

– Никога не е получавал нищо, освен сметки. Хвърлих поглед и към гнезденцето на другаря Мундт – две стаички на Търговското представителство. Мебелите са изнесени, всичко останало – също. Съжалявам.

– Разбирам.

– Ще ви кажа обаче нещо странно, Джордж. Спомняте ли си когато споменах, че мога да се добера до личните вещи на Фенън – портфейл, бележник и така нататък? От полицията.

– Да.

– Е, направих го. В бележника му името на Дитер е изписано цялото, а срещу него – телефонният номер на Търговското представителство. Страшно нахалство.

– Нещо повече е. Това е лудост. Боже господи.

– На страничката за 4 януари пише „Смайли, пак. Обажд. в 8.30“. Това се потвърждава от записка на трети, която казва следното: „поръчка за обажд. за сряда сутрин.“ Ето ви вашето тайнствено обаждане.

– Все още без обяснение. – Настъпи пауза.

– Джордж, пратих Феликс Тавърнър до Форин Офис да се повърти малко там. По-лошо е, отколкото очаквахме в едно отношение, но пък в друго е по-добре.

– Защо?

– Ами Тавърнър се добрал до регистъра за движение на документите за последните две години. Успял да открие кои документи са били отбелязани за отдела на Фенън. Когато се изисква някой документ от този отдел, трябвало да се попълва бланка за заявка.

– Слушам ви.

– Феликс открил, че по три или четири папки обикновено са били отбелязвани като предадени на Фенън, а връщането им е отбелязвано в понеделник сутрин. Изводът е, че ги е носел у дома си по време на

уикенда.

– Боже господи!

– Странното обаче е това, Джордж, че през последните три месеца, фактически от преназначението му, той е носел у дома си разсекретени материали, които не представляват интерес за никого.

– Но именно през последните шест месеца той е започнал да се занимава със секретни документи – каза Смайли. – Можел е да взема у дома си всичко, което пожелае.

– Зная, но не го е правил. Всъщност човек може да си помисли, че е постъпвал така съзнателно. Носел е вкъщи съвсем безинтересни неща, свързани с ежедневната му работа. Колегите му не могат да проумеят това сега – вземал е документи, които засягат проблеми извън обсега на отдела му.

– И разсекретени.

– Да, без никаква стойност за разузнаването.

– А как е било по-рано, преди да премине на новата работа? Какви материали е носел тогава у дома си?

– Според очакванията – документи, които е използвал през деня, с политически характер и така нататък.

– Секретни?

– Някои – да, други – не. Както му паднали.

– Но нищо неочаквано, не нещо по деликатен проблем, който не го е засягал?

– Не. Нищо. Имал е страхотна възможност и просто не се е възползвал. Шантава работа, според мен.

– Такъв е бил наистина, щом е записал името на своя контролор в бележника си.

– А за следното – мислете си, каквото искате: уредил си бил във Форин Офис да отсъства на четвърти – деня след смъртта му. Сигурно е имал много важна причина, тъй като е бил голям работяга.

– Какво прави Мастън по този въпрос? – попита Смайли след кратка пауза.

– Преглежда материалите в момента и тича при мен на всеки две минути, за да ме засипва с тъпи въпроси. Струва ми се, че твърдите факти го карат да се чувства самотен.

– А, ще се пребори с тях, Питър, не се безпокойте.

– Вече започна да твърди, че целият случай с Фенън почива единствено на показанията на някаква невротичка.

– Благодаря, че ми се обадохте, Питър.

– Ще се видим, стари момко. Засега си налягай парцалите.

Смайли постави обратно слушалката и се попита къде ли може да е Мендел. На масичката в коридора имаше вечерен вестник и той мерна бегло заглавието, на първа страница „Линчуване: протест на световното еврейство“, а под него материал за линчуването на магазинер-евреин в Дюселдорф. Отвори вратата на гостната – Мендел го нямаше там. После го зърна през прозореца – надянал градинската си шапка, той нанасяше яростни удари по един дънер в предната градина. Смайли го погледа известно време, а след това се заизкачва нагоре, за да си почине. Когато беше вече почти на горната площадка на стълбището, телефонът иззвъня отново.

– Джордж, извинете, че ви безпокоя пак, но става въпрос за Мундт.

– Да?

– Излетял е снощи за Берлин със самолет на Британските европейски авиолинии. Пътувал под друго име, но една стюардеса го разпознала лесно. Това е всичко. Лош късмет, приятелю.

Смайли натисна вилката, а след това набра Уолиътън 2944. Телефонът отсреща даде свободно. Внезапно звъненето се прекъсна и вместо него чу гласа на Елза. Фенън:

– Ало... ало... ало?

Бавно постави слушалката на мястото ѝ. Беше жива.

Защо точно сега? Защо Мундт трябва да се прибере точно сега, пет седмици след убийството на Фенън и три седмици след убийството на Скар? Защо бе премахнал по-малката опасност – Скар, – а е оставил Елза Фенън непокътната, невротизирана и огорчена, за която беше възможно всеки момент да захвърли безопасността си и да разкаже всичко? С какво е можела онази ужасна нощ да я остави незасегната? Как можеше Дитер да се доверява на жена, чиито връзки с него са толкова тънки? Доброто име на съпруга ѝ не можеше повече да остане неопетнено; беше ли възможно тя, в някакво бог знае какво настроение за мъст или разкаяние, да разкрие цялата история? Вярно е, че е добре да измине известно време между убийството на Фенън и това на жена му, но каква бе тази информация, тази опасност, която бе накарала Мундт да си замине снощи? Някакъв безжалостен и сложен план за опазване в тайна предателството на Фенън явно бе зарязан и оставен недовършен. Какво се бе случило вчера, което Мундт може да е узнал? Или пък времето му на отпътуване бе просто съвпадение?

Смайли отказваше да повярва в случайността на съвпадението. Щом Мундт бе останал в Англия след двете убийства и нападението над

Смайли, той не го е направил нарочно, а е чакал някаква възможност или събитие, което да му даде шанс. Иначе не би стоял тук и минута повече, отколкото бе необходимо. И все пак какво бе правил след смъртта на Скар? Скрит в някоя самотна стая, изолиран от светлина и новини. Защо тогава излита за родината си така внезапно?

А Фенън – какъв шпионин можеше да бъде той, когато е събирал ненужна информация за господарите си, а е държал в ръцете си такива скъпоценни камъни? Промяна в душата му навярно? Отслабване на целенасочеността? Защо тогава не е казал на жена си, за която неговото престъпление е било непрестанен кошмар, която би се възраждала от промяната в него? Като че ли Фенън никога не е проявявал никакви предпочитания спрямо секретните документи – носел е у дома си просто това, което му се е налагало да преглежда служебно през деня. Едно отслабване в целенасочеността обаче би обяснило странната покана за Марлоу и убеждението на Дитер, че Фенън го предава. И кой е авторът на анонимното писмо?

Нищо не идваше на мястото си, абсолютно нищо. Самият Фенън – интелигентен, образован и привлекателен, – бе мамил толкова естествено и умело. Смайли наистина го бе харесал. Защо тогава този изпечен измамник ще прави невероятната грешка да записва името на Дитер в бележника си, както и да показва толкова занижени преценки и интерес спрямо подбора на секретните материали?

Смайли отиде горе, за да опакова няколкото неща, които Мендел му бе донесъл от Байуотър Стрийт. Това беше краят.

ГЛАВА 14

Дрезденски фарфор

Застана пред входната врата и остави долу куфара си, тършувайки за ключ. Като отваряше вратата, си припомни как Мундт бе стоял там, загледан в него, спомни си тези много бледи сини очи, които го измерваха със студен поглед. Нелепо беше да се мисли за Мундт като за ученик на Дитер. Мундт бе процедурал с твърдостта на обучен наемник – резултатен, целенасочен, тесногръд. В техниката му нямаше нищо оригинално – във всичко се бе проявявал като сянка на господаря си. Сякаш блестящите и родени от въображението на Дитер трикове са били събрани в наръчник, който Мундт е научил наизуст и които е подсолявал със собствената си бруталност.

Смайли нарочно не бе оставил друг адрес за препращане на пощата му и сега на изтривалката зад вратата имаше цял куп вестници и писма. Вдигна ги, остави ги на масичката в коридора и започна да отваря врати и да оглежда наоколо, а на лицето му имаше озадачено и унило изражение. Собственият му дом сега му се струваше чужд, студен и плесенясъл. Като се движеше бавно от стая в стая, за пръв път започна да осъзнава колко празен бе станал животът му.

Потърси кибрит, за да запали газовата горелка, но не намери. Седна в едно кресло в дневната и очите му забродиха по рафтовете на библиотеката, по различните дреболии, които бе донесъл от пътуванията си. Когато Ан го напусна, той се бе постарал да заличи всякаква следа от нея. Беше махнал дори и книгите я. Но малко по малко бе започнал да позволява някои символи, които свързваха живота му с нейния, да си възвърнат правото на съществуване – годишни подаръци от близки приятели, които му бяха твърде скъпи, за да ги махне. Сред тях бяха един скица на Вато от Питър Гилам, една дрезденска фарфорова групова статуетка, подарена от Стийд-Аспри.

Стана от стола и се приближи до шкафа в ъгъла, където стоеше статуетката. Обичаше да се наслаждава на красотата на фигурките, на малката куртизанка в стил рококо, облечена в овчарски дрехи, която протягаше ръце към един обожаваш я любовник, а лицето ѝ бе обърнато с обещаващ поглед към друг. Почувствува се неуверен в способностите пред това крехко съвършенство, както се бе почувствувал пред Ан, когато за пръв път бе започнал покоряването ѝ, учудило обществото. Тези

фигурки като че ли внасяха някакво успокоение в душата му – беше безсмислено да се очаква вярност от Ан, съща както и от тази дребна овчарка под стъклен похлупак. Стийд-Аспри бе купил статуетката от Дрезден преди войната; тя бе най-голямата гордост в колекцията му и той им я подари. Навярно се е досещал, че един ден Смайли ще има нужда от простичката философия, която изразяваше тя.

Дрезден – от всички немски градове това бе любимецът на Смайли. Обичаше архитектурата му, странната смесица от средновековни и класически сгради, напомняща понякога на Оксфорд, неговите куполи, кули и игли, позеленелите медни покриви, които блещукаха под горещото слънце. Името му означаваше „град на горските жители“ и именно в него Вацлав Бохемски е почитал средновековните поети с дарове и привилегии. Смайли си спомни последното си пребиваване там, когато бе ходил на гости на един познат от университета, професор по филология, с когото се бе запознал в Англия. Тогава бе зърнал Дитер Фрай да куца из затворническия двор. Все още го виждаше пред очите си – висок и гневен, чудовищно променен от стриганата си глава, някак си прекалено голям за този тесен затвор. Дрезден, спомни си той, беше родно място и на Елза. Спомни си някои неща за нея, които бе научил от досието ѝ в министерството – Елза Фрайман (по баща), родена в 1917 в Дрезден, Германия, от родители германци; учила в Дрезден; била е в затвора от 1938 до 1945. Опита се да си я представи на фона на дома ѝ, в едно аристократично еврейско семейство, което прекарва живота си сред обиди и преследвания. „Мечтаех за дълга руса коса, а те ме остригаха.“ Сега разбра защо боядисва косата си и от това усети някаква болка в стомаха. Тя можеше да бъде като тази овчарка – със закръглен бюст, привлекателна. Ала тялото ѝ било прекършено от глад, затова сега беше крехко и грозно, като скелета на дребно птиче.

Представи си я в онази ужасна нощ, когато е открила убица на съпруга си до трупа му, чу нейното задъхано и изпълнено с хлипове обяснение защо Фенън е бил в парка със Смайли; а Мундт, равнодушно ѝ е обяснявал и убеждавал, за да я принуди най-накрая отново да вземе участие, против волята си, в това най-ужасно и безсмислено престъпление – завлича я до телефона и я кара да се обади в театъра, оставяйки я след това измъчена и изтощена да се оправя с разпитите, които несъмнено идваха след това, дори да напише на машината онова глупаво прощално писмо на Фенън на неговия подпис. Всичко това бе неимоверно нечовешко, а за Мундт, добави той на себе си, то беше страшен риск.

Разбира се, до този момент тя се бе проявявала като надеждна

съратничка, хладнокръвна и, като парадокс, по-умела от Фенън в техниката на шпионажа. А и господ е свидетел, че за жена, която е преживяла нощ като онази, държането ѝ на първата им среща беше истинско чудо.

Докато стоеше и гледаше малката овчарка, застанала за вечни времена между двамата си почитатели, през ума му, при това съвсем спокойно, мина мисълта, че имаше и друго, при това съвсем различно решение за случая със Самюъл Фенън, решение, което поставяше всяка подробност на мястото ѝ, което намираше обяснение за дразнещите несъответствия, проявяващи се в характера на Фенън. Мисълта за това решение бе започнала като академично упражнение, в което липсваха каквито и да било имена и личности; Смайли подреждаше героите като фигури в детска игра-загадка, извъртайки ги ту в едно положение, ту в друго, за да ги намести в сложната мозайка от установени факти – и тогава, в един миг, търсеното изображение върху дъската се получи с такава сигурност, че това престана да е игра.

Сърцето му заби по-бързо, когато с нарастващо удивление Смайли повтори пред себе си цялата история, възстанови сцени и случки в светлината на откритието си. Сега вече знаеше защо Мундт бе заминал точно в онзи ден, защо Фенън бе избирал толкова маловажни неща за Дитер, защо бе поръчал събуждането в 8.30 и защо съпругата му се бе спасила от систематичното варварство на Мундт. Сега, най-сетне, знаеше кой бе написал анонимното писмо. Видя как бе станал глупава жертва на собствената си сантименталност, как погрешно си бе играл със силата на ума си.

Отиде до телефона и набра номера на Мендел. След като говори с него, веднага позвъни на Питър Гилям. После сложи шапката и палтото си и отскочи до Слоун Скуеър. От малко вестникарско магазинче до магазините „Питър Джоунс“ купи пощенска картичка, на която беше изобразено Уестминстърското абатство. Слезе в метрото и се отправи на север, към Хайгейт, където слезе. В главната поща купи марка и адресира картичката с ъгловати печатни букви, издаващи континентално влияние, до Елза Фенън. На мястото, отредено за текст, написа в лек готически стил: „Искаше ми се да си тук.“ Пусна картичката и си погледна часовника, след което се върна на Слоун Скуеър. Беше привършил задачите си.

Тази нощ спа добре, стана рано на следната сутрин, събота, и излезе, за да си купи кроасони и малко кафе на зърна. Направи си голямо

количество кафе и седна в кухнята да чете „Таймс“ и да закусва. Чувствуваше се спокоен, което му се стори много любопитно и когато телефонът иззвъня, той сгъна вестника внимателно, преди да се качи горе и да вдигне слушалката.

– Джордж, обажда се Питър – гласът беше напрегнат, почти триумфиращ. – Джордж, тя си показа рогата, бас ловя, че е така!

– Какво стана?

– Пощата пристигна точно в 8.55. В 9.30 тя вече бързаше надолу по алеята. Отиде направо на гарата и хвана влака в 9.52 за гара Виктория. Каних Мендел на влака и хукнах след тях с колата, но пристигнах на гарата след влака.

– Как ще се свържете отново с Мендел?

– Дадох му номера на хотел Гровнър, където съм сега. Ще ми звънне веднага щом има възможност и аз ще отида при него, където и да е.

– Питър, всичко ще бъде направено внимателно, нали?

– Ще бъдем внимателни като нежен ветрец, драги момко. Струва ми се, че се е побъркала. Търчи като хрътка.

Смайли затвори телефона. Взе отново „Таймс“ и започна да преглежда колоната с театрални представления. Трябва да е прав... трябва.

Сутринта се проточи мъчително бавно. Понякога заставаше до прозореца с ръце в джобовете и се заглеждаше в дългокраките кенсингтънски девойки, които обикаляха магазините със симпатични млади мъже в сини пуловери, или в мъжете, които с доволни физиономии почистваха колите пред домовете си, за да се съберат след малко на разговор за автомобили, а после да се отправят надолу по улицата, за да изпият първата халба за уикенда.

Най-сетне спокойствието на този като че ли безкраен ден бе нарушено от звъна на вратата. Мендел и Гилам се вмъкнаха вътре, ухилени до уши и гладни като вълци.

– Кукичка, месина и тежест – каза Гилам. – Но нека Мендел да ви разкаже – той свърши повечето мръсна работа. Аз само отидох да довърша делото.

Мендел разказа всичко точно и без пропуски, загледан в пода пред краката си и леко наклонил тясната си глава на една страна.

– Тя се качи на влака за Виктория в 9.52. Държах се на разстояние от нея на влака, но се закачих за нея пак на бариерата. След това взех такси до Хамърсмит.

– Такси? – не се съдържа Смайли. – Трябва наистина да е полудяла.

– Направо няма спиране. И без друго за жена се движи бързо, но по перона почти тичаше. Слезе на Бродуей и отиде до театър Шеридан. Пробва вратите към касата, но бяха заключени. Поколеба се малко, а след това влезе в едно кафене на петдесет-шейсет метра надолу по улицата. Поръча си кафе и го плати веднага. След около четиридесет минути пак отиде до театъра. Касата вече работеше. Аз се промъкнах след нея и се наредих на опашката. Купи два задни билета за идния четвъртък, ред Т, места 27 и 28. Щом излезе от театъра, сложи единия билет в плик и го запечата. След това го пусна в пощенска кутия. Не видях адреса, но на плика имаше марка от шест пенса.

Смайли седеше неподвижно.

– Питам се – каза той, – питам се дали ще дойде.

– Настигнах Мендел в театъра – намеси се Гилам. – Проследил я до кафенето и ми се обади. След това влязъл и той вътре.

– И на мен ми се припи кафе – продължи Мендел. – Мистър Гилам се присъедини към мен. Оставих го там, когато отидох на опашката в театъра, а той напусна кафенето малко по-късно. Добре свършихме работата, няма проблеми. Нещо е превъртяла, сигурен съм. Но не е подозрителна.

– Какво направи тя след това? – попита Смайли.

– Върна се направо на гара Виктория. Там я оставихме.

Настана известно мълчание, после Мендел се обади:

– Какво ще правим сега?

Смайли премигна и се взря със сериозен поглед в сивото лице на Мендел.

– Ще си купим билети за четвъртък за Шеридан.

Заминаха си и той пак остана сам. Още не бе прегледал пощата си, която се бе натрупала в негово отсъствие. Окръжни писма, каталози от книжарницата „Блакуелс“, сметки и обикновената колекция от рекламни купони за сапуни, замразен грах, фишове за тото и няколко лични писма, които лежаха неотворени на масичката в коридора. Взе ги със себе си в гостната, настани се в едно кресло и започна първо с личните писма. Имаше едно от Мастън и докато го четеше, обзе го нещо, което можеше да се сметне за неудобство.

Драги Джордж,

Със съжаление научих от Гилам за нещастния случай с вас.

Надявам се, че вече сте се възстановил напълно.

Навярно си спомняте, че в един разгорещен момент ми написахте писмо, в което си подадохте оставката преди нещастieto с вас. Искам да ви уверя, че, разбира се, не вземам това на сериозно. Има моменти, в които, когато събитията се струпат върху ни, чувството ни за перспектива пострадва. Ала стари бойци като нас, Джордж, не могат така лесно да бъдат отделени от дирята. Очаквам с нетърпение да ви видя отново сред нас веднага щом се оправите, а междувреме ние продължаваме да ви смятаме като стар и предан член на Отдела.

Смайли остави писмото настрана и се зае със следващото. Просто за мигне разпозна почерка; просто за миг се загледа вяло в марката от Швейцария и хартията от скъп хотел. Изведнъж се почувствува малко зле, зрението му се замъгли, пръстите му сякаш загубиха силата си и едва отвориха писмото. Какво можеше да иска тя? Ако бяха пари, тя можеше да има всички негови спестявания. Парите бяха негови и можеше да прави с тях каквото си иска; ако му доставеше удоволствие да ги пръсне за Ан, щеше да го направи. Нямахше какво друго да й даде – тя го бе взела преди много време. Бе взела смелостта му, любовта, състраданието, беше ги сложила самодоволно в кутийката си за бижута, за да ги погалва понякога в следобедите, когато кубинското слънце кара времето да замира, да ги размахва може би пред очите на последния си любовник, дори да ги сравнява с подобни дрънкулки, които други са й носели преди или след това.

Скъпи Джордж,

Искам да ти направя предложение, което нито един мъж не би приел. Искам да се върна при теб.

Отседнала съм в хотел Бор-о-лак в Цюрих до края на месеца. Обади ми се, ако решиш нещо.

Ан

Смайли повдигна плика и погледна адреса на подателя – „Мадам Хуан Алвида“. Не, нито един мъж не би приел такова предложение. Нито една мечта не можеше да надживее радостта на Ан от заминаването й с онзи сладникав латиноамериканец, който се хилеше като портокалова кора. Веднъж Смайли бе гледал на филмов преглед как Алвида печели някакво състезание в Монте Карло. Най-отблъскващото нещо у него, спомни си той, бяха космите по ръцете му. С шофьорските очила, с маслото по себе си и онзи смешен лавров венец той изглеждаше точно като

някаква човекоподобна маймуна, току-що паднала от дървото. Беше облечен в бяла тениска, която се бе запазила учудващо честа по време на състезанието и на този ослепителен фон черните му ръце изпъкваха още по-отблъскващо.

Такава си беше Ан: Обади ми се, ако решиш нещо. Прецени живота си, виж дали може да се изживее наново и ми се обади. Отегчих се от любовника си, той се отегчи от мен, позволи ми отново да разтърся твоя свят – моят собствен ми е доскучал. Искам да се върна при теб... искам...

Смайли се надигна и все още с писмото в ръка застана пред фарфоровата статуетка. Остана там няколко минути, загледан в малката овчарка. Беше толкова красива.

ГЛАВА 15

Последното действие

Салонът на театър Шеридан, където се играеше Едуард II в три действия, бе пълен. Гилам и Мендел седяха в края на балкона, който беше във формата на широко „U“, обърнато към сцената. Левият му край откриваше гледка към задните редове, които иначе оставаха скрити. Едно празно място отделяше Гилам от компания студенти, които очакваха с вълнение вдигането на завесата.

Двамата гледаха замислено надолу към неспокойното море от движещи се глави и размахвани програми, полюшващи се внезапно, когато закъснелите заемаха местата си. Гледката напомняше на Гилам ориенталски танц, при който незначителните жестове на ръце и нозе оживяваха неподвижното тяло. От време на време хвърляше поглед към задните редове на партера, но все още нямаше помен от Елза Фенън или нейния гост.

Точно в края на увертюрата той отново погледна към двете свободни места на задния ред и сърцето му подскочи, когато видя дребничката фигура на Елза Фенън да седи изправена и неподвижна, втренчила се напред към залата като дете, което се учи на добро поведение. Мястото от дясната ѝ страна, по-близо до пътеката, беше все още празно.

Отвън на улицата такситата спираха набързо пред входа на театъра и един значителен брой от техните солидни и не дотам солидни клиенти даваха щедри бакшиши на шофьорите и прекарваха пет минути в търсене на билетите си. Таксито на Смайли подмина театъра и го стовари пред хотел Кларендън, където той се отправи незабавно към ресторанта и бара на долния етаж.

– Очаквам да ме потърсят по телефона всеки момент – каза той. – Името ми е Савидж. Ще ми се обадите, нали?

Барманът се обърна и каза нещо на момичето до телефона.

– И едно малко уиски със сода, моля. Ще пийнете ли и вие едно?

– Благодаря, сър, но никога не посягам към алкохол.

Завесата се вдигна и откри полузатъмнената сцена; Гилам, който се взираше към задната част на салона, се опита без особен успех да се

пребори с внезапната тъмнина. Постепенно очите му свикнаха със слабата светлина, идваща от аварийните лампи и гои успя да различи Елза в полумрака; мястото до нея беше още празно.

Между последния ред и пътеката, която минаваше покрай задната част на салона, имаше само една ниска преграда, а зад нея се намираха няколко врати, които извеждаха към фойето, бара и гардероба. За кракък миг една от тези врати се отвори и лъч светлина попадна като по план върху Елза Фенън, отрязвайки като с черта едната страна на лицето й, за да направи вдлъбнатините по него контрастно черни. Тя леко наклони глава, сякаш се заслушваше да чуе нещо зад себе си, понечи да се надигне на мястото си, после отново се отпусна, подлъгана, и възстанови предишната си поза.

Гилам почувствува докосването на Мендел, обърна се и видя слабаватото му лице да се протяга напред, с поглед зад него. Проследи погледа на Мендел и се взря надолу в кладенеца на театъра, където висока фигура бавно се промъкваше към задните редове; фигурата беше впечатляваща и принадлежеше на човек, изправен и симпатичен, над чието чело се поклащаше кичур черна коса. В него бе вперил онемял поглед Мендел, в този елегантен исполин, който накуцваше по пътеката между редовете. Той излъчваше нещо различно, нещо възпиращо и тревожно. Гилам следеше през очилата си бавното му и целенасочено придвижване, възхищаваше се от изяществото и мярата на неравномерната му походка. Открояваше се, беше човек, който се запомня, човек, който докосва акорд дълбоко в преживяното от теб, човек с дарбата на универсална фамилиарност; за Гилам той беше живата част от всички наши романтични видения – той стоеше изправен до мачтата с Джоузеф Конрад, диреше изгубената Гърция заедно с Байрон, а с Гьоте посещаваше сенките на класическите и средновековните приизподни.

В походката му, при която отмяташе здравия си крак напред, се чувствуваше предизвикателство и властност, които не оставаха незабелязани. Гилам с почуда видя как сред публиката се обръщаха глави, чиито погледи го следваха покорно.

Гилам избута Мендел и бързо излезе през резервната врата в коридора. Слезе няколко стъпала надолу и най-сетне се озова във фойето. Касата вече бе затворила, но момичето все още се мъчеше над лист с усърдно изписани цифри, изпъстрени с поправки и изтривания.

– Извинете – каза Гилам, – но трябва да използвам телефона ви. Спешно е, моля ви!

– Шт! – размаха тя нетърпеливо молив си към него, без да вдигне

поглед.

Косата ѝ беше с миши цвят, мазната ѝ кожа лъщеше от умората на късните нощни часове и диетата от пържени картофи. Гилам почака малко, питайки се колко време щеше да ѝ е необходимо да намери отговора на този лабиринт от числа, който да съвпада с купчината банкноти и монети в касичката до нея.

– Слушайте – не се стърпя гой. – Аз съм офицер от полицията – горе има двама герои, които са хвърлили око на постъпленията ви тази вечер. Ще ми позволите ли да се обадя по телефона ви?

– О, боже – изпъшка тя уморено и го погледна за пръв път. Носеше очила и беше много обикновена. Не изглеждаше нито разтревожена, нито впечатлена. – По-добре да дойдат и да вземат тези гадни пари. Направо полудявам от тях. – Избута листа със сметките си настрани и отвори една странична врата, през която Гилам се вмъкна вътре.

– Не може да се нарече свястно място, нали? – каза момичето и се ухили. Гласът ѝ носеше белезите на почти културно произношение – вероятно беше лондонска студентка, която идва тук вечер, за да изкара по нещо. Избра номера на хотел Кларендън и помоли за мистър Савидж. Почти веднага чу гласа на Смайли.

– Тук е – каза Гилам. – Бил е тук през цялото време. Сигурно си е купил допълнителен билет, защото седеше в предната част на салона. Мендел го видя да куцука по пътеката.

– Да куцука?

– Да, това не е Мундт. Това е другият, Дитер.

Смайли замълча и след малко Гилам попита:

– Джордж, там ли сте?

– Страхувам се, че ударихме на камък, Питър. Против Дитер нямаме нищо. Кажете на хората да се прибират – няма да намерят Мундт тази вечер. Първото действие свърши ли?

– Всеки момент трябва да спуснат завесата за почивка.

– Ще дойда след двадесетина минути. Не изпускайте Елза – все едно, че сте смъртта. Ако си тръгнат и се разделят, Мендел да тръгне след Дитер. За последното действие стойте във файето, в случай, че си тръгнат по-рано.

Гилам остави слушалката и се обърна към момичето.

– Благодаря – каза той и остави четири пенса на масата пред нея. Тя бързо ги прибра и здраво ги тикна в ръката му.

– За бога – каза тя, – не ми създавайте допълнителни неприятности.

Той излезе на улицата и каза нещо на човека в цивилни дрехи,

който се разхождаше по тротоара. След това забърза назад и седна до Мендел точно когато завесата се спускаше в края на първо действие.

Елза и Дитер седяха един до друг. Разговаряха щастливо, Дитер се смееше, Елза бе жизнена, сякаш бе кукла, съживена от господаря си. Мендел ги наблюдаваше с удивление. Тя се засмя на нещо, което ѝ каза Дитер, наведе се напред и сложи длан върху ръката му. Видя тънките ѝ пръсти на фона на официалния му костюм, видя Дитер да скланя глава към нея и да ѝ шепне нещо, което отново я накара да се засмее. Докато Мендел ги наблюдаваше, светлините изгаснаха и шумът от разговорите заглъхна – публиката се приготвяше за второто действие.

Смайли излезе от хотела и се запъти бавно по тротоара към театъра. Когато мислеше за това сега, стори му се съвсем логично да дойде именно Дитер, защото би било истинска лудост да се изпрати Мундт. Питаше се колко време ще мине, преди Елза и Дитер да разберат, че не я е повикал Дитер, че не Дитер е изпратил картичката по доверен куриер. Това, мислеше си той, щеше да бъде интересен момент. Единственото, за което се молеше, беше възможността за още един разговор с Елза Фенън.

Няколко минути по-късно той се шумгна тихо на празното място до Гилам. Не беше виждал Дитер много отдавна.

Не се беше променил. Същият невероятен романтик с магическата сила на шарлатанин; същата незабравима фигура, която се бе мъчила над развалините на Германия, с непреклонна целеустременост, със сатанинска енергия, мрачен и бърз като северните богове. Онази вечер в клуба Смайли беше излъгал – Дитер наистина не се побираше в никакви измерения, неговата хитрост, самоувереност, сила и мечта – всички те бяха неестествени по величина, която не можеше да бъде смалена от ограничаващото влияние на жизнения опит. Той беше човек, който действуваше в абсолютни измерения, нетолерантно и безкомпромисно.

Рояк спомени нападна Смайли, докато седеше в притъмнелия театър и наблюдаваше Дитер сред морето неподвижни лица, спомени за споделени опасности, за взаимно доверие, когато всеки от тях бе държал в ръцете си живота на другия... Просто за секунда Смайли се попита дали Дитер не го е видял, за секунда го обзе чувството, че усеща как очите на Дитер го наблюдават в полумрака.

Смайли стана малко преди края на второто действие; докато завесата се спускаше, бързо се отправи към страничния изход и дискретно остана да чака в коридора до звънеца за последното действие. Мендел дойде при него малко преди края на почивката, а Гилам се промъкна покрай тях, за да вземе поста си във фойето.

– Нещо става – каза Мендел. – Започнаха да спорят. Тя изглежда уплашена. Все повтаря нещо, а той само си клати главата. Мисля, че тя е изпаднала в паника, а Дитер е разтревожен. Започна да се оглежда из театъра, сякаш е попаднал в капан – оглежда мястото и си прави планове. Погледна нагоре към вашето място.

– Няма да я остави да излезе сама – каза Смайли. – Ще изчака и ще излезе с тълпата. Няма да напуснат преди края. Сигурно мисли, че е обграден – ще заложи на това да се изкубне от нас, като я зареже внезапно сред тълпата – просто ще я пожертвува.

– Каква е нашата игра? Защо да не слезем долу и да ги арестуваме?

– Ще чакаме; още не зная за какво. Нямаме доказателства. Нито за убийство, нито за шпионаж, поне докато Мастън не направи нещо. Но помнете едно – Дитер не знае това. Ако Елза е неспокойна, а Дитер е притеснен, те ще предприемат нещо – това е сигурно. Докато те си мислят, че играта е разкрита, ще имаме шанс. Оставете ги да хукнат, да изпаднат в паника, каквото и да е. Стига да предприемат нещо...

В театъра отново притъмня, но с крайчеца на окото си Смайли видя Дитер да се навежда към Елза и да ѝ шепне нещо. С лявата си ръка държеше нейната, а цялата му поза излъчваше настойчивостта на човек, който убеждава и уверява.

Пиесата се проточваше, виковете на войниците ѝ побъркания крал изпълваха театъра до ужасния върховен момент на грозната му смърт, когато се дочу въздишка от задните редове под тях. Дитер бе обгърнал с ръка раменете на Елза, бе прибрал гънките на тънкия ѝ шал около врата ѝ и я придържаше, сякаш тя бе заспало дете. Останаха така до спускането на завесата. Никой от тях не ръкопляска; Дитер се огледа за чантата на Елза, каза ѝ нещо успокояващо и я постави в скута ѝ. Тя кимна леко. Предупредителни барабанни удари изправиха публиката на крака за националния химн – Смайли също се изправи инстинктивно и с изненада забеляза, че Мендел е изчезнал. Дитер се надигна бавно и в това време Смайли разбра, че нещо се е случило. Елза все още седеше и макар Дитер внимателно да я подканяше да стане, тя не му отвръщаше. Имаше нещо странно в позата на тялото, в начина, по който главата ѝ бе покиснала напред от раменете ѝ...

Започваше последния куплет от химна, когато Смайли се втурна към вратата, хукна по коридора и надолу по стълбите към фойето. Беше закъснял – посрещнаха го вървите тълни зрители, които бързаха към изхода, за да хванат такси. Заглежда се лудо в яйцата от тълпата за Дитер, но знаеше, че е безсмислено, че Дитер бе направил това, което сам гой би направил – бе избрал един от аварийните изходи, които извеждаха към улицата и към безопасността. Доста време му беше необходимо, за да провере обемистото си тяло към входа за партера. Като се извиваше натам и насам, за да се промъкне между идващите насреща му хора, той зърна в края на тълпата Гилам, който безнадеждно се оглеждаше за Елза и Дитер. Извика му и Гилам бързо се обърна.

Като продължаваше да работи с Смайли най-сетне се добра до ниската преграда и можеше да види как Елза Фенън води неподвижно, докато около нея имаше прави мъже, а жените търсеха своите мина и чанти. Тогава чу пясъкът. Беше внезапен, кратък и изразяваше единствено ужас и отвращение. Едно момиче стоеше ла пътеката и гледаше Елза. То беше младо и хубаво, пръстите на дясната ѝ ръка закриваха устата ѝ, лицето ѝ беше смъртнобледо. Баща ѝ, висок и бял като платно, стоеше зад нея. Той бързо я сграбчи за раменете и я издърпа назад, щом забеляза ужасното нещо пред себе си.

Шалът на Елза се беше свлякъл от раменете ѝ и главата ѝ беше кломнала на гърдите. Смайли се оказа прав. „Оставете ги да хукнат, да изпаднат в паника, каквото и да е... стига да предприемат нещо...“ И те го предприеха – прекършеното, злощастно тяло беше свидетелството за тяхната паника.

– Извикайте полицията, Питър. Аз се прибирам. Не ме намесвайте в това, ако успеете. Знаете къде да ме намерите. – Кимна, сякаш на себе си: – Прибирам се.

Имаше мъгла и валеше ситен дъжд, когато Мендел бързо прекоси Фулъм Палъс Роуд, втурвайки се по следите на Дитер. Фарове на коли внезапно изникнаха от мъглата на десетина метра от него; шумът от моторите им беше неистов и нервен, защото те се движеха по несигурен път.

Нямаше друг избор, освен да следва Дитер по петите, да не изостава повече от десетина крачки зад него. Кръчмите и кината бяха затворили, но кафенетата и танцовите клубове още привличаха шумни групи, които се тълпяха по тротоарите. Докато Дитер куцукаше пред него,

Мендел се ориентираше за движението му по уличните лампи – виждаше се как силуетът му внезапно се очертава ясно всеки път, когато попаднеше под следващия конусообразен лъч на светлината им.

Дитер се движеше бързо въпреки недъга си. С увеличаването размера на крачките му той се проявяваше още повече и изглеждаше, че изхвърля левия си крак напред с внезапно усилие на широките си рамене.

По лицето на Мендел имаше изписано странно изражение – не на омраза или желязна цел, а на неприкрито отвращение. За него нещата от професията на Дитер не означаваха нищо. В своята плячка той виждаше само низостта на престъпника, страхливостта на човек, който плащаше на други да убиват вместо него. Когато Дитер внимателно се отдели от публиката и се запромъкна към страничния изход, Мендел видя това, което чакаше – потайното деяние на обикновения престъпник. Това беше нещо, което бе очаквал и от което разбираше. За Мендел съществуваше само един клас престъпници, от джебчията и крадеца до оня, който със замах нарушаваше законите на някоя компания – те всички се поставяха извън закона и неговото неприятно, но необходимо призвание беше да ги вкара в затвора. Този тук се различаваше от тях единствено по това, че беше германец.

Мъглата се сгъсти и пожълтя. И двамата бяха без връхни палта. Мендел се попита какво ли правеше сега мисис Фенън. Гилам щеше да се погрижи за нея. Тя дори не погледна към Дитер, когато той се измъкна. Странна жена беше тя – само кожа и кости и добри дела, ако човек съди по вида ѝ. Сигурно я кара само на хляб и пастет.

Дитер зави внезапно по една пресечка надясно, а после по друга наляво. Вървяха вече час, а той не показваше признаци за забавяне на темпото. Улицата изглеждаше празна – със сигурност до слуха на Мендел не достигаха други стъпки, освен техните, кратки и отчетливи, отеквайки глухо в мъглата. Намираха се в малка уличка с викториански къщи с набързо издокарани фасади а ла „Риджънси“, с тежки порти и падащи прозорци. Според Мендел бяха някъде край Фулъм Бродуей, може би от другата му страна, по-близо до Кингс Роуд. Темпото на Дитер беше все така ускорено, все още изкривената сянка се провираше напред в мъглата, уверена в пътя си и непоколебима в целеустремеността си.

Наближиха някакъв главен път и Мендел отново чу жаловития вой на автомобилното движение, което бе почти спряло поради мъглата. Тогава някъде над тях се появи жълта улична лампа, чиято светлина се очертаваше ясно като халото на зимно слънце. Дитер се поколеба за миг на тротоара, а след това рисковано се впусна между ужасното движение

на колите, които изникваха изневиделица, прекоси улицата и веднага се шумгуна в една от безбройните пресечки, водещи, в това Мендел беше уверен, надолу към реката.

Мендел беше мокър до кости, а ситният дъжд продължаваше да се стича по лицето му. Трябваше вече да са близо до реката; стори му се, че надушва миризмата на катран и кокс, че усеща коварния хлад на черната вода. Просто за миг си помисли, че Дитер е изчезнал. Ускори крачките си, нас малко да се спъне в бордюра, отново продължи напред и съзря пред себе си парапета на брега. Видя желязна порта в перилата, леко открехната, към която водеха няколко стъпала. Застана в очертанията ѝ и погледна надолу към водата. Там имаше здрав дървен мост и Мендел чу неравните стъпки на скрития от мъглата Дитер да отекват, необяснимо защо, към водата. Мендел изчака, а след това, тихо и предпазливо, се спусна надолу по моста. Конструкцията му беше стабилна, със здрави чамови перила от двете страни. Сигурно е построен отдавна, помисли си Мендел. Долният край на моста бе съединен с дълъг сал от дъски и варели. Три големи лодки, пригодени за живеене, се полюшваха във водата.

Мендел безшумно се прокрадна на сала, преглеждайки всяка от лодките. Две от тях бяха една до друга, съединени с дъска. Третата бе закотвена на десетина метра от тях, а в предната ѝ кабина имаше светлина. Мендел се върна на брега и внимателно затвори металната врата зад себе си.

Закрачи надолу по пътя, като все още не можеше да се ориентира. След около пет минути тротоарът внезапно зави надясно и той почувствува, че започна да се изкачва нагоре. Разбра, че се намира на мост. Светна със запалката си и дългият ѝ пламък се отрази в каменната стена отдясно. Размаха запалката напред-назад и най-накрая попадна на изцапана метална табелка с надпис: „Батър-си Бридж“. Върна се при металната порта и остана за миг до нея, опитвайки да се ориентира след това, което бе узнал.

Някъде над него, вдясно, мъглата криеше четирите масивни комина на електроцентралата във Фулъм. Отляво беше Чейни Уок с наредените покрай нея малки и накипнени лодки, които стигаха до Батърси Бридж. В момента той се намираше точно на мястото, което делеше богатството от нищетата – където Чейни Уок се среща с Лотс Роуд, една от най-грозните улици на Лондон. Южният край на тази улица се състои от огромни складове, пристанчета и работилници, а северната ѝ част представлява непрекъснатата редица от опушени къщурки, типични за крайните

улици на Фулъм.

Именно в сянката на четирите комина, може би на около двадесетина метра от пристана на Чейни Уок, Дитер Фрай бе намерил убежище. Да, Мендел вече се досещаше. То беше само на сто и петдесет метра понагоре от мястото, откъдето извадиха тленните останки на мистър Адам Скар от скъперническите ръце на Темза.

ГЛАВА 16

Ехо в мъглата

Когато телефонът на Смайли извънтя, отдавна вече беше минало полунощ. Той се надигна от креслото си пред газовата камина и се запъти нагоре към спалнята, като с дясната си ръка се държеше здраво за папета. Сигурно беше Питър, а може би и полицията и навярно трябваше да направи изявление. А може би и от вестниците. Убийството беше станало точно навреме, за да влезе в днешните вестници и, слава богу, малко късно, за да го съобщят в последните новини по радиото. Какви ли щяха да са заглавията? „Убиец-маниак в театъра?“, „Смъртоносната хватка“? Ненавиждаше вестниците, както ненавиждаше рекламата и телевизията, ненавиждаше средствата за информация – този безмилостен белег на двадесетия век. Всичко, от което се възхищаваше и което обичаше, беше продукт на силното индивидуално начало. Затова сега ненавиждаше Дитер, ненавиждаше го още по-силно отпреди заради това, че се явяваше представител на едно – на легендарното безочие да отречеш индивида заради масите. Нима някога масовите философии са допринесли полза или мъдрост? За Дитер човешкият живот не представляваше нищо – той мечтаеше само за армии от безлики хора, поставени под един общ знаменател; искаше да оформи света така, сякаш беше дръвче – изрязваше онова, което разваляше правилната му форма; за тази цел използваше бездушни работи като Мундт. Мундт беше безлик като армията на Дитер

– обучен убиец от котилото на най-изпечените убийци.

Вдигна слушалката и си каза номера. Беше Мендел.

– Къде се намирате?

– На речния бряг в Челси. Има една кръчма на Лотс Роуд, нарича се „Дъ Балуун“³. Съдържателят ми е приятел. Събудих го... Слушайте, приятелчето на Елза Фенън се излежава в една лодка край мелницата в Челси. Истинско чудо е в мъглата. Сигурно се движи по четмото на слепите.

– Кой?

– Приятелят й, дето я придружаваше в театъра. Събудете се, мистър Смайли. Да не сте си глътнали граматиката?

3. „Балонът“ (англ.). Б.е.р.

– Проследили сте Дитер?

– Разбира се. Нали така поръчахте на мистър Гилам? Той трябваше да следи жената, а аз мъжа... Между другото, как се справи мистър Гилам? Къде отиде Елза?

– Никъде не е отишла. Беше мъртва, когато Дитер си тръгна. Мендел, чувате ли ме? Вижте, за бога, как да ви открия? Къде е това място? Полицията знае ли го?

– Знаят го. Кажете им, че е в лодка, пригодена за живеене, която се нарича „Сансет Хейвън“. Закотвена е откъм източната страна на Сенън Уорф, между мелниците и електроцентралата във Фулъм. Те знаят... Само че мъглата е много гъста, извънредно много.

– Къде да се срещнем с вас?

– Слезте направо до реката. Ще ви посрещна където Батърси Бридж излиза на северния бряг.

– Идвам веднага, веднага щом се обадя на Гилам.

Някъде из къщата си държеше пистолет и за момент му мина през ума да го потърси. После му се стори безсмислено. Освен това, мрачно си помисли той, ако се наложеше да го използва, около това щеше да се вдигне страхотна олелия. Позвъни на Гилам в апартамента му и предаде думите на Мендел.

– И освен това, Питър, трябва да поставят под наблюдение всички пристанища и летища; организирайте специално наблюдение на движението по реката, особено към морето. Те знаят как става това.

Облече един стар шлифер, сложи си чифт дебели кожени ръкавици и бързо се шумгна в мъглата.

Мендел го чакаше на моста. Кимнаха си един на друг и Мендел бързо го поведе покрай брега, придържайки се към стената край реката, за да избегнат крайпътните дървета. Внезапно Мендел спря и предупредително сграбчи Смайли за ръката. Замряха и се заслушаха. Тогава го чу и Смайли – глухото кънтене на стъпки по дървен под, неравномерно като походката на хром човек. Чуха скърцането на метална врата, тракането ѝ при затварянето, после отново стъпките, този път по-твърди по тротоара – те долитаха по-силно, приближаваха се към тях. Никой не помръдна. По-силни, по-близки, после се разколебаха и спряха. Смайли задържа дъха си, като същевременно отчаяно се опитваше да види още поне метър по-надалеч в мъглата, да зърне чакащата ги фигура, за която знаеше, че е там.

Тогава внезапно врълетя, втурвайки се като огромен див звяр, промуши се между тях, помитайки ги като деца и хукна, потъна в мъглата, а

неравното ехо от стъпките му заглъхваше в далечината. Обърнаха се и затичаха след него, Мендел отпред, зад него Смайли напругаше всичките си сили, а съзнанието му беше изпълнено от образа на Дитер с пистолет в ръка, който връхлита върху тях от нощната мъгла. Пред него сянката на Мендел неочаквано свърна надясно и Смайли сляпо го последва. Изведнъж ритъмът се промени и премина в шум от битка. Смайли се втурна напред, чу непогрешимия звук от удар с тежко оръжие по човешки череп и тогава налетя на тях – видя Мендел на земята, а Дитер да се навежда над него, вдигайки ръка да го удари отново с масивната дръжка на автоматичен пистолет.

Смайли беше останал без дъх. Гърдите му изгаряха от горчивата, воняща мъгла, устата му беше гореща и пресъхнала, изпълнена с вкус като на кръв. Някак си успя да поеме дъх и да извика отчаяно:

– Дитер!

Фрай го изгледа, кимна и изрече:

– Сервус, Джордж – и го удари здраво и жестоко с пистолета. Изпрати се бавно с насочено надолу оръжие, което бе обхванал с две ръце, за да се прицели.

Смайли се втурна върху му сляпо, забравяйки и малкото умения, които някога бе притежавал и като замахна с късите си ръце, нанесе удар с отворени длани. Главата му опря в гърдите на Дитер и той натисна напред, налагайки го по гърба и отстрани. Беше полудял и, откривайки в себе си енергията на лудостта, започна да притиска Дитер назад до перилата на моста, докато Дитер, изгубил равновесие и затруднен от кучия си крак, се поддаде на натиска. Смайли знаеше, че Дитер го удря, но решаващ удар не последва. Смайли крещеше: „Свиня! Свиня!“ и докато Дитер продължаваше да отстъпва, Смайли усети ръцете си свободни и още веднъж замахна към лицето му със своя непохватен, детински удар. Дитер се беше провесил назад и Смайли зърна оголената крива на гърлото и брадичката му, когато с цялата си сила замахна с отворената си ръка нагоре. Пръстите му се склочиха върху челюстта и устата на Дитер и той натискаше все повече и повече. Ръцете на Дитер бяха върху гърлото на Смайли, но изведнъж те се заловиха за яката му, за да се захванат за нещо, понеже бавно се огъваше назад. Смайли го удряше лудешки по ръцете и изведнъж вече никой не го държеше, а Дитер потъваше, потъваше във виещата се мъгла под моста и настана тишина. Никакъв вик, никакъв плясък. Нямаше го; принесен като човешка жертва на лондонската мъгла и на мръсночерната река, течаща под нейните талози.

Смайли се надвеси над моста; главата му туптеше бясно, от носа му

течеше кръв, пръстите на дясната ръка си ги усещаше като счупени и безполезни. Ръкавиците му бяха изчезнали. Втренчи се надолу в мъглата, но не видя нищо.

– Дитер! – извика той в отчаянието си. – Дитер!

Извика отново, но почувствува, че ще се задави, а в очите му избиha съзли. „О, господи, какво направих, боже, Дитер, защо не ме спря, защо не ме удари с пистолета, защо не стреля?“ Закри лице с юмуци и усети соления вкус на кръв, примесен със солта на съзлите си. Облегна се на парапета и заплака като дете. Някъде под него един хром човек се бореше с мръсната вода, изгубен и изтощен, предавайки се най-накрая пред вонящата чернота, която го улавяше и повличаше надолу.

Събуди се и видя Питър Гилам да седи на леглото му и да налива чай.

– А, Джордж. Добре дошъл у дома си. Вече е два следобед.

– Ами тази сутрин...?

– Тази сутрин, драги момко, си пеехте коледни песнички на Батър-си Бридж заедно с другаря Мендел.

– Как е той... имам предвид Мендел?

– Заслужено засрамен от себе си. Бързо се възстановява.

– А Дитер?

– Мъртъв.

Гилам му подаде чаша чай и няколко бадемoви бисквити от Фортнъмс.

– Откога сте тук, Питър?

– Ами тук се озовахме след серия тактически обходи, така да се каже. Първо отскочихме до болницата в Челен, където облизаха раните ви и ви напомниха с доста голяма доза успокоителни. След това дотичахме тук и ви сложих да си легнете. Пълно отвращение. После повъртях малко шайбата на телефона, след което побиколих с един шиш, на който набучвах търкалящите се боклуци. От време на време ви мяха по едно око. Бяхте едновременно като Купидон и Психея. Или хъркахте като заклян, или рецитирахте Уебстър.

– Господи.

– Мисля, че беше от „Херцогинята от Малфи“ – „Помолих ви, когато бях ума си аз загубила, приятеля ми най-скъп да погубите и вие сте го сторили!“ Страхотни глупости, Джордж, поне аз така мисля.

– Как ни намери полицията – Мендел и мен?

– Джордж, може и да не го знаете, но бълвахте такива обиди към Дитер, сякаш...

– Да, разбира се. Вие сте чул.

– Ние чухме.

– Ами Мастън? Какво казва Мастън за това?

– Струва ми се, че иска да ви види. Обади ми се да ви предам да го посетите веднага щом се пооправите. Не го зная какво мисли за това. Предполагам, че нищо.

– Какво искате да кажете? Гилам наля бще чай.

– Напрегнете си малко мозъка, Джордж. И тримата герои от тази малка приказка ги изядоха мечките. През последните шест месеца не е изтичала никаква секретна информация. Да не би наистина да допускате, че Мастън ще седне да се занимава с подробности? Да не си мислите, че той гори от желание да разкрие на Форин Офис добрите новини и да признае, че единственият ни начин за залавяне на шпиони е когато се препънем в трупове им?

На входната врата се позвъни и Гилам слезе долу да отвори. Смайли се разтревожи малко, когато го чу да въвежда посетителя в коридора, а сетне неясния шум от гласове и стъпките нагоре по стълбите. На вратата се почука и влезе Мастън. Носеше един нелепо голям букет и изглеждаше така, сякаш току-що идва от градинско увеселение. Смайли се сети, че е петък – сигурно този уикенд отиваше до Хенли. Устата му бе разтегната в усмивка. Навярно се е хилел през цялото време, докато се е качвал по стълбите.

– Е, Джордж, отново на бойното поле!

– Да, боя се, че е вярно. Още една злополука.

Приседна на ръба на леглото и се наведе, като се подпря на едната си ръка от другата страна на краката на Смайли.

След кратка пауза каза:

– Получихте ли писмото ми, Джордж?

– Да.

Нова пауза.

– Говори се за нова секция в Отдела, Джордж. Ние (т.е. вашият отдел) сме на мнение, че трябва да се отдели повече внимание на техническите нововъведения, особено на приложението на спътниковия шпионаж. С удовлетворение мога да кажа, че такава е мнението и на Министерството. Гилам прие да стане съветник по пълномощията. Питам се дали бихте поели секцията. Да я ръководите. Разбира се, всичко ще стане със съответното повишение и възможността да продължите

Службата си след пенсионна възраст. Имам пълната подкрепа на нашите хора от личния състав.

– Благодаря ви. Ще имам ли възможност да поразмисля малко?

– Разбира се, разбира се – Мастън изглеждаше леко объркан. – Кога ще ме уведомите? Сигурно ще се наложи да се вземат нови хора и възниква въпросът за място... Помислете през уикенда и ми се обадете в понеделник. Министърът беше изключително склонен вие да...

– Да, ще ви се обадя. Много сте любезен.

– Моля ви се, няма нищо. Освен това аз съм само Съветник. Това фактически е вътрешно решение. Аз просто нося добрите новини, Джордж. Нали съм свикнал да бъда момче-вестоносец.

Мастън изглежда Смайли втрещено за момент, поколеба се, а после каза:

– Запознах министрите със случая... доколкото е необходимо. Разисквахме какво трябва да се предприеме. Министърът на вътрешните работи също беше там.

– Кога стана това?

– Тази сутрин. Повдигнаха се някои много сериозни въпроси. Обсъдихме изпращането на протест пред източногерманците и заповед за екстрадиране на този Мундт.

– Но ние не признаваме Източна Германия.

– Точно така. В това е проблемът. Възможно е обаче да се изпрати протест чрез посредник.

– Като Русия?

– Като Русия. В случая обаче се появиха фактори, които натежават против тази идея. Изрази се мнението, че гласността, каквато и форма да приеме, в крайна сметка ще рекушира срещу националните интереси. И без това у нас се ширят силни настроения срещу превъоражаването на Западна Германия. Изрази се също така и мнението, че каквото и да е доказателство за немска шпионска дейност във Великобритания – независимо дали е подстрекавана от руснаците или не, – може да засили тези настроения. Всъщност, както знаете, не разполагаме с конкретни доказателства, че Фрай е работел за руснаците. Пред обществеността нещата спокойно могат да бъдат представени така, като че ли той е работил за своя сметка или за обединена Германия.

– Разбирам.

– Изобщо до този момент фактите са известни на много малко хора. Това е много добре. От името на полицията Министърът на вътрешните работи пое ангажимента да ги накара да омаловажат случая колкото се

може повече... Я ми кажете нещо за този Мендел? Може ли да се разчита на него?

В този момент Смайли възненавидя Мендел.

– Да – отвърна той. Мастън стана на крака.

– Добре – каза той – добре. Е, аз трябва да вървя. Имате ли нужда от нещо, нещо да направя за вас?

– Не, благодаря. Гилам прекрасно се грижи за мен.

Мастън стигна до вратата.

– Е, всичко хубаво, Джордж. Приемете работата, ако можете.

Изрече го набързо, с приглушен глас и с приятна, разтеглена усмивка, сякаш това бе от жизненоважно значение за него.

– Благодаря за цветята – каза Смайли.

Дитер беше мъртъв, той го беше убил. Счупените пръсти на дясната му ръка, схванатото тяло и подлудяващото главоболие, погнусата от вината – всичко го доказваше. А Дитер му се бе оставил^ не бе натиснал спусъка, бе си припомнил приятелството им, докато Смайли не го направи. Биха се в облак, в надигащите се изпарения от реката, на поляната в гора извън времето – срещнаха се, двама приятели се събраха отново, за да се бият като зверове. Бяха дошли от различните полукълба на нощта, от различни светове на идеи и поведение. Дитер – жизнерадостен и абсолютен, – се бе борил да съгради цивилизация. Смайли, рационален и предпазлив, се бе борил за предотврати това. „О, господи – каза Смайли на глас, – кой тогава е джентълменът...?“

Стана с мъка от леглото и започна да се облича. На крака се почувствува по-добре.

ГЛАВА 17

Уважаеми Съветнико

Уважаеми Съветнико,

Най-сетне имам възможността да отговоря на предложението на „Личен състав“ да заема по-висш пост в Отдела. Съжалявам, че измина доста време, преди да го направя, но както знаете, напоследък не се чувствавах твърде добре, а освен това ми се наложи да се справям с известен брой лични проблеми, които не засягат Отдела.

Тъй като все още не съм се възстановил напълно, смятам, че ще бъде неразумно да приема предложението. Моля ви да бъдете любезен да предадете това мое решение на „Личен състав“.

Уверен съм, че ще проявят разбиране.

Ваш

Джордж Смайли

Драги Питър,

Изпращам ви записки по случая Фенън. Това е единственото копие. Моля ви да го предадете на Мастън, след като го прочетете. Помислих си, че няма да е зле да се документират събитията – дори и да не са се случили.

С поздрав: Джордж

Случаят Фенън

На 2 януари, понеделник, разговарях със Самюъл Артър Фенън, висш чиновник във Форин Офис, за да изясня известни обвинения, отправени към него в анонимно писмо. Интервюто беше уредено в съответствие с обичайната процедура – т.е. със съгласието на Форин Офис. Не разполагахме с никакви сведения против Фенън, освен симпатиите му към комунистите в Оксфорд през тридесетте, като на този факт се отдаваше незначително внимание. В този смисъл разговорът бе съвсем рутинно дело.

Кабинетът на Фенън във Форин Офис се оказа неподходящ за целта и затова той се съгласи да продължим разговора си в парка Сейнт Джеймс, като се възползувахме от хубавото време.

Впоследствие се установи, че в този ден сме били разпознати и наблюдавани от агент на източногерманското разузнаване, с когото бях работил по време на войната. Не е известно дали Фенън се е намирал под някакво наблюдение или присъствието на този агент в парка е било случайно.

На 3 януари вечерта полицията от Съри докладва, че Фенън се е самоубил. В писмо, написано на машина и подписано от Фенън, което гой бе оставил, се казваше, че е бил подлаган на тормоз от властите по сигурността.

Но следните факти, които се установиха по време на разследването, внушиха съмнение за друго развитие на нещата:

1. В 7.55 вечерта, в деня на самоубийството си, Фенън се обажда на телефонната централа в Уолистън и ги помолва да го събудят в 8.30 на следната сутрин.

2. Фенън си приготвя чаша какао непосредствено преди смъртта си, но не я изпива.

3. Предполагането е, че се е застрелял в коридора, в основата на стълбището. Писмото е било до тялото.

4. Изглежда несъстоятелно да напише последното си писмо на машина, тъй като самият той рядко е печатал, а още по-забележителен е фактът, че слиза на долния етаж, за да се застреля.

5. В деня на смъртта си той пуска писмо, в което настоятелно ме ка ни да обядвам с него в Марлоу на следващия ден.

6. По-късно се оказва, че Фенън е помолил за едномесечен отпуск за сряда, 4 януари. Това обаче не го споменава пред жена си.

7. Установява се също така, че последното му писмо е написано на собствената му машина, като освен това то съдържа известни особености, сходни с тези на анонимното писмо. Лабораторният анализ потвърди, че макар двете писма да не са дело на един и същ човек, то те са писани на една и съща машина.

Мисис Фенън, която е на театър вечерта, когато съпругът ѝ загива, бе помолена да даде обяснение за обаждането от централата в 8.30 и тя направи опит да ме заблуди, като заяви, че сама го е поръчала. От централата потвърдиха недвусмислено, че това не е така. Мисис Фенън твърдеше, че съпругът ѝ се чувствувал изнервен и потиснат след разговора с мен, което потвърждаваше твърденията от писмото.

В следобедна на 4 януари, след като се бях разделил вече с мисис Фенън, се върнах у дома си в Кенсингтън. Тъй като забелязах някого в очертанията на прозореца, позвъних на вратата. Отвори ми някакъв мъж, който впоследствие беше идентифициран като агент на източногерманското разузнаване. Той ме покани да вляза, но аз отказах и се върнах при колата си, като едновременно отбелязах номерата на паркираните наоколо коли.

Същата вечер посетих един гараж в Батърси, за да разпитам за произхода на една от колите, която беше регистрирана на името на собственика на гаража. Бях нападнат от неизвестен похитител и изпаднах в безсъзнание. Три седмици по-късно самият собственик, Адам Скар, бе намерен мъртъв в Темза, близо до Батърси Бридж. По време на удавянето си е бил пиян. Не са били открити следи от насилие, а той е бил известен като човек, който пие много.

Значим факт е, че през последните четири години Скар е предоставял на анонимен чужденец кола срещу щедро възнаграждение. Уговорката им е била такава, че самоличността на чужденеца да остане неизвестна дори за Скар, който е познавал клиента си само като „Блонди“ и е можел да се свързва с него единствено чрез един телефонен номер. Телефонният номер е от значение – бил е на Източногерманското представителство за търговия със стомана.

Междувременно бе проучено алибито на мисис Фенън за вечерта на убийството и така се установи и друга важна информация:

1. Мисис Фенън е посещавала театъра в Уейбридж два пъти месечно – на първия и третия вторник (NB – клиентът на Адам Скар е вземал кола всеки първи и трети вторник от месеца).

2. Тя винаги е носела музикална кутия, която е оставяла на гардероб.

3. При посещенията си в театъра винаги е била придружавана от мъж, чието описание съответствува на моя нападател и клиента на Скар. Една служителка на театъра дори погрешно бе предположила, че той е съпругът на мисис Фенън. Мъжът също е носел със себе си музикална кутия, която оставял на гардероб.

4. Във вечерта на убийството мисис Фенън напуска театъра след като приятелят ѝ не идва и забравя да прибере музикалната кутия от гардероба. Късно през нощта тя телефонира в театъра, за да попита как кутията може да бъде прибрана веднага, тъй като си загубила марката за нея. Кутията била прибрана от обичайния приятел на мисис Фенън.

На този етап непознатият се оказва служител на

Източногерманското представителство за търговия със стомана, на име Мундт. Началник на представителството е хер Дитер Фрай, сътрудник на нашата служба от войната, притежаващ огромен оперативен опит. След войната постъпва на държавна служба в съветската зона на Германия. Трябва да отбележа, че по време на войната Фрай е работил с мен във вражеска територия и се е представял като блестящ и находчив агент.

Реших да проведа трети разговор с мисис Фенън. Тя не издържа и направи признания, че е действувала като куриер на съпруга си, който пък бил вербуван от Фрай по време на зимна почивка преди пет години. Тя самата сътрудничела неохотно, отчасти заради предаността си към съпруга си, отчасти за да го предпази от непредпазливостта, с която е играел ролята си на шпионин. Фрай ни вижда да говорим в парка. Предполагайки, че още действувам активно в Службата, той стига до извода, че Фенън или е под подозрение, или е двоен агент. Нареща на Мундт да ликвидира Фенън, а съпругата му е принудена да мълчи заради съчастието ѝ до този момент. Тя дори написва текста на последното писмо на Фенън над подписа му, нанесен предварително върху празен лист.

Начинът, по който тя е предавала на Мундт информацията, с която се е сдобивал съпругът ѝ, е важен. Поставяла бележки и копия на документи в музикална кутия, която носела в театъра. Мундт пристигал с подобна кутия, която съдържала пари и инструкции и която, подобно на мисис Фенън, също оставял на гардероб. Трябвало е само да разменят марките от гардероба. Когато Мундт не се явява в театъра през въпросната вечер, мисис Фенън се подчинява на инструкцията за извънредни случаи и праща марката по пощата до адрес в Хайгейт. Напуска театъра по-рано, за да свари последната поща от Уейбридж. Когато по-късно вечерта Мундт ѝ поисква музикалната кутия, тя му казва какво е направила. Мундт настоява да прибере кутията още същата вечер, защото не е искал да идва още веднъж до Уейбридж.

Когато на следната сутрин разговарях с мисис Фенън, един от първите ми въпроси (за обаждането в 8.30) я разтревожил толкова много, че тя телефонираше на Мундт. Това обяснява нападението върху мен по-късно този ден.

Мисис Фенън ми предаде адреса и телефонния номер, които е използвала за връзка с Мундт, когато пък е познавала под името Фрайтаг. И адресът, и номерът отвеждат до апартамента на пилот от „Луфтойропа“, който често е приемал Мундт и го е оставял да преспива там, когато се е налагало. Пилотът (вероятно агент на източногерманското

разузнаване) не е бил в Англия от 5 януари.

Това, най-общо казано, е информацията от мисис Фенън, която не водеше доникъде. Шпионинът беше мъртъв, убийците му – изчезнали. Оставаше само да се изясни размерът на пораженията. Към Форин Офис беше отправено официално запитване и мистър Феликс Тавърнър беше натоварен да установи каква е изтеклата информация. Това включваше преглеждането на всички документи, до които Фенън е имал достъп след вербуването му от Фрай. За отбелязване бе, че проучването не откри никакво системно изнасяне на документи със секретен характер. Фенън не е изисквал никакви секретни документи освен тези, с които служебните му задължения са били свързани пряко. През последните шест месеца, когато достъпът му до документи от по-особено естество е бил значително увеличен, в действителност той не е носил у дома си никакви секретни книжа. Документите, които е носел у дома си през този период са били съвсем маловажни, а някои от тях са били свързани с теми извън обсега на неговия отдел. Това влизаше в противоречие с ролята на Фенън като шпионин. Възможно е обаче да е загубил вяра в това дело и поканата му да обядва с мен да е била първата стъпка към самопризнанието. Ако е имал подобни намерения, възможно е той да е авторът и на анонимното писмо с цел да влезе в контакт с нашия Отдел.

Тук трябва да се споменат още два факта. Мундт, снабден с фалшив паспорт и под друго име, напуска страната със самолет в деня след самопризнанието на мисис Фенън. Успял е да мине незабелязано през властите на летището, но впоследствие е бил разпознат от една стюардеса. И второ, бележникът на Фенън съдържа пълното име и официалния телефонен номер на Дитер Фрай – крещящо нарушение на най-елементарните правила в шпионажа.

Трудно е да се разбере защо Мундт е чакал три седмици в Англия след убийството на Скар, а още по-трудно е да се съпостави дейността на Фенън според описанието на жена му с неговия подбор на документи, който явно е бил лишен от всякакъв план и резултатност. Повторният оглед на фактите води отново и отново към следния извод: единственото доказателство, че Фенън е бил шпионин, идва от съпругата му. Ако фактите бяха такива, каквито ги описва тя, защо тогава нея тя оцелява след решението на Мундт и Фрай да се елиминират всички, които знаят прекалено много?

От друга страна, не е ли възможно именно тя да е шпионинът?

Това обяснява датата на заминаването на Мундт: той си тръгва веднага щом получава уверението на мисис Фенън, че съм приел нейното

хитро измислено самопризнание. Обяснява и записаното в бележника на Фенън – за него Фрай е бил просто познат от зимен курорт, който от време на време му идва на гости в Уолистън. Изборът на документи от страна на Фенън също получава обяснение – ако Фенън умишлено е избирал разсекретени книжа по време, когато служебните му задължения са били свързани главно със секретна работа, обяснението е едно: той е започнал да подозира жена си.

Оттук следва и поканата да обядваме в Марлоу, която съвсем естествено е за деня след първата ни среща. Фенън е бил решил да ми разкаже за опасенията си и за целта е взел едномдневен отпуск – нещо, за което жена му не е знаела. Това обяснява и защо Фенън насочва вниманието върху себе си с анонимното писмо – искал е да се свърже с нас като прелюдия към разкриването на жена си.

Ако се продължат разсъжденията в тази насока, трябва да се отбележи, че в професионално отношение мисис Фенън е била резултатна и съзнателна. Техниката, която тя и Мундт са използвали, напомня тази на Фрай от войната. Резервният вариант да се пусне марката от гардероба по пощата в случай, че срещата не се осъществи, е типичен пример за неговото добросъвестно планиране. Оказва се, че мисис Фенън е действувала с прецизност, която не се връзва с казаното от нея, че с неохота е участвувала в предателството на съпруга си.

И когато съвсем логично попада под подозрението, че е шпионка, няма причина да не се вярва в истинността на разказа ѝ за случилото се в нощта, когато е бил убит Фенън. Ако е знаела за намерението на Мундт да убие съпруга ѝ, тя не би взела музикалната кутия в театъра и не би пратила марката от гардероба по пощата.

Като че ли нямаше начин да се докаже обвинението срещу нея, ако не се научеше нещо повече за взаимоотношенията ѝ с нейния контролър. По време на войната Фрай беше измислил хитроумен начин за свързка при извънредни обстоятелства посредством снимки и пощенски картички. Посланието се съдържаше в темата на изображението. Някой религиозен сюжет като рисунка на мадоната или църква представляваше молба за скорошна среща, получателят пък изпращаше писмо, което нямаше никаква връзка с картичката, но затова пък с дата на него. Срещата се провеждаше в предварително уговорено време и място точно пет дни след датата на писмото.

Съществуваше известна възможност Фрай, чиито професионални умения явно не се бяха променили много след войната, да се придържа към тази система, която, в края на краищата, предполагаше извънредно

рядка употреба. Като се основавах на това, изпратих на Елза Фенън картичка с църква на нея. Картичката носеше клеймо от Хайгейт. Хранех слабата надежда тя да предположи, че тя е изпратена със знанието на Фрай. Елза Фенън реагира веднага, като изпрати на неизвестен адрес билет за театрална постановка в Лондон за след пет дни. Когато посланието на мисис Фенън стига до Фрай, той го възприема като спешно по-викване. Отчитайки, че Мундт е компрометиран от „самопризнанието“ на мисис Фенън, той решава да дойде сам.

Срещат се в театър Шеридан в Хамърсмит в четвъртък, 15 февруари.

Отначало всеки от тях решава, че другият е подел инициативата за срещата, но когато Фрай разбира, че са били подведени да се срещнат, той предприема драстични действия. Може би защото подозира, че мисис Фенън го е вкарала в капан, може би защото разбира, че е под наблюдение. Никога няма да узнаем. Във всеки случай той я убива. Начинът, по който го извършва, е описан най-добре в доклада на съдебния лекар: „приложено единично натискане върху ларинкса, особено върху рогчетата на щитовидния хрущял, причинявайки почти моментална смърт. Явно нападателят на мисис Фенън е бил добре запознат с тези способности.“

Фрай беше преследван до една лодка на пристан край Чейни Уок и докато оказваше яростна съпротива при опит за задържане, падна в реката, откъдето тялото му вече е извадено.

ГЛАВА 18

Между два свята

Клубът с незавидната репутация, в който Смайли членуваше, обикновено беше празен в неделя, но независимо от това мисис Стърджън оставяше вратата незаклучена, в случай, че някой от нейните джентълмени решише да намине. Към тези свои джентълмени тя показваше същото строго и собственическо отношение от времето в Оксфорд, когато бе извиквала у щастливите си наематели повече уважение, отколкото всички преподаватели и прокътъри, взети заедно: Прощаваше всичко, но някак си успяваше всеки път да внуши, че тази прошка е уникална и никога, ама никога няма да се повтори. Веднъж бе накарала Стийд-Аспри да пусне десет шилинга в кутията за помощи на бедните затова, че бе довел без предупреждение седем гостенина, а след това ги нагости пребогато.

Седяха на същата маса. Мендел изглеждаше малко по-жълт и малко по-остарял. Почти не проговори по време на вечерята, като боравеше с ножа и вилицата със същата прецизна вещина, която прилагаше към всяка задача. Гилам говореше през повечето време, тъй като Смайли също не бе много словоохотлив. Чувствуваха се добре заедно и никой не смяташе за необходимо да се насилва да говори.

– Защо го е правела? – внезапно попита Мендел.

Смайли бавно поклати глава:

– Мисля, че разбирам, но това са само догадки. Струва ми се, че тя мечтаеше за свят без конфликти, свят, в който новата доктрина да въдвори порядък и закрила. Веднъж я ядосах и тя ми извика насреща: „Аз съм еврейката-скитница – каза тя, – ничия земя, бойното поле за вашите оловни войници.“ Когато е гледала как новата Германия се гради по подобие на старата, как се възвръща тлъстата гордост, както я нарече тя, мисля, че това е било прекалено много за нея; струва ми се, че е виждала безполезността на своите страдания и процъфтяването на своите преследвачи и затова се е опълчила. Преди пет години, каза ми тя, срещнала Дитер в един зимен курорт в Германия. По него време възстановяването на германия като една от западните сили вече беше започнало.

– Била ли е комунистка?

– Не мисля, че обичаше да ѝ се лепват етикети. Предполагам, че е искала да спомогне за изграждането на общество, което да живее без

конфликти. Днес мирът е неприлична дума, нали? Струва ми се, че тя искаше мир.

– Ами Дитер? – попита Гилам.

– Един господ знае какво е искал Дитер. Почит, предполагам и социалистически свят. – Смайли сви рамене. – Мечтаеха за мир и свобода. Сега са убийци и шпиони.

– Боже всемогъщи – каза Мендел. Смайли замълча и се загледа в чашата си.

Най-сетне продума:

– Не очаквам да го разберете. Вие видяхте само края на Дитер. Аз съм видял началото. Той извървя пълен кръг. Струва ми се, че не можа да надживее чувството, че е бил предател през войната. Трябваше да си изкупи войната. Той беше от онези съзидатели, които сякаш можеха едно-единствено нещо – да рушат.

Гилам внимателно се намеси:

– Ами обаждането в 8.30?

– Мисля, че е съвсем очевидно. Фенън е искал да се срещнем в Марлоу и си е взел еднодневен отпуск. Не може да е казал на Елза, че няма да ходи на работа, в противен случай тя щеше да се опита да ми даде някакво обяснение. Инсценирал е телефонен разговор, за да има претекст да отиде в ресторанта. Поне това е моето предположение.

Огънят пукаше в широката камина.

Смайли хвана среднощния самолет за Цюрих. Нощта беше прекрасна и през илюминатора до себе си наблюдаваше сивото крило, неподвижно на фона на звездното небе – частица вечност между два свята. Гледката го успокои, уталожил неговите страхове и съмнения и го изпълни с фаталистични мисли за неразгадаемата цел на вселената.

Всичко изглеждало така маловажно – патетичното търсене на любов, или връщането към самотата.

Скоро се видяха светлините на френския бряг. Докато ги наблюдаваше, изпита усещането, сякаш се бе пренесъл в чуждо тяло, статичния живот под себе си – острата миризма на цигарите „Голоаз“, на чесън и вкусна храна, на поразгорещени гласове в бистротото. Мастън се намираще на милиони километри, заключен заедно със своите скучни документи и лъскави политици.

За спътниците си Смайли представляваше странна фигура – нисичък и пълен мъж, малко навъсен, който изведнъж се усмихна и си

поръча питие. Младият русокос мъж до него го изгледа внимателно с крайчеца на окото си. Познаваше добре подобни личности – умореният Директор, тръгнал да се позабавлява. Това беше толкова отблъскваща гледка.

КРАЙ

© 1961 Джон льо Каре
© 1990 Васил Антонов, превод от английски

John le Carré
Call for the Dead, 1961

Сканиране, разпознаване и редакция: Борис Борисов, 2008

Издание:

Джон льо Каре. Събуждане за мъртвеца
За първи път публикувана през 1961 г. от Виктор Голанц, Лтд, Лондон
Първо издание в България 1990 г. от „Делфин прес“
Печат: „Понтика принт“, Бургас

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/8930>]